

Les dones i el PEN Català (1922 -1925)

HISTÒRIA FEMENINA
DEL PRIMER SEGLE DE VIDA DE
L'ENTITAT

NEUS REAL

PEN
català

Aquesta obra ha estat possible gràcies a un ajut a la investigació literària de la Institució de les Lletres Catalanes per a l'any 2022.

Com totes les coses d'aquest món, el P.E.N. té les seves petiteses i els seus aspectes desagradosos, però considero que el tenir-hi veu i vot ens dona, als Països Catalans, una mica més d'entitat de cara a fora, que prou falta ens fa. Aquesta consideració pesa per a mi més que tots els seus aspectes negatius.

Carta mecanografiada de Josep Palau i Fabre a Lluís Maria Xirinacs. Barcelona, 7 de maig del 1978 (Fons Centre Català del PEN Club. Biblioteca de Catalunya, Fons PEN Club, 1998 / Capsa 3, Carpeta 2)

ÍNDEX

PRESENTACIÓ	7
LES DONES I EL PEN CATALÀ	13
1. HISTÒRIA FEMENINA DE L'ASSOCIACIÓ D'ESCRITORS MÉS ANTIGA DEL PAÍS	15
1.1. Desig i realitat (1922-1939)	17
1.2. Del no-res a una primera fita (1939-1979)	24
1.3. Un canvi incipient en un nou marc històric (1979-1992)	31
1.4. Les autores, finalment protagonistes (1992-2022)	36
1.4.1. El Comitè d'Escriptores (CEPC) (1992-2010)	36
1.4.2. Dones arreu: associació, direcció, comitès, actes i publicacions	49
1.4.2.1. Més sòcies i més compromeses	49
1.4.2.2. Els quadres directius	57
1.4.2.3. El Comitè de Projecte Exterior de la Literatura Catalana (CPELC) i la revista <i>Catalan Writing</i>	65
1.4.2.4. El Comitè de Traducció i Drets Lingüístics (CTDL) i <i>Visat</i>	68
1.4.2.5. El Comitè d'Escriptors Perseguits (CEP)	74
1.4.2.6. Altres activitats	82
1.5. I després de la celebració del centenari? Coda final	96
2. LES ESCRITORES I L'ENTITAT. CATÀLEG D'AUTORES AMB PARTICIPACIÓ DESTACADA ENTRE EL 1922 I EL 2022	98
2.1. Clementina Arderiu i Voltas	98
2.2. Caterina Albert i Paradís	98
2.3. Anna Maria de Saavedra i Macià	99
2.4. Maria Teresa Vernet i Real	100
2.5. Mercè Rodoreda i Gurguí	100
2.6. Anna Murià i Romaní	101
2.7. Rosa Leveroni i Valls	102
2.8. Maria Aurèlia Capmany i Farnés	103
2.9. Concepció Garcia Maluquer	104
2.10. Montserrat Roig i Fransitorra	105
2.11. Maria Antònia Oliver i Cabrer	106
2.12. Marta Pessarrodona i Artigas	107
2.13. Dolors Oller i Rovira	109
2.14. Antònia Vicens i Picornell	110
2.15. Pilar Rahola i Martínez	111
2.16. Vinyet Panyella i Balcells	112
2.17. Maria-Mercè Marçal i Serra	113

2.18.	Montserrat Abelló i Soler	114
2.19.	Maria Àngels Anglada i d'Abadal	115
2.20.	Maria Barbal i Farré	116
2.21.	Neus Aguado Giménez	118
2.22.	Josefa Contijoch i Pratdesaba	118
2.23.	Mercè Ibarz i Ibarz	119
2.24.	Lluïsa Julià i Capdevila	120
2.25.	Araceli Bruch i Pla	121
2.26.	Joana Bel i Oleart	122
2.27.	Fina Birulés i Bertran	122
2.28.	Núria Cabré i Castellví	123
2.29.	Teresa Colom i Pich	124
2.30.	Àngels Gregori i Parra	124
2.31.	Eulàlia Lledó i Cunill	125
2.32.	Mercè Otero i Vidal	126
2.33.	Tònia Passola i Vidal	127
2.34.	Maria Teresa Pous i Mas	127
2.35.	Montserrat Rodés i Carbonell	128
2.36.	Carme Arenas i Noguera	129
2.37.	Rosa Igartua i Mollfulleda	131
2.38.	Núria Pompeia Vilaplana i Boixons	131
2.39.	Ada Castells i Ferrer	132
2.40.	Simona Škrabec	132
2.41.	Raffaella Salierno	134
2.42.	Patricia Gabancho i Ghielmetti	136
2.43.	Heike Nottebaum	137
2.44.	Gemma Rodríguez i Villanueva	137
2.45.	Cinta Arasa i Carot	139
2.46.	Helena Pol i Salvà	140
2.47.	Laura Huerga i Ayza	141
3.	FONTS D'INFORMACIÓ	143
3.1.	Fonts primàries	143
3.1.1.	Descripció	143
3.1.2.	Referències	145
3.2.	Fonts secundàries	151
3.2.1.	Bibliografia	151
3.2.2.	Webgrafia	156
3.2.3.	Altres	158
4.	LLISTA DE NOMS FEMENINS ESMENTATS	159
5.	ÍNDEX DE QUADRES	183

Presentació

Els estudis de Josep Sebastià Cid (1992) i Joan Safont Plumed (2018a i 2018b) sobre la història general i la importància cultural del PEN Català, pioners i encomiables des de molts punts de vista, expliquen poca cosa, en conjunt, del paper que hi han tingut les dones. Més enllà del relleu ja conegut de figures com Maria Aurèlia Capmany, Dolors Oller o Carme Arenas, doncs, estava pendent ocupar-se de la participació femenina en l'entitat.¹ D'aquí que al final del 2020, en el marc de la imminent celebració del seu centenari, l'associació d'escriptors més antiga del país m'encarregués un article d'investigació sobre la qüestió per mitjà de qui aleshores n'era vicepresident, Jaume Subirana. La recerca va fer evident, ben aviat, que el tema donava prou de si per dedicar-hi una monografia, i així va néixer el projecte de l'obra que el lector té a les mans. Elaborat gràcies a un dels ajuts a la investigació literària de la Institució de les Lletres Catalanes del 2022, i editat mercès a l'interès del recentment recuperat Comitè d'Escripores del PEN Català, aquest llibre té dos precedents directes en els primers resultats de l'encàrrec original: un article divulgatiu força sumari publicat a *Serra d'Or* amb motiu de l'aniversari efectiu de l'entitat (Real, 2022) i l'article d'investigació aparegut a la revista *Els Marges* que en constitueix l'autèntic embrió (Real, 2023).² Tots tres treballs exposen que la història femenina dels primers cent anys d'existència del PEN Català reflecteix l'evolució política, social i cultural de Catalunya en termes de gènere. *Les dones i el PEN Català (1922-2022)*, però, amplia les dues aproximacions prèvies mitjançant un relat més detingut del paper que hi tenen i un catàleg d'autores destacades.

Abans de comentar específicament el contingut de cadascuna d'aquestes dues grans seccions, convé consignar d'on ha sortit la informació, obtinguda de fonts diverses. En primer terme hi ha el Fons Centre Català del PEN Club (1998) de la Biblioteca de Catalunya (val a dir que molt fragmentari i incomplet), els documents i les dades a què es va poder accedir entre el gener i el juny del 2021 a la seu actual de l'entitat (també força desiguals i limitats) i tant el lloc web del PEN Català com el seu canal de YouTube

¹ Per evitar la repetició recurrent del substantiu (i sense cap més tipus d'implicació, per tant), empro l'adjectiu *femeni/na* com a sinònim de relatiu o pertanyent a les dones (una accepció recollida al *DIEC2*).

² Aquest article d'investigació havia de formar part d'un monogràfic de revista sobre els cent anys del PEN Català considerats des de diferents perspectives. Com que el projecte conjunt finalment no va quallar, i com que l'exposició que es va programar al Palau Robert del setembre al novembre del 2022, a càrrec de Manuel Guerrero i Helena Pol, no va aprofitar el meu escrit, llest feia temps, vaig demanar permís per donar-hi sortida pel meu compte.

(consultats fins al desembre del 2022).³ En segon terme, s'ha recorregut a estudis sobre la història nacional i internacional del PEN i el context polític, cultural i literari en què desplega les seves diverses etapes, així com a obres d'escriptors associats a la branca catalana que en parlen (assaigs, autobiografies, etc.) i a treballs sobre les escriptores compromeses amb l'associació. S'ha fet ús, finalment, del material de premsa d'entre el 1925 i el 1936 que va furnir la tesi doctoral *Dona i literatura en els anys trenta: la narrativa de les escriptores catalanes fins a la guerra civil* (Real, 2003) i de diferents recursos en línia. L'apartat «Fonts d'informació» (p. 143-158), dividit en fonts primàries i fonts secundàries, en conté tant la descripció general com les referències específiques.

Les figures femenines que surten a *Les dones i el PEN Català (1922-2022)*, per tant, hi són perquè les dades recollides han permès de documentar que formen part de la història de l'associació. És a dir, que han permès constatar que o bé hi han tingut càrrecs de responsabilitat i hi han exercit un rol important, o bé n'han estat col·laboradores puntuals, treballadores amb sou i sòcies menys implicades, o bé han participat en actes organitzats per l'entitat i amb el seu suport. Atès que, malgrat tenir un gruix considerable, la documentació de base no és exhaustiva, aquest estudi es presenta amb plena consciència de constituir una aproximació inicial (i de contenir probablement, doncs, més d'un buit o error). Entre altres coses, perquè hi ha un nombre significatiu d'autores en actiu que han estat o són membres del PEN i que haurien pogut explicar moltes coses sobre la pròpia vinculació a l'associació i sobre la seva història des de la perspectiva de gènere. El projecte que va obtenir l'ajut a la investigació literària de la Institució de les Lletres Catalanes que ha fet possible aquest treball, de fet, preveia l'opció d'enviar-los una entrevista semiestructurada, però aquesta possibilitat es va haver de desestimar per motius de temps i d'abast. Vet aquí una via ben concreta per donar continuïtat, estendre, matisar i corregir, en tot allò que calgui, *Les dones i el PEN Català (1922-2022)*: aplegar-ne els testimonis. Tant de bo que algú reculli la idea i la tiri endavant abans no es perdi, progressivament i cada vegada més, aquesta part viva de la seva història.

Dit tot això, què ofereix exactament aquesta obra? Per començar, com s'indicava més amunt, una història del PEN Català feta des d'un angle exclusivament femení. El

³ Entre els materials que componen aquestes fonts primàries, els que han aportat més informació han estat els butlletins en paper del PEN (del número 3 al 28), les memòries de l'entitat (entre el 1997 i el 2021) i les actes de les assemblees (entre el 2002 i el 2019). Les memòries, no obstant això, redueixen molt el grau de detall a partir del 2016, cosa que reverteix en força menys dades per als anys que van del 2016 al 2022, l'activitat dels quals ha calgut reconstruir a partir de cerques al web. Això ha estat així, en especial, en el cas del 2022, ja que la memòria anual encara no estava disponible durant la redacció de *Les dones i el PEN Català (1922-2022)*.

relat que la desplega conté quatre grans subapartats, corresponents a les etapes que presenta la trajectòria de l'associació entre el 1922 i el 2022 des del punt de vista de la participació que hi tenen les dones i denominats amb epígrafs que en resumeixen el tret principal en cada cas: «Desig i realitat (1922-1939)», «Del no-res a una primera fita (1939-1979)», «Un canvi incipient en un nou marc històric (1979-1992)» i «Les autores, finalment protagonistes (1992-2022)».⁴ Les explicacions inclouen la informació localitzada sobre: 1) les autores que han ostentat càrrecs al PEN Català i hi han dut a terme una acció prou significativa, quantitativament o qualitativament, perquè n'hagin quedat traces; 2) les escriptores que s'hi van comproment i les altes i baixes d'associades que s'han pogut determinar (no sempre s'ha pogut disposar de les dades sobre l'afiliació de les escriptores ni sobre el moviment anual de socis); 3) les activitats puntuals en què han participat aquelles amb un paper menys remarcable en la història de l'entitat, i 4) les dones que han treballat al PEN Català en feines administratives. A causa de la multiplicació exponencial de la documentació, paradoxalment, la part sobre l'etapa que va del 1992 al 2022 ha estat la més difícil d'elaborar, i és la que caldria revisar més a fons en futurs estudis sobre el tema per la impossibilitat d'incloure totes les activitats de les sòcies (i, vista la seva incidència creixent, per la quantitat previsible d'informació que es pot haver escapat durant el procés de recerca). En rebre confirmació de Laura Huerga, presidenta de l'entitat, a finals del 2024, que *Les dones i el PEN Català (1922-2022)* es publicaria en versió digital, el 2025 s'hi ha afegit «I després de la celebració del centenari? Coda final», un petit apartat que aporta tan sols algunes consideracions generals sobre els anys immediatament posteriors a l'efemèride, importants des de la perspectiva de gènere, però que ja obren una nova fase que caldrà analitzar amb detall quan hagi transcorregut prou temps.

Un cop tancat el relat sobre la història femenina de l'entitat, el catàleg que constitueix la segona part de *Les dones i el PEN Català (1922-2022)* proporciona fitxes individuals d'aquelles escriptores que han tingut algun relleu en el PEN Català fins al 2022. Cada fitxa inclou una fotografia de l'autora i, al costat, les dades generals que permeten identificar-la i situar-ne la figura: nom i cognoms, lloc i data de naixement (i, quan escau, lloc i data de mort), obra publicada i, en el cas de les vinculades a l'associació fins al 1992 (durant les tres primeres etapes, molt menys documentades), una ràpida

⁴ L'article d'*Els Marges*, que abasta només del 1922 al 1992, desclou una versió primigènia dels tres primers períodes, lleugerament reelaborada tant per publicar-la a la revista (d'acord amb els suggeriments dels avaluadors externs del text original) com per integrar-la en el relat fins al 2022 que es proporciona aquí.

anotació sobre el seu pes literari i cultural. A sota de la fotografia i de les dades generals, es troba «L'escriptora i el PEN Català», un apartat que recull els detalls del seu pas per l'entitat. Amb l'objectiu d'il·lustrar el fil diacrònic del compromís que hi han assumit, les fitxes se succeeixen en l'ordre en què apareixen en el relat precedent (és a dir, seguint l'ordre temporal de la seva vinculació al PEN).

La dualitat formal que suposa combinar la narració històrica prèvia amb aquest catàleg d'autores respon a la intenció que *Les dones i el PEN Català (1922-2022)* resulti una obra de consulta útil, ja que les fitxes reuneixen la informació sobre cada escriptora destacada que, per raons d'estructuració del discurs, es troba dispersa en la primera part (o que fins i tot pot no ser-hi, si té un caràcter menor); es pot recórrer directament a les fitxes, doncs, si es vol saber quina relació concreta han tingut amb el PEN Català. Ara bé, com que el catàleg incorpora només les escriptores que hi han assumit un compromís rellevant una hora o altra (i, en conseqüència, no hi són totes les que han format part dels primers cent anys de vida de l'entitat), el periple de l'associació i el catàleg es complementen amb una llista de noms esmentats, exclusivament femenina per coherència amb l'esperit del llibre. Aquesta llista completa de les dones a qui en un moment o altre es fa referència (és a dir, de totes aquelles que s'ha pogut determinar que han integrat la trajectòria del PEN Català fins al 2022, personal administratiu inclòs); està pensada per facilitar la cerca digital de les dades sobre cadascuna.⁵ Unes dades, cal insistir-hi, que els nous treballs sobre el tema hauran de contrastar. Esperem que, esperonats per *Les dones i el PEN Català (1922-2022)*, aquests nous treballs no triguin a arribar.

Salt, 1 de gener del 2023

Revisat per a la publicació digital de l'obra entre el gener i el juliol del 2025

⁵ L'índex onomàstic que s'hauria inclòs en una edició impresa no té cap sentit en una de digital ateses les possibilitats de cerca que aquesta ofereix.

Les dones i el PEN Català

1. HISTÒRIA FEMENINA DE L'ASSOCIACIÓ D'ESCRITORS MÉS ANTIGA DEL PAÍS

El 23 d'abril del 1924, té lloc un sopar del PEN Català a l'Hotel Colom de Barcelona.⁶ Dels tres discursos que s'hi fan, un s'enceta, precisament, amb la remarca elogiosa del protagonisme de les autores a l'entitat des dels seus mateixos inicis:

L'home d'aquesta terra —tal vegada per a glòria seva i benefici de tots, el més plenament humà, el més net de prejudicis sòlids, entre tots els homes del món— ja de sempre ha cridat la dona a compartir companyívolament els seus goigs i les seves penes, el seu esforç material i les seves conquestes espirituals. Així, en constituir el P.E.N. Club de Catalunya [...] no podia excloure del seu si a la dona. I, en efecte, en aplegar en feix comunal els escriptors, hi ha inclòs les escriptores, mes no deixant-les en la ja honrosa situació d'àtoms dispersos entre la massa, sinó donant-los representació pròpia en el lloc més albirador, i això no sols amb caràcter nominal. (La Publicitat, 1924: 4)

La història del PEN Català, contra allò que podria semblar, confirma el fons de veritat en què recolza aquest reconeixement general als homes del país. L'associació literària creada el 1922 no només inclou les dones d'ençà dels primers anys (un fet encara poc comú a començaments de la centúria passada), sinó que, al compàs de l'evolució de la realitat cultural, social i política, les incorpora en llocs cada vegada més prominents fins que acaben assumint les regnes dins el seu organigrama i la seva dinàmica d'activitat. El PEN Català intervé de manera directa, a més, en l'increment del relleu femení en l'organització al dotar d'un espai considerable el tot just creat Comitè d'Esriptores del PEN Club internacional en el primer gran esdeveniment en què la nova comissió actua com a tal.

Igualment constatable, no obstant això (i com era de preveure), és el caràcter relatiu que durant dècades hi tenen la presència i la participació de les dones. L'una i l'altra resulten com a mínim minoritàries, i majoritàriament complementàries o subsidiàries, amb poques excepcions, fins a les albors del nou mil·lenni. Més enllà de la voluntat evident d'incorporar les dones de ple dret en els anys vint i trenta del segle XX, tanmateix amb pocs resultats, i d'alguns indicis significatius en els anys setanta i vuitanta, el canvi en profunditat, des de la perspectiva de gènere, es produeix a partir dels anys noranta. En primer terme, gràcies al Comitè d'Esriptores autòcton, constituït set dècades després de la fundació de la branca catalana del PEN. Per bé que el congrés internacional celebrat a Barcelona el 1992 suposa un punt d'inflexió indubtable en la història femenina

⁶ Tot i que el nom inicial en fou PEN Club Català i posteriorment, fins a principis del segle XXI, Centre Català del PEN, s'ha optat per l'ús de la denominació actual per evitar confusions.

de l'entitat i que el Comitè d'Escriptores hi marca la diferència, la transformació real no acaba de quallar fins al segle XXI. El PEN Català, des d'aquest punt de vista, no constitueix cap excepció dins de l'organització internacional, «més còmoda amb homes al nivell directiu» i en què «el procés de professionalització va encoratjar la rigidesa creixent de les barreres de gènere» (Dogherty, 2011: 53 i 54).⁷

Tot i que, com es destaca a *PEN Internacional. Una història il·lustrada* (Torner i Martens, 2021: 18-19), la fundadora de l'entitat a Londres, Catharine Dawson Scott, vol crear un cenacle en què es puguin trobar escriptors dels dos sexes (una possibilitat fins aleshores inexistente), l'octubre del 1938 es produeixen reaccions obertament adverses d'alguns membres del PEN anglès quan Storm Jameson n'és elegida presidenta. Vet aquí què escriu Jameson en una carta a Hermon Ould: «Ahir a la nit em va saber molt de greu ser una dona i portar, així, la dissensió al Club [...] He de treballar més intensament per eliminar aquest estigma horrible» (citada a Dogherty, 2011: 197).⁸ Encara que entre el 1921 i el 2022 nombrosos escriptors actuen i es vinculen a l'entitat (i de manera clau en diferents casos), i hi són defensades o ajudades, alguns fets resulten contundents: al congrés de Nova York del 1986, les autores emeten una declaració de protesta, indignades pel minso protagonisme de les dones en la trobada malgrat que constitueixen gairebé la meitat dels assistents (Torner i Martens, 2021: 274); en aquesta dècada, lluiten per crear un comitè específic de treball dins de l'entitat (el Comitè d'Escriptores), però no el poden fer efectiu fins al 1991 (Giró, 1992); la primera dona a presidir el PEN Internacional, Jennifer Clement, accedeix al càrrec l'any 2015; la carta fundacional de l'entitat no preveu la qüestió del gènere fins al 2017, i en el congrés celebrat a l'Índia el 2018, es constata una manca de paritat preocupant a desgrat que l'any anterior el PEN Internacional ha aprovat el *Manifest de les dones*, que posa sobre el paper uns principis bàsics contra les dificultats concretes del col·lectiu. Fa ben poc, doncs, que el PEN Internacional comença a afrontar la desigualtat genèrica com a institució i a situar el reconeixement i la protecció de les autores al lloc que els correspon (Torner i Martens, 2021: 74-78, 85, 273-295).

Es podria adduir, per marcar la diferència, que el PEN Català, a part de comptar amb les dones des dels inicis com el seu homòleg mundial, té una primera presidenta,

⁷ La traducció de l'anglès al català és meua (en aquest i en tots els casos següents, sempre que no s'indiqui el contrari). El text original és aquest: «more comfortable with men at the leadership level» i en què «the process of professionalisation encouraged the increasing rigidity of gender barriers».

⁸ L'original és: «I felt horribly sorry last night that I was a woman, thus bringing dissension into the Club [...] I must work harder to remove this awful stigma».

Maria Aurèlia Capmany, entre el 1979 i el 1983; és a dir, trenta-sis anys abans que el PEN Internacional. I que és presidit per escriptores de manera ininterrompuda des del 2001, cosa que no ocorre pas, al món, ni tan sols del 2015 ençà. Però també és cert que la incidència real de les autores al PEN Català triga a arribar. Igual que el PEN Internacional reflecteix la societat patriarcal en què es crea, creix i actua, el PEN Català s'erigeix en un exponent paradigmàtic del seu espai i del seu temps, ja que reproduceix a petita escala la història de la condició de la dona a Catalunya entre la dictadura de Primo de Rivera i l'actualitat, amb totes les particularitats, condicionants, ambigüitats, variables, èxits i limitacions que la caracteritzen. El punt d'inflexió que el PEN Català marca en el congrés del 1992 en relació amb el Comitè d'Espectores és més un punt de partida que no pas una fita a reivindicar, i remet, sobretot, a la veritable qüestió de fons: la realitat i l'evolució dels rols de gènere en la vida de l'associació. El repàs que se n'ofereix a continuació exposa tot allò que fa evident la superació progressiva de l'estructura patriarcal original, en un periple iniciat el 1922 que encara no s'ha completat.⁹

1.1. Desig i realitat (1922-1939)

La branca catalana d'una associació que, creada per iniciativa d'una escriptora anglesa l'octubre del 1921, fa els primers passos l'abril del 1922, en uns moments en què les dones d'Occident estan començant a conquerir espais inèdits en la vida pública, no pot prescindir de les autores (Real, 2006b). La seva incorporació en els temps inaugurals del PEN Català, no obstant això, es troba allunyada d'una «normalitat» immediata, encara que evidencia una dinàmica creixent que, malgrat el seu caràcter lleu, resulta significativa. El contrast amb una entitat coetània com el Conferentia Club, presidit per Isabel Llorach i que compta amb un 45 % de dones associades i un 18 % de sòcies protectores, exposa les limitacions del PEN Català des d'aquesta perspectiva. Però només en termes percentuals: n'impossibiliten la comparació qualitativa les grans diferències entre la naturalesa, els objectius, les activitats, els destinataris i les dimensions de les dues associacions, ja que el Conferentia Club esdevé «l'espai social de referència per a les

⁹ Per a les etapes del PEN Català, els detalls contextuais i les qüestions específiques no directament vinculades a la presència i la participació que hi tenen les escriptores, vegeu els estudis de Cid (1992) i Safont (2018a) i l'apartat *Història* del web de l'entitat.

dones de l'alta societat barcelonina» (Gavagnin, 2020: 147),¹⁰ i el 1931 compta amb 563 membres, entre els quals hi ha 251 dones.

Dins dels vint-i-dos associats que el PEN Català té el 1923, a dotze mesos de vida —un total de membres prou reduït en si mateix—, les dones hi representen un minso 4,5 %. Solament n'hi ha una: Clementina Arderiu. L'escriptora se suma de bon començament al projecte, emprès des dels cercles intel·lectuals en què es mou i en vincle directe amb Carles Riba, marit seu i un dels artífexs de la iniciativa. Quan l'any següent els diaris informen de la constitució definitiva de la delegació catalana, Arderiu, que forma part del grup fundacional, és l'única escriptora entre els deu integrants del primer Comitè Executiu (els altres nou membres, segons consta en una notícia de *La Veu de Catalunya*, són Francesc Matheu, Jaume Bofill i Mates, Ramon Surinyach Senties, Josep M. de Sagarra, Martí Esteve, Joan M. Guasch, Joaquim Pellicena, Joaquim Horta, Joan Estelrich i Tomàs Garcés). L'autora no és només un nom bonic a afegir-hi, sinó que exerceix com a membre de ple dret en l'executiva de l'associació. D'aquí, per exemple, que ocupi la presidència, al costat de Morera i Galícia i Carles Soldevila, en el sopar d'homenatge a l'escriptor Charles Messenger (àlies Charles Vildrac) amb motiu de la seva visita a Barcelona el 1925. Si no assisteix a la celebració oficial del naixement del PEN Català el 19 d'abril del 1922 és perquè es troba a Alemanya amb Riba.

Al costat d'Arderiu, tot i que en un altre nivell d'implicació, cal comptar-hi Caterina Albert, integrant del Comitè d'Honor de l'entitat juntament amb Adrià Gual, Josep Pin i Soler, Carles Soldevila, Narcís Oller, Josep M. López-Picó, Pompeu Fabra, Josep Carner, Carles Riba, Joan Puig i Ferrer i Santiago Rusiñol. Segons la informació publicada a *La Veu de Catalunya*, els càrrecs restants els ocupen aquests escriptors: president d'honor, Àngel Guimerà; president, Magí Morera i Galícia; tresorer, Josep Barber, i secretari, J. Millàs-Raurell.

D'acord amb el compromís i la responsabilitat de cadascuna de les dues escriptores, en el sopar que el PEN Català organitza a l'Hotel Colón l'abril del 1924, Arderiu figura a la presidència de l'acte (amb Àngel Guimerà, Magí Morera i Galícia, Jaume Bofill i Mates i Narcís Oller) i Albert s'encarrega d'un dels tres discursos de la nit; justament aquell que s'ha citat a l'inici, en què es fa una referència explícita a la inclusió de les dones. Atès que ocupen una tercera part de la taula principal i assumeixen un terç dels parlaments, cosa que suposa un doble 33,3 % —una xifra remarcable per contrast

¹⁰ L'original diu: «the benchmark social space for high-society women in Barcelona».

amb la realitat d'altres associacions i centres, com ara l'Ateneu Barcelonès (Torres, 2013)—, l'esdeveniment situa les autores, malgrat la seva inferioritat numèrica, en un primer pla qualitatiu indubtable. No es tracta, és clar, de dones qualssevol. Arderiu, a banda de pertànyer al nucli constitutiu del PEN Català, s'ha convertit en un referent de primer ordre en el camp de la poesia femenina, en concret, i de la lírica, en general. Albert és reconeguda com la degana de les lletres del país dins l'àmbit de la literatura d'autora —un fet al qual es refereix amb sorna per justificar que l'hagin triada per fer un dels discursos de la nit—, consta entre les principals plomes de la narrativa catalana contemporània i, amb la liquidació definitiva del Noucentisme a partir del 1922, figura entre els noms que es tornen a situar a primera línia d'actualitat en les lletres catalanes per la qualitat de la seva obra; d'aquí que, en el seu discurs, manifesti una satisfacció explícita tant per la internacionalització de la pròpia literatura com per la unitat en la diversitat que representa el PEN Català. L'entitat, des d'aquest punt de vista, constitueix un exemple diàfan del canvi de paradigma que té lloc en el sistema cultural dels anys vint a Catalunya, definit per la pluralitat de posicions i estètiques, l'obertura a la modernitat —en què les dones estan cridades a tenir un paper central— i la recuperació de les relacions entre escriptors i públic lector, així com per la comprensió de la literatura «com un més dels pilars de la construcció de la societat contemporània» (Marrugat, 2007: 308).

El protagonisme femení formalitzat en Clementina Arderiu i Caterina Albert dins del PEN Català, tan sols dos anys després de la seva creació, respon a la importància específica de les dues escriptores en les lletres del país. Ara bé, també subratlla —i possiblement de manera intencionada (ja que en aquests moments es vol potenciar)— l'existència d'una tradició de literatura d'autora, de què és indicativa la diferència d'edat i de poètica entre l'una i l'altra. Alhora, el relleu de totes dues prova l'admissió formal del lloc que correspon a les dones en el sistema literari i demostra la consciència de la seva necessària participació en una cultura moderna, en una visió compartida coetàniament pels diversos sectors culturals. Tot plegat apunta, en definitiva, envers la voluntat del PEN Català de comptar amb les escriptores.

Malgrat aquestes bones intencions, no cal enganyar-se, però: dues dones són molt poc. Les xifres que ofereixen el públic del sopar i les adhesions de les persones que no hi assisteixen, d'acord amb la informació del diari *La Publicitat*, ratifiquen el caràcter encara reduït de l'accés femení efectiu al PEN Català en la primera meitat dels anys vint, que és la realitat predominant en els espais culturals. Entre els quaranta assistents només hi ha dues dones: la «senyoreta A. Aldavert» —ben probablement Adriana Aldavert Sabater,

nascuda a Barcelona el 1880, filla del polític i periodista Pere Aldavert i molt pròxima, com tota la seva família, a Àngel Guimerà (Duran, 1996)— i la «senyora Tissy Bartomeu de Carreras», és a dir, Teresa Bartomeu i Granell (Reus, 1889-1969), esquiadora de renom casada amb el doctor Francesc Carreras Verdaguer (Pujol, 2020), també present al sopar. El 5 % de presència femenina que representen Aldavert i Bartomeu, però, remet més a vincles personals que no pas a interessos culturals o literaris estrictes, ja que cap de les dues es dedica a la literatura. Entre les seixanta-set firmes d'adhesió, al seu torn, s'hi compten únicament la reputada narradora i feminista Carme Karr i Alfonsetti (Barcelona, 1865-1943) i Mercè Vila —Mercè Vila i Raventós, nascuda a Barcelona el 1902, autora dels poemaris *Les hores* i *Flor de l'amor. Magnolia perfumada*, editats el 1918 i el 1921, distingida en alguns certàmens poètics (la Festa Pietosa de Sant Cugat del 1918 o els Jocs Florals de Girona del 1922) i col·laboradora de *Feminal*, *La Revista* i *El Dia* de Terrassa. Tot i que comparativament equivalen a un percentatge menor (un 3 %), Karr i Vila no solament formen part de les lletres catalanes, sinó que han estat respectivament presidenta i secretària de la Secció Femenina de l'entitat pancatalanista Nostra Parla (1916-1924), una secció activa fins al 1918 que ha comptat amb Caterina Albert de presidenta honorària i amb Clementina Arderiu de vocal (és a dir, amb l'única escriptora que forma part del primer Comitè d'Honor del PEN Català i la sola autora que hi ha entre les persones que el funden). Karr i Vila són, per tant, dues dones que fa temps que intervenen en la vida cultural amb una direcció definida, igual que Arderiu i Albert. Encara són, no obstant això, una franca minoria entre les adhesions.

El 3,74 % que suposen les quatre dones assistents i adherides a l'acte dins de la nòmina global de 107 personalitats presents o subscrites, així com el fet que solament Arderiu i Albert se situïn a primer pla del PEN Català en els anys vint, delata la precarietat d'un fenomen que, almenys des del punt de vista estadístic, a Catalunya augmenta sobretot a partir del tombant a la dècada del trenta, quan, per un costat, comencen a donar resultats conjunts el canvi de paradigma literari, l'impuls cultural que es produeix com a reacció contra la dictadura de Primo de Rivera i les accions que s'han desplegat des de principis de segle per millorar la situació del col·lectiu femení (amb l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona al capdavant); i, per l'altre, s'accelera una voluntat de modernitat que té el seu símbol principal en l'Exposició Universal de Barcelona del 1929. És en el marc de la limitada participació de les dones en la producció i el consum culturals de la primera meitat dels anys vint, precisament, que cal situar l'observació que fa el secretari del PEN Català, Josep Millàs-Raurell, el 9 de febrer del 1925: la branca catalana

té molt poques sòcies, i aquestes no solen fer acte de presència als sopars de l'entitat. Les raons d'aquest fet, segons Millàs-Raurell, es troben en la migradesa del nombre de catalanes lletraferides. En els seus propis mots, escrits en una carta a la secretària del PEN de Londres, Marjorie Scott: «Tenim molt poques dones que siguin membres del club, i rarament assisteixen als nostres sopars. A Catalunya no es dona el cas que gaire dones es dediquin als assumptes literaris» (citada a Safont, 2020: 220).¹¹

Aquesta migradesa, en paral·lel amb l'esmentada voluntat de comptar amb les escriptores, rau a la base del destacat de la seva presència, quan escau, en els articles de premsa que comenten l'activitat del PEN Català. El 3 de juny del 1928, posem per cas, amb motiu del sopar celebrat dos dies abans, Tomàs Garcés enceta un comentari a *La Publicitat* emfasitzant el caràcter congregacional de l'entitat mitjançant la referència al fet que vells i joves escriptors de les tendències més diverses (unes tendències il·lustrades amb «la glòria tan consabuda de Pompeu Fabra i la més àcida i tendral de Millàs-Raurell, per exemple») s'hi reuneixen «presidits per la gentilesa de Clementina Arderiu i Anna Maria de Saavedra» (Garcés, 1928). Saavedra constitueix una incorporació rellevant, perquè, encara que comparteix òrbita cultural amb Arderiu, ja s'integra en la nova fornada d'autores que sorgeix en el període de preguerra, s'ha fet un lloc com a jove i nova poeta mitjançant la vinculació a *Revista de Poesia* i s'ha convertit en una llatínista pionera amb la seva versió de *Les Heroides* (1927), duta a terme amb Adela M. Trepal per a la Fundació Bernat Metge (Real, 2006a).

En aquests anys d'una certa inactivitat del PEN Català (la tasca del qual se centra en l'organització d'alguns àpats i en l'assistència als congressos internacionals), sembla lògic que les dones tampoc no hi ressaltin especialment.¹² Almenys fins al 1935, quan, després de quatre anys de República i de restitució de la Generalitat de Catalunya (però amb l'autonomia suspesa a causa dels Fets d'Octubre del 1934), se celebra a Barcelona

¹¹ L'original diu: «We have very few women as members of our Club and they assist rarely at our dinners. In Catalunya it is not plenty case the women devoted to literary matters». Segons Joan Safont (2020: 220), «des d'aquest punt de vista, cal anotar que una de les poques dones homenatjades amb un sopar va ser l'escriptora italiana Maria Luisa Fiumi, convidada a fer una conferència a la Casa dels Italians de Barcelona» («in this regard, it should be noted that one of few women honoured with a dinner was the Italian writer Maria Luisa Fiumi, invited to give a lecture at the Casa dels Italians in Barcelona»). L'escriptora nascuda a Orvieto el 1890 ve a [la ciutat comtal](#) la tardor del 1926. Uns mesos abans, al sopar que el PEN Català ofereix a G. K. Chesterton (que visita Barcelona acompanyat de la seva dona i la seva neboda), només consta que hi assisteixi una tal senyora Cunyat (així surt anomenada a la informació del diari *La Veu de Catalunya*), sobre la qual no tinc informació. Devia ser família de l'home amb el mateix cognom que consta en la llista de persones presents a l'àpat, que també m'és completament desconegut.

¹² El 4 d'abril del 1934, Millàs-Raurell comenta per carta a Hermon Ould, secretari del PEN a Londres, que està segur que a partir de la constitució definitiva del PEN Català [aquest](#) «tindrà una activitat real, col·lectiva i no unipersonal com ha estat fins avui» (Fons del Centre Català del PEN / Capsa 1, Carpeta 3).

el 13è Congrés del PEN, signe de la represa d'embranchada de la branca catalana de l'entitat. Per part del PEN Català hi participen «cinquanta-cinc membres, encapçalats per un Comitè Directiu que presidia Pompeu Fabra i que formaven Rafael Benet, Joan Estelrich, Josep Maria López-Picó, Lluís Nicolau d'Olwer, Josep Pous i Pagès, Carles Riba i Carles Soldevila, amb Josep Millàs-Raurell de secretari» (Safont, 2018a: 38). Les dones hi tornen a tenir una presència reduïda i un paper relatiu. La soprano Concepció Badia d'Agustí (Barcelona, 1897-1975), acompanyada de Robert Gerhard i Pau Casals, interpreta les cançons del concert organitzat en el marc de la programació general del congrés, als actes del qual assisteixen únicament tres escriptors: Clementina Arderiu, Anna Maria de Saavedra i Maria Teresa Vernet. Vernet pertany als mateixos cercles poètics que Arderiu i Saavedra i, igual que aquesta darrera, és una de les noves escriptores dels anys vint i trenta i ha assolit un prestigi definit en l'àmbit de la lírica; en aquest cas, amb la publicació de *Poemes I* (1929) i *Poemes II* (1931) a les edicions de *La Revista*. Alhora, s'ha convertit en la primera novel·lista catalana de preguerra i s'ha incorporat a l'equip d'autors i traductors d'Edicions Proa (engegada el 1928 amb criteris plenament moderns). Més rellevant encara, el 1934 ha inaugurat la nòmina femenina en la llista de guanyadors del Premi Crexells amb *Les algues roges* (Cabrè i Real, 2024).

Arderiu és, de les tres, la que participa en el congrés en qualitat de delegada, juntament amb Riba i Nicolau d'Olwer. No és la primera vegada que assumeix aquesta funció a les trobades internacionals de l'organització, en què intervé al costat del seu marit. El 1934, quan Carles Riba, Josep Millàs-Raurell i Marià Manent assisteixen al congrés d'Edimburg, ho fan acompanyats de les seves esposes, com solen fer molts delegats, però cal suposar que el paper d'Arderiu, membre de ple dret del PEN Català, és diferent del de les dones que van a les trobades internacionals com a estrictes acompanyants. El juny del 1937, enmig de la Guerra Civil, torna a anar com a delegada al congrés de París, ara al costat de Riba, Millàs-Raurell, Carles Soldevila i Joaquim Xirau.

Abans del final del conflicte armat, una altra autora s'afegeix a Arderiu com a representant del PEN Català en un congrés mundial; i, per primer cop, de manera genèricament equitativa. Mercè Rodoreda integra la delegació catalana al congrés de Praga del juny del 1938 amb Francesc Trabal. Rodoreda i Trabal formen part del Comitè Executiu del PEN Català que, presidit per Pompeu Fabra i instal·lat a la seu de la Institució de les Lletres Catalanes (ILC), tot just creada el 1937, també componen Carles Riba, Josep Pous i Pagès, C. A. Jordana, Lluís Montanyà i Armand Obiols. Rodoreda,

doncs, no és només la primera escriptora que representa l'entitat en completa paritat amb els autors catalans en un congrés internacional (Arderiu sempre havia estat sola amb més d'un escriptor i, per tant, en minoria numèrica), sinó també la segona dona que participa en la direcció del PEN Català. No és estrany que això sigui així. Rodoreda ha esdevingut, al llarg dels anys trenta, un nom clau en la represa de la novel·la catalana i l'artífex de la fita que, amb *Aloma* (Premi Crexells del 1937, la segona ocasió en què el guanya una escriptora), assoleix el procés general de la recuperació novel·lística iniciat el 1925. També ha fet gala d'un compromís sense escletxes que, durant la Guerra Civil, la porta a formar part del nucli d'autors de l'Agrupació d'Escriptors Catalans, constituïda l'agost del 1936, peça fonamental de l'organització cultural i literària entre el 1936 i el 1939 i embrió de la ILC.

Rodoreda i Trabal llegeixen, a Praga, la salutació que, posteriorment reproduïda a la premsa i radiada a la gasetta setmanal de la ILC, prepara Carles Riba, «un dels literats més il·lustres de Catalunya» (Meridià, 1938). I és que la ILC i el PEN comparteixen uns espais, una posició i unes intencions que expliquen la intersecció de membres i accions entre les dues entitats. D'aquí que, a banda de Rodoreda i Trabal, apleguin simultàniament Arderiu, Fabra, Riba, Pous i Pagès, Jordana, Montanyà o Obiols, alguns dels quals, com ara Rodoreda, fan un autèntic «paper d'«anella» [...] entre diverses entitats i publicacions» (Campillo, 1994: 73). Així s'explica que la ILC aprofiti el viatge de Riba el novembre del 1938 a Londres en nom del PEN per fer una sèrie de gestions a la Gran Bretanya. Quan aquella tardor l'autor de *Primer llibre d'estances* assisteix a la trobada del Comitè Executiu Internacional de la Federació de PEN Clubs a la capital anglesa i allarga l'estada en terres britàniques per establir contactes amb diversos centres culturals en nom de la ILC, Clementina Arderiu viatja amb ell. Junts fan «d'ambaixadors intel·lectuals i propagandistes de la causa republicana i de la causa catalana» (Safont, 2018a: 53). La primera persona del plural que Riba empra per referir-se a la tasca que duen a terme, obertament diferenciada de la seva individualitat —«no *crec* que sigui excessiu de dir que no és ineficaç la *nostra* acció», escriu en una carta a Joan Vinyoli (citada a Safont, 2018a: 54; les cursives són meves)—, i la categoria literària d'Arderiu, que la situa a primera línia de les actuacions culturals a Catalunya (presideix el jurat del Premi Folguera del 1937, posem per cas), indiquen que la parella actua en proporció, en unes condicions tan sols diferenciades per la dimensió pública de cadascun —ja que Riba hauria destacat per sobre de la majoria d'escriptors homes del moment— i pel rol concret que assumeixen en un context o altre.

A finals d'aquell any, poc abans que els feixistes entrin a Barcelona, el PEN Català té oficialment quaranta-sis socis, d'acord amb la llista que en fa Armand Obiols en una carta del 19 de febrer del 1939 per demanar ajut a Hermon Ould, secretari del PEN Internacional. Quatre dels quaranta-sis associats són escriptors, així que, en xifres absolutes, les dones hi representen un 8,7 %. Del 1923 ençà, doncs, la seva presència s'ha multiplicat per quatre (recordem que aleshores una sola autora entre vint-i-dos associats equivalia a un 4,5 %), mentre que el conjunt de membres de l'entitat ho ha fet només per dos i escaig. Ara, al costat de Clementina Arderiu i de Mercè Rodoreda (de l'escriptora del grup fundacional i de la que s'hi afegeix en la història de la directiva), hi consta formalment Maria Teresa Vernet, present al congrés del 1935 (recordem-ho) i probablement afiliada el 1933, en els mateixos moments que es fa sòcia de l'Ateneu Barcelonès. El quart nom és el d'Anna Murià, mai vinculada, abans, a l'entitat. Murià és una altra de les narradores destacades de preguerra, ha estat companya d'acció cultural de Vernet al Club Femení i d'Esports de Barcelona a principis dels anys trenta, comparteix palestra periodística tant amb ella com amb Rodoreda durant la guerra (totes tres signen textos a la revista *Companya*, publicada entre el març del 1937 i el 1938) i, igual que Rodoreda, treballa al Secretariat de la ILC. No sembla forassenyat pensar que el vincle de Murià amb dues escriptores i alguns escriptors que ja són socis del PEN Català, amb els quals col·labora en diversos fronts culturals durant el conflicte bèl·lic i les circumstàncies que imposa, la indueixin a entrar-hi, també. En qualsevol cas, ella i Rodoreda s'instal·len al castell de Roissy-en-Brie amb altres escriptors (Murià, amb els seus pares i el seu germà) gràcies al fet de formar-ne part. Pel que fa a Anna Maria de Saavedra, no surt a la llista perquè segurament va abandonar l'entitat a causa de la guerra (no hi ha cap notícia sobre ella en el front cultural entre el 1936 i el 1939).

1.2. Del no-res a una primera fita (1939-1979)

Entre el 1939 i el 1975, des de la clandestinitat o l'exili, en el context de l'agressiva repressió d'un règim dictatorial amb una política de gènere extremament masclista, i en una societat que abans de la guerra tot just havia començat a mudar de pell des de la perspectiva de gènere, les dones difícilment poden tenir un paper rellevant al PEN Català. En la dècada dels seixanta, tanmateix, s'inicia un canvi de dinàmica que pren força a partir dels setanta i culmina el 1979.

Durant els anys quaranta i cinquanta (una etapa en què l'entitat continua treballant per als escriptors catalans malgrat la situació i denuncia el franquisme sobretot des de l'estranger), continua havent-hi algunes associades. Clementina Arderiu mai no abandona el PEN, i és present a la trobada del 1955 que la branca catalana organitza a Montpeller. Al seu nom se suma, ara, el de Rosa Leveroni, la poeta, prosista i traductora que, formada a l'Escola de Bibliotecàries i deixeblla de Riba, esdevé una integrant molt activa de la resistència cultural durant la postguerra. En un pla més anecdòtic, cal deixar constància que *Solitud* (la novel·la, doncs, d'una escriptora) s'inclou entre les obres previstes de ser traduïdes, segons els acords de traducció PEN-UNESCO. Això és tot.

Les coses comencen a canviar en la dècada dels seixanta, moment a partir del qual el PEN Català intenta reprendre la seva articulació al país i s'hi reorganitza. El 17 de desembre del 1965, Arderiu i Leveroni entren a formar part del Comitè Permanent de l'entitat que, igual que el Consell Executiu —aquest, sense cap dona—, es constitueix a l'interior. Les dues autores sumen un reduït i tanmateix significatiu 8,33 % dins d'un total de vint-i-quatre membres, ja que la proporció que representen no es redueix respecte dels anys trenta. Quan el juliol del 1968 es renova el Consell Executiu, una nova autora hi assumeix un càrrec: el de vocal. Es tracta de Maria Aurèlia Capmany, que també participa en la resistència antifranquista com a intel·lectual i mestra, i que s'ha iniciat en la literatura el 1947, ha fundat l'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual el 1959 amb Ricard Salvat i s'erigeix en referent del feminisme que es congria en aquesta dècada i la següent, al compàs de la simultània entrada en joc de la joventut que no ha viscut la guerra, gràcies, d'una banda, al gran èxit de *La dona a Catalunya* (1966), que la porta a fer conferències arreu del territori; i, de l'altra, al pròleg de la traducció catalana d'*El segon sexe* (1968), de Simone de Beauvoir, i als nombrosos projectes que la segueixen. Són uns anys en què la qüestió de la dona se situa a primer pla de reflexió, de debat i d'acció (per bé que amb les limitacions imposades pel règim). I Capmany, una de les autores i de les feministes més conegudes al nostre país, inicia un periple dins del PEN Català que el 1979, en sintonia amb els nous temps, l'acaba portant a ocupar una posició inèdita en la història femenina de l'entitat: la presidència.

Abans que això no passi, entre el 1964 i els primers temps de la nova etapa oberta amb la mort del dictador, es produeixen alguns fets indicatius d'un tímid increment de la presència i el pes de les dones dins del PEN Català. A banda que Clementina Arderiu passa a ser-ne membre honorari (una distinció que ostenta fins a la seva mort), es deixa constància escrita —per bé que no n'hi ha evidències— que Mercè Rodoreda n'exerceix

de delegada a Suïssa (en paral·lel a la tasca que fan Batista i Roca a Anglaterra, Josep Carner a Bèlgica i Vicenç Riera Llorca a Mèxic). Rosa Leveroni segueix formant part de la nòmina d'associats, i l'abril del 1970 és al costat de Salvador Espriu, Agustí Bartra, Joan Teixidor, Joan Vinyoli, Josep Palau i Fabre, Gabriel Ferrater, Pere Quart, Joan Colomines, Jordi Sarsanedas, Josep M. Llompart, Jaume Vidal Alcover, Joaquim Horta Amorós i Francesc Vallverdú al Festival Popular de Poesia Catalana que l'entitat organitza al Gran Price de Barcelona amb altres associacions. Paral·lelament, noves autores s'incorporen a les files del PEN Català, i algunes hi accepten responsabilitats definides. Concepció G. Maluquer, poeta i novel·lista de postguerra que forma part de la tertúlia del Cafè Tèrminus (de la qual, segons Joan Safont, sorgeix el nucli que reorganitza el PEN Català en aquests moments), i que es dona a conèixer sobretot en els anys seixanta, s'afegeix a les sòcies. Montserrat Roig i Maria Antònia Oliver, escriptores de l'anomenada generació literària dels setanta (Julià, 2008), que entre el 1970 i el 1972 s'han estrenat amb dues obres narratives cadascuna, es comprometen a fons amb l'associació. En l'assemblea de reorganització que se celebra el 4 de febrer del 1973 —a què només assisteixen Maluquer, Roig i Oliver entre una quarantena de participants (en una representació femenina d'un 7,1 %)—, les dues joves ingressen al Consell Directiu. A les seves memòries, Tísner explica que Roig i Oliver van treballar molt amb vista a l'assemblea (al costat de Guillem-Jordi Graells, Jaume Fuster, Jordi Carbonell i molts altres), i relata que les autores assistents hi van «rebre la comanda de fer l'escrutini i anunciar el resultat del recompte» (Artís-Gener, 1996: 100-101 i 113). Segons l'acta que se n'ha conservat al Fons del Centre Català del PEN, però, se'n van encarregar Oliver, Vicenç Riera Llorca i Albert Jané.

El 10 de febrer del 1973, a la primera reunió del Consell, Montserrat Roig i Maria Antònia Oliver ocupen, així mateix, dues de les cinc places del Secretariat Permanent com a vocals i, respectivament, un dels quatre llocs de la Comissió de Relacions (Roig) i un dels cinc llocs de la Comissió d'Iniciatives (Oliver, en aquest cas al costat de Maria Aurèlia Capmany). Tant l'una com l'altra comencen a actuar de seguida dins del PEN Català. L'autora de *Ramona, adéu* participa amb vehemència en les discussions del Consell, tot incidint sovint en les decisions preses, i s'encarrega d'algunes gestions (per exemple, la possible fundació d'una empresa de representació literària que, entre altres coses, s'ocupi de la projecció internacional de la literatura catalana i permeti al PEN disposar d'una seu pública —un projecte finalment avortat—, l'escatiment de la situació d'escriptors als quals el PEN Català es planteja oferir borses d'ajut o la notificació a

Francesc Candel que ha estat acceptat, excepcionalment, com a soci). Segons Tísner, quan es planteja la reactivació del PEN a Catalunya, Roig ja l'acompanya en una de les seves visites a Ramon Aramon i Serra i l'ajuda a aconseguir la informació que necessita per engegar el procés de recuperació de l'entitat a l'interior. La profunda implicació de l'autora en el procés es fa evident en el fet que el 3 de gener del 1973 envia a Joan Fuster les bases revisades de l'associació a fi que confirmi a Tísner que no hi ha res a dir en relació amb el País Valencià. Maria Antònia Oliver, al seu torn, es posa a treballar per organitzar activitats a Barcelona, com ara un cicle de conferències al Col·legi d'Aparelladors (que a finals de primavera del 1973 reverteix en una ponència única dins del cicle *La literatura catalana vista pels qui la fan*). Ella i Capmany, a més, són les delegades del PEN Català en els col·loquis que el Centre Occità celebra el 22 i el 23 d'abril a Montpeller, on fan una exposició sobre la repressió que pateixen els autors catalans i estudien les possibilitats d'una relació estable entre ells i els lletraferits occitans. Juntament amb Robert Saladrigas, Josep M. Benet i Víctor Móra, Oliver i Capmany elaboren un programa d'actuacions per presentar-lo al Consell.

Una altra autora se suma a la nòmina de sòcies el curs 1974-1975: la poeta Marta Pessarrodona, autora, ja, de tres llibres. El 1976, ella, Oliver, Roig i Maluquer són les quatre dones que consten a la llista de cinquanta-un associats que el PEN Català envia al Centre Internacional del PEN (un 7,8 %, doncs). No obstant això, el desembre del 1976 assisteixen a l'Assemblea General Extraordinària de la branca catalana Leveroni, Oliver, Pessarrodona i Rosa Maria Arquimbau (Barcelona, 1909-1992), una de les narradores catalanes de preguerra que, el 1970 i el 1971, retorna a l'àgora literària amb les novel·les *La pau és un interval* i *Quaranta anys perduts* (Real, 2006b; Guillamon, 2015). Pessarrodona, que pertany a la generació que no ha patit el conflicte armat, igual que Roig i Oliver, s'incorpora al comandament de l'entitat en el marc de la renovació general del Consell Directiu que es produeix durant l'assemblea del 1976, després de la dimissió en ple de l'anterior. Queden excloses de la llista d'associades de finals d'aquest any Arderiu, Rodoreda, Murià, Leveroni, Capmany i Arquimbau. Arderiu mor el mateix 1976 i Leveroni informa, a l'Assemblea, que no se li estan cobrant les quotes, cosa que en pot explicar l'absència. Enlloc no es diluciden els motius, en canvi, de l'exclusió de Rodoreda, Murià, Capmany i Arquimbau, que res no indica que es desvinculin del PEN. Caldria disposar de la llista completada membres per poder precisar exactament qui són les associades i la seva proporció respecte dels autors, però com que hi ha quatre dones entre els vint-i-set assistents a l'assemblea, i per tant el col·lectiu femení hi representa el

14,8 %, sembla que es pot afirmar sense gaire marge d'error que la seva presència va augmentant.

Com a responsable de la Secretaria d'Iniciatives, la feina de Marta Pessarrodona consisteix a redactar comunicats de premsa, adreçar sol·licituds a les autoritats (a fi que es posin noms d'escriptors als carrers i places de Barcelona, per exemple), fer alguna conferència (a la Fira del Llibre, posem per cas), escriure cartes (per demanar la llibertat d'Àlvar Valls, entre altres), ocupar-se de tasques administratives (de l'estil de fer els carnets de socis i encarregar paper, sobres i targetes amb l'encapçalament del PEN Català) i confeccionar-ne el nou butlletí. En l'assemblea celebrada el novembre del 1977, tanmateix, l'autora proposa un intercanvi de càrrecs tot justificant-lo amb els seus nombrosos viatges per motius laborals; la proposta s'accepta i Pessarrodona esdevé secretària de Relacions. Amb aquesta nova responsabilitat, és una de les signants dels nous estatuts de l'entitat el maig del 1978, moment en què també assisteix al congrés internacional, organitzat a Estocolm, en qualitat de delegada de la branca catalana i al costat del president, Josep Palau i Fabre, a qui sol acompanyar en aquestes ocasions. L'enfrontament que tenen en relació amb la proposta que el castellà sigui una de les llengües oficials al congrés internacional de Barcelona de l'octubre del mateix any, feta pel PEN Espanyol (a què Palau i Fabre respon iradament), genera una gran polèmica, després de la qual Pessarrodona es concentra, igual que tothom, en l'esdeveniment de la tardor.

En aquesta època, altres dones de lletres apareixen vinculades al PEN Català. La primavera del 1977, la poeta i novel·lista Núria Albó (la Garriga, 1930) intercanvia diverses cartes amb Tísner per associar-se a l'entitat. A principis de maig, la narradora Carme Riera (Palma, 1948) escriu a Pessarrodona, un cop satisfeta la quota, per reclamar-li el carnet. El novembre del 1977, la traductora, novel·lista i folklorista Maria Dolors Cortey (Barcelona, 1929 - Palma, 1997) participa en l'assemblea anual. Albó, Riera, la bibliotecària i narradora Maria Carme Ribé (Reus, 1920 - Barcelona, 1991), la bibliotecària i investigadora Teresa Rovira (Barcelona, 1918-2014) i l'escriptora Ramona Via (Vilafranca del Penedès, 1922 - Girona, 1992) assisteixen a una de les reunions del PEN (segurament a la mateixa assemblea, tot i que la documentació no ho deixa clar) i, juntament amb Maria Antònia Oliver, hi sumen sis dones sobre un total de quaranta-set assistents (un 12,7 %, per tant).

En el congrés del 1978, tanmateix, el protagonisme femení recau en Maria Aurèlia Capmany, Maria Antònia Oliver i Marta Pessarrodona. Montserrat Roig, que té molts

dubtes des del principi (Garcia, 2016: 231 i 234), s'ha retirat fa temps de la primera línia d'acció perquè no està d'acord amb com es fan les coses a l'associació (així ho explica a Tísner, per carta, el 6 de desembre del 1976, alhora que li fa saber que no assistirà a l'assemblea imminent). Capmany, per contra, participa de ple en l'organització de la trobada del 1978 i hi presenta una ponència, «L'evolució de la literatura», en què fa una síntesi de la història literària catalana des dels trobadors que inclou Rodoreda, Roig, Oliver, Pessarrodona i Antònia Vicens (l'altre ponent és Jordi Carbonell). Oliver forma part del Comitè de Sessions Literàries del congrés. Pessarrodona hi intervé com a secretària de Relacions i exerceix de representant oficial del PEN Català al costat de Palau i Fabre i Tísner. En el pla dels continguts, encara, David Rosenthal llegeix un conte de Mercè Rodoreda (a més de poesia de Vicent Andrés Estellés) i Maria del Mar Bonet actua en qualitat de representant de la Nova Cançó (al costat d'Ovidi Montllor i Quico Pi de la Serra). La trobada compta amb quaranta-dos delegats dels PEN d'arreu, dels quals onze són dones (un 26,2 % que dona idea del paper igualment relatiu, tot i que incrementat, que tenen les escriptores dins de l'associació internacional i, per tant, ofereix un contrapunt interessant amb el cas català), i es desplega amb dues dones situades en llocs clau des del punt de vista pràctic: la Secretaria Administrativa, que es cuida de totes les gestions i de la feina ingent que implica un congrés (informació, inscripcions, reserves d'hotel, etc.), va a càrrec de Roser Domingo; Núria Doladé hi esdevé «la mestressa de la traducció simultània» (Artís-Gener, 1996: 250).

D'acord amb una carta datada el 4 d'agost del 1978, a què Roser Domingo adjunta la llista de membres del PEN Català, en aquests instants l'entitat té oficialment norantanou socis, dels quals nou són dones (un 9,1 %): Leveroni, Capmany, Maluquer, Roig, Oliver, Pessarrodona, Cortey, Albó i l'estudiosa i crítica d'art Maria Lluïsa Borràs (Barcelona, 1931 - Palafrugell, 2010). Hi ha dades, però, que indiquen que n'hi havia més, ja que caldria afegir-hi, almenys, l'autora de literatura infantil de La Galera i pedagoga Maria Àngels Ollé (Sant Sadurní d'Anoia, 1937 - Reus, 2019) i la historiadora Maria Teresa Ferrer Mallol (Barcelona, 1940-2017). Diversos documents així ho avalen, la qual cosa apunta un cert desori en el control dels associats.

En dues cartes conservades del 17 de maig i del 3 d'octubre del 1977, Joaquim Carbó proporciona algunes adreces a l'entitat entre les quals hi ha la d'Ollé, d'una banda; i Ferrer Mallol fa cinc cèntims a Palau i Fabre de les seves gestions pendents amb Joana Raspall i Eva Serra com a possibles noves associades, de l'altra. Algunes persones es queixen, paral·lelament, que no els estan cobrant les quotes, que els seus noms no consten

malgrat haver estat presents en algun acte o que han pagat però no els ha arribat el carnet. Marta Pessarrodona, curiosament, anota amb llapis «Tramès el carnet número 199» en una lletra d'Artur Bladé i Desumvila datada el 25 de febrer del 1977; l'aparent contradicció entre la xifra de noranta-nou associats del 1978 i l'emissió feta de 199 carnets més d'un any abans potser s'explica per una numeració continuada des del 1922 malgrat els canvis, per les diferències entre socis (els actius i els nominals o els que satisfan les quotes i els que no) o per altres raons.¹³

Als noms d'Ollé i Ferrer Mallol segurament també caldria afegir-hi el d'Antònia Vicens. A més d'haver estat inclosa dins del repàs literari de Capmany al congrés del 1978 (que, en fer referència únicament a escriptores associades al PEN, suggereix que la mallorquina també en formava part), Vicens sembla l'autora que, amb una signatura il·legible, escriu a Tísner el 28 de febrer del 1977 des de Ciutat de Mallorca, tot qualificant-se d'admiradora seva, per enviar-li diversos treballs literaris i fer-li saber que ha pagat la quota i ha demanat el carnet a Pessarrodona. Sigui com sigui, el fet és que una considerable varietat de dones es van incorporant, a poc a poc, al PEN Català. Des de la perspectiva qualitativa, però, resulta força més rellevant que el maig del 1979 Maria Aurèlia Capmany arribi a la seva presidència. En aquest sentit, com s'ha esmentat en un altre moment, la branca catalana s'avança considerablement a l'entitat internacional, que no té una escriptora al capdavant fins quatre dècades després.

Ateses les seves trajectòries i magnitud culturals i literàries, no és cap sorpresa que l'autora de *Feliçment, sóc una dona* encarni aquesta fita en la història femenina de l'associació. A hores d'ara resulta prou sabut que «un dels mèrits de Capmany és el d'haver estat pionera en gairebé tot el que feia» i que durant molt de temps, per raons ben conegudes, «se la pot veure fotografiada com l'única dona en els ambients literaris, generalment acompanyada de Pedrolo, Sarsanedas, Espinàs, Perucho, Folch i Camarasa, Josep Anton Baixeras, Tasis i altres» (Graña, 2018: 14 i 15). A partir del 1979, en tots els documents oficials en què es remarca la importància del PEN en la cultura catalana i es consigna la rellevància de les personalitats que l'han presidit, el nom de la barcelonina apareix al costat dels de Pompeu Fabra, Carles Riba, Josep Carner, J. V. Foix, Joan Oliver o Josep Palau i Fabre. Maria Aurèlia Capmany hi resta associada en un pla central per

¹³ Aida Chavarria (coordinadora i responsable de comunicació del PEN Català en el període de recerca) confirmava, el juny del 2021, que la llista de socis (no consultable a causa de la llei de protecció de dades) conté diverses numeracions.

sempre més, per tant. I passa a la història de l'associació com la primera dona d'una llista de presidents que, en els anys a venir, modifica, finalment, la seva tendència genèrica.

1.3. Un canvi incipient en un nou marc històric (1979-1992)

Capmany, tanmateix, és molt més que la primera dona presidenta del PEN Català. L'autora encapçala la resolució d'una crisi que ve de lluny en reconciliar les posicions enfrontades que encapçalen Palau i Fabre i Tísner. Constitueix la personalitat de consens que, a més, compensa el fet que Josep M. Castellet se situï al capdavant de la tot just creada Associació d'Escriptors en Llengua Catalana (AELC), en un equilibri amb el qual s'acontenta «els dos valedors més importants de l'anomenada generació dels setanta» (Pons, 2018: 379). L'article que es publica l'1 de juny del 1979 a *Tele/Exprés* es titula, precisament, «Junta conciliadora. Capmany, presidenta del PEN». La directiva que l'autora comanda (de què també formen part Santiago Pey, Àlex Broch, Quim Soler, Anton Carrera i Joan Rendé) no només aporta solucions als problemes interns d'una dècada: també canalitza la reconducció que reclamen el nou context del final de la dictadura i una realitat cultural en expansió. El mandat de Capmany, en definitiva, «correspon a una etapa de transició cap a una gradual institucionalització i un enfortiment de l'entitat», que passa «del quasi no-res del voluntarisme de la resistència a la creació d'una mínima infraestructura» amb les bases necessàries «per al funcionament d'un PEN renovat i nou» (Broch, 1992: 49). Durant la presidència de l'escriptora s'encarrila el futur de l'associació actual, ja que se n'assenten els pilars mitjançant la continuïtat de la presència internacional, el creixement a l'interior, l'estabilitat formal i la defensa dels drets lingüístics, de manera que entre el 1979 i el 1983 el PEN entra en una fase que el condueix «cap a la normalitat» (Safont, 2018a: 103-110). En aquest procés de consolidació (que no s'havia acabat de donar des del 1922 per raons polítiques), el lideratge de Capmany és fonamental; sobretot, per aconseguir el finançament institucional i la seu física pròpia que permeten incrementar, ordenar i fer visible la feina del PEN Català. La primera subvenció s'obté el gener del 1983, i l'11 de març s'inaugura local propi a l'Ateneu Barcelonès en virtut d'un acord amb la Conselleria de Cultura.

Més enllà de les línies de gestió generals, entre les primeres accions de Capmany hi ha l'intent de visitar Albert Boadella a la Model, on el director d'Els Joglars és empresonat després de ser detingut en tornar d'un exili temporal causat pel consell de

guerra que se li fa amb motiu de *La Torna*. Aquesta iniciativa s'emmarca en un intens desplegament d'activitat per defensar la llibertat de creació i expressió, la dignitat de l'escriptor i la intercomunicació cultural. Un desplegament, aquest, dins del qual el PEN, a banda de denunciar el cas Boadella, també surt en defensa d'escriptors com Víctor Mora o Montserrat Roig quan tenen problemes per raons polítiques i denuncia la detenció de les germanes Eva i Blanca Serra i Puig. Pel que fa a la dinàmica de reforç de la projecció internacional de la literatura catalana, el mateix 1979 es prepara una antologia de narrativa en neerlandès que inclou textos de Capmany i de Mercè Rodoreda al costat d'una majoria d'autors (entre els quals hi ha Salvador Espriu, Pere Calders, Joaquim Carbó, Joan Perucho, Jordi Sarsanedas, Terenci Moix, Baltasar Porcel i Josep Albanell), alhora que s'impulsa la traducció búlgara de *La plaça del Diamant*.¹⁴

Maria Aurèlia Capmany presideix una junta en què, tanmateix, no hi ha cap altra escriptora. Encara que alguna contribueix a desenvolupar les tasques del PEN Català (Marta Pessarrodona el representa a l'Assemblea de Delegats i la reunió del Comitè de Traduccions que tenen lloc a Londres el novembre del 1979, per exemple), Capmany n'esdevé la figura femenina més destacada. En bona part, és clar, pel càrrec que ostenta, que entre altres coses implica proposar oficialment Salvador Espriu com a candidat al Premi Nobel de Literatura (cosa que fa amb una actitud crítica, reivindicativa i combativa des d'una consciència clara de la inutilitat de la proposta) i assistir als congressos internacionals. Per això també és l'única dona entrevistada a propòsit del guardó de l'Acadèmia Sueca (juntament amb Joan i Josep M. Ainaud de Lasarte, Antoni M. Badia i Margarit, Max Cahner, Josep M. Castellet, Antoni Comas, Josep Faulí, Albert Manent, Joaquim Molas, Joan Triadú i Manuel Vázquez Montalbán) i viatja a Iugoslàvia el 1980 (en aquest cas, amb Àlex Broch, Joaquim Soler i Joan Rendé). O va a França el 1981 i, amb motiu de la trobada de Copenhaguen del mateix any, es troba a Dinamarca quan el 23 de febrer es produeix l'assalt de Tejero a les Corts espanyoles.

El 1981 Capmany tanca un article en què reflexiona sobre el PEN després dels trobades celebrades a Lió i a París tot felicitant-se d'un futur imminent que encara no sap que seguirà pilotant:

La junta del PEN que jo presideixo acaba aquest any la seva funció rectora, i tindrem la satisfacció d'elegir una nova junta del PEN, sota els auspicis de la Conselleria de

¹⁴ Pel que fa a l'impuls de les traduccions d'obres de Rodoreda a altres llengües, una de les obres que el PEN proposa traduir a cinc idiomes similars al català en termes culturals és *Mirall trencat*, però això ocorre el 1984 i, per tant, ja no constitueix una de les accions que es duen a terme sota la presidència de Capmany. El projecte, a més, no arriba a bon port.

Cultura de la Generalitat. Hem rebut ja una ajuda modesta, però eficaç, perquè les nostres bosses particulars no anessin a la deriva. Amb el convenciment que en el futur el PEN català representarà dignament al concert internacional la nostra cultura, farem acte de presència a Xipre a principis de novembre i podrem convidar la junta general a un local propi que ens determinarà la conselleria. Com tantes altres activitats catalanes, el PEN passa de la clandestinitat a la semi-clandestinitat i d'aquí a una situació legalitzada per obrir un camí de relacions internacionals, que tanta falta ens fa en la nostra vida activa. (Capmany, 1981)

Maria Aurèlia Capmany és presidenta del PEN Català fins al març del 1983, en què inicia la seva carrera política com a regidora de l'Ajuntament de Barcelona sota la batuta del Partit dels Socialistes de Catalunya (PSC), amb Pasqual Maragall d'alcalde. El desembre del 1984 passa a ser sòcia d'honor de l'entitat per acord assembleari. Malgrat concentrar-se en la gestió municipal, l'autora segueix treballant activament pels objectius del PEN. Per un costat, posa al seu servei els recursos públics que ara té a l'abast i n'atén les peticions (l'existència de la plaça Tirant lo Blanc a la Vila Olímpica de Barcelona es deu a la seva resposta a la carta tramesa el 29 de maig del 1990 pel PEN i l'AELC a l'Ajuntament, per exemple); per un altre costat, hi col·labora personalment. El 27 de novembre del 1985 participa, amb Joaquim Valls i Rossend Arquès, en la sessió sobre Italo Calvino del segon Col·loqui sobre Literatura Estrangera en Català (un col·loqui en què Marta Pessarrodona també és present, en aquest cas en la sessió centrada en Henry James de l'11 de desembre, en què comparteix palestra amb Joan Triadú i la traductora Marta Pera); el 22 de novembre del 1989, l'autora de *Betúlia* es troba a l'Aula Magna de la Universitat de Barcelona amb Tísner, Joan Colomines, Víctor Móra, Xavier Renau i l'actriu Carme Sansa en l'acte dedicat als autors empresonats arreu del món, especialment representats pels que ha adoptat el PEN Català (els escriptors turc i marroquí Ersin Ergün Keles i Ali Idrissi Kaitouni); entre el 17 i el 19 de desembre del 1990, a Lleida, Capmany intervé en el col·loqui *Rellegir Pedrolo*, en què és l'única dona ponent (fa una impactant «Semblança personal i literària» de l'autor que obté un considerable ressò mediàtic), i també és l'única dona entrevistada, com a escriptora, sobre per què cal llegir Pedrolo (els altres entrevistats són Miquel M. Gibert, professor de llengua i literatura; Joaquim Carbó i Jaume Vidal Alcover, escriptors, i Xavier García, estudiant). Quan s'aprova la celebració del 57è Congrés Internacional del PEN a Barcelona per a l'any 1992, Capmany s'integra a la comissió organitzadora, hi ofereix el suport del Servei de Publicacions del consistori barceloní i contribueix a elaborar el programa del congrés, presentat a Madeira la primavera del 1990.

Maria Aurèlia Capmany, personalitat clau en la història del PEN Català, és objecte de diversos homenatges per part de l'entitat. D'entrada, en vida seva (el 15 de juny del

1988, per exemple, amb motiu dels seus setanta anys). Però sobretot després de la seva mort. La tardor del 1991, el PEN en publica aquesta esquela: «Ex-Presidenta i Membre Honorari del Centre Català del PEN. El Centre Català del PEN expressa el seu condol per la mort d'aquesta gran escriptora». El març del 1992, l'entitat la recorda en un esdeveniment igualment dedicat a Montserrat Roig, morta poc després que Capmany, i edita *Maria Aurèlia Capmany. Homenatge*, un volum en català, anglès i francès amb textos seus, precedits d'un pròleg d'Isidor Cònsul i seguits d'un epíleg de Guillem-Jordi Graells. El llibre es reparteix, a l'abril, al congrés del PEN Internacional de Barcelona, inaugurat el dia 20 amb un acte al Palau de la Música en honor de l'expresidenta. El 3 d'octubre del 2001 (l'endemà dels deu anys de la seva desaparició), el PEN organitza una taula rodona sobre Capmany a l'Ateneu Barcelonès, transmesa en directe al programa *Àgora* de Catalunya Cultura. El 27 d'octubre del 2011, en els vint anys del traspàs de l'autora, se'n fa una altra al Palau de la Virreina (en què participen Isabel Graña, Dolors Oller i Àngels Gregori); aquesta vegada, acompanyada d'una lectura dramatitzada de textos seus i de Montserrat Roig (a càrrec de les actrius Carme Callol i Imma Colomer), a qui s'homenatja altra vegada en paral·lel.

Entre el final de la presidència de Capmany i el congrés internacional de Barcelona del 1992, sota la presidència de Jordi Sarsanedas i amb una Junta Directiva que, per començar, no compta amb cap dona (amb la consegüent pèrdua de projecció pública de les autores dins de l'entitat),¹⁵ altres escriptores comencen a prendre el relleu dins del PEN Català. Algunes responen l'enquesta que l'associació du a terme, el 1990, sobre la funció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) al costat de sòcies més antigues. De les vuitanta-dues persones dedicades a la cultura i la literatura que la contesten, només nou són dones. Es tracta, per ordre alfabètic, de Maria Aurèlia Capmany (resposta número 14), Maria-Mercè Marçal (número 38), Aina Moll (número 42), Maria Antònia Oliver (número 44), Dolors Oller (número 45), Teresa Pàmies (número 48), Vinyet Panyella (número 50), Marta Pessarrodona (número 53) i Montserrat Roig (número 62). A banda de Capmany, Oliver, Pessarrodona i Roig, es troben vinculades al PEN Català, sense cap mena de dubte, Marçal, Oller i Panyella. La documentació a l'abast i la bibliografia no ofereixen informació, en canvi, sobre la possible relació d'Aina Moll amb l'entitat. Teresa Pàmies, tot i que consta que hi col·labora en algunes ocasions, no sembla que en fos sòcia, ja que malgrat estar en actiu fins al 2012 el seu nom no apareix en les llistes d'associats

¹⁵ El PEN Català no és cap excepció, en aquests anys, des d'aquesta perspectiva. La Junta Directiva de l'AELE, per exemple, només compta amb Margarida Aritzeta com a vocal.

que es publiquen a les memòries a partir de l'any 2000. L'associació ha tingut, no obstant això, més noves incorporacions femenines. Pels articles que firma sobre els actes del PEN Català al diari *Avui* en els anys vuitanta, sembla clar que Mercè Ibarz també en forma part; en són sòcies, de segur, Pilar Rahola, Margarida Aritzeta i Vinyet Panyella.

Pilar Rahola entra a la Junta Directiva com a vocal el març del 1985 i assumeix tasques diverses a l'entitat. Entre altres coses, ressenya a l'*Avui* l'homenatge als escriptors empresonats en què participa Capmany, representa el PEN Català a la trobada d'escriptors de Bled (Eslovènia) del 1989 i del 1991, és una de les participants catalanes al 59è congrés internacional de l'organització mundial, celebrat a Dubrovnik (Croàcia) el 1993 —a què Xavier Renau i Carles Torner assisteixen com a delegats i Isidor Cònsul, com a conferenciant—, i publica alguns articles sobre la seva pròpia activitat, com un de *Serra d'Or* dedicat al dilema que vol plantejar al PEN amb relació a Cuba i la decisió que cal prendre sobre si enviar o no paper a l'associació d'escriptors que hi exerceix una funció política censora. Malgrat ser-ne vocal, assisteix molt poc a les reunions de la Junta Directiva, però, i ben aviat prioritza la carrera política.

Margarida Aritzeta (Valls, 1953), al seu torn, redacta l'escrit sobre les literatures de frontera amb què el PEN Català participa en l'etapa preliminar del 50è Congrés de l'organització internacional, que té lloc a Lugano el 1987. Vinyet Panyella, finalment, entra a la Junta Directiva com a vocal el gener del 1989, és delegada del PEN Català al congrés internacional de Maastricht del mateix any (amb Isidor Cònsul i Josep Piera) i participa (altra vegada al costat de Cònsul) en l'homenatge a l'escriptor Ramon Planes que se celebra a Sitges el 10 de març del 1990 amb motiu del primer aniversari de la seva mort. L'octubre del mateix any, Panyella assisteix tant al VII Encontre d'Escriptors Bascos, Gallecs i Catalans (Galeuska) com a la Reunió de Gandia —una reunió clau en què el Comitè de Programa, Traduccions i Drets Lingüístics elabora la *Declaració dels drets de les llengües*—, i el 1991 va a Viena (amb Jordi Sarsanedas, Joan Rendé i Isidor Cònsul) per presentar-hi el congrés de Barcelona del 1992. També s'implica en el projecte d'edició d'una antologia de poesia catalana en occità i francès a càrrec del PEN Occità, engegat el 1989 i dilatat fins als primers anys noranta, que inclou composicions de Marta Pessarrodona i Maria-Mercè Marçal.

Marçal i Dolors Oller, en especial, però també altres autores, tenen un paper clau en el PEN Català en la dècada dels noranta i en el tombant al nou mil·lenni. El Comitè d'Escretores, amb la llavor en el congrés de Nova York del 1986, i la branca catalana del qual comença a organitzar-se a partir del 1992, és l'espai privilegiat de l'acció de Marçal.

D'acord amb l'acció d'aquest Comitè i d'un canvi de dinàmica que es va imposant a poc a poc, les autores esdevenen, cada vegada més i fins a un grau difícil d'imaginar en els temps de Capmany, finalment protagonistes de la història de l'entitat.

1.4. Les autores, finalment protagonistes (1992-2022)

En el decurs de les tres dècades anteriors a la celebració del centenari del PEN Català, el nombre d'associades augmenta i les escriptores tenen cada vegada més càrrecs de responsabilitat i més intervenció en la dinàmica de l'associació. Tant els quadres directius com les accions generals i les activitats dels comitès en pro de la literatura d'autora, de la projecció internacional, de la traducció, dels drets lingüístics i dels escriptors perseguits, incrementen exponencialment la presència i participació femenines. En la majoria dels casos, sobretot a partir del segle XXI. L'excepció n'és el Comitè d'Esriptores, amb un impuls especialment significatiu en el darrer lustre del XX.

1.4.1 El Comitè d'Esriptores (CPPC) (1992-2010)

En la trobada del PEN Internacional del 1986, en vista de la poca participació de les dones, les autores tenen la idea de crear un comitè que en defensi els drets arreu del món. Els seus arguments són clars: «les escriptores tenen els mateixos problemes que els escriptors, però multiplicats per la [...] condició de dona» i «la literatura feta per dones no compta amb el mateix reconeixement per part de la crítica» (Efe, 1991).

El Comitè d'Esriptores del PEN Internacional (en anglès, International PEN Women Writers Committee, IPWWC), però, triga sis anys a poder presentar-se oficialment, perquè en mots de la nord-americana Meredith Tax, que n'és la primera presidenta: «Ens ha costat molts anys de lluita i de barallar-nos amb molta gent, que es prenguessin seriosament la proposta» (Giró, 1992). D'aquí que entre els aspectes més destacats del 56è Congrés Internacional del PEN, celebrat a Viena el 1991, algú subratlli el fet que es tracta d'«un altre any» en què les escriptores feministes no han arribat a poder crear un comitè de treball sobre la literatura feta per dones» (Bussé, 1991). Cal esperar fins al congrés de Barcelona de l'abril del 1992, en efecte, perquè l'IPWWC prengui carta definitiva de realitat, encara que la seva estructuració formal a Viena permet que comenci a treballar de seguida, organitzant-hi tres taules rodones al voltant de les dones i la literatura.

En l'encontre mundial que brinda la capital comtal, el PEN Català preveu espais específics per a les autores, tant per dur a terme dues sessions pròpies en paral·lel a les sessions dels altres comitès de l'entitat (el Comitè d'Escriptors Empresonats, el Comitè de la Pau i el Comitè de Traducció i Drets Lingüístics) com per organitzar *Paraula de dona*, l'acte de lectura celebrat el 24 d'abril a les vuit del vespre que constitueix el bateig oficial de l'IPWWC. De les catorze autores que hi participen, la meitat són catalanes (una, d'adopció): al costat de la canadenc Margaret Atwood, la porto-riquenya Maria Arrillaga, la portuguesa Ana Hatherly, la gallega d'origen alemany Ursula Heinze, la palestina Hanan Awwad, la nord-americana Meredith Tax i la belga Monika Van Paemel, hi ha Maria-Mercè Marçal, Marta Pessarrodona, Montserrat Abelló, l'argentina Neus Aguado (establerta a Catalunya des de la infantesa), Maria Àngels Anglada, Maria Barbal i Maria Mercè Roca.

El secretari general del PEN Català, Isidor Cònsul, és qui s'encarrega dels preparatius pràctics de l'acte en qualitat de coordinador general del congrés de Barcelona. Cònsul treballa amb eficàcia per organitzar el congrés i tots els esdeveniments que hi tenen lloc, al costat de Jordi Sarsanedas i amb el suport clau d'Anna Castellví, secretària administrativa del PEN Català des de mitjans del 1990 i secretària tècnica de la trobada del 1992. A més d'acollir l'estrena de l'IPWWC, aquesta trobada dota d'un cert protagonisme les dones tant en el pla organitzatiu com en el programa general. Al Comitè d'Honor hi ha la soprano Montserrat Caballé; a la Comissió Organitzadora, a banda de Maria Aurèlia Capmany, hi ha Pilar Rahola (dins del grup que s'ocupa de l'Àmbit de Programa), Vinyet Panyella (coordinadora de l'Àmbit d'Activitats) i l'escriptora Isabel-Clara Simó (sense especificació de tasques concretes).¹⁶ Altres dones col·laboren en la preparació dels actes, com l'escriptora txeca resident a Catalunya Monika Zgustová (Praga, 1957), que fa gestions amb possibles autors convidats. Pel que fa al programa, a part de l'homenatge a Capmany amb què s'obre el congrés, de les sessions de l'IPWWC i de *Paraula de dona*, hi ha quatre escriptores entre els dotze convidats de primer nivell (el més alt, corresponent a les figures cabdals a qui s'invita a intervenir com a ponents en

¹⁶ En un document conservat al Fons del Centre Català del PEN, Panyella consta com a vicesecretària de l'Organització Catalana del congrés. Ella i Anna Castellví, secretària tècnica, són les dues úniques dones que hi tenen càrrecs (dos sobre un total de vuit). En un altre document, però, es consigna que Magdalena Oliver, exagent literària i delegada del llibre del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, forma part de la Comissió Executiva del congrés i, concretament, de l'equip dedicat a l'Àmbit d'Economia. No he pogut determinar si Oliver era o no sòcia del PEN, tot i que el més probable és que no (a la Comissió executiva també hi ha, per exemple, un representant de l'Olimpíada Cultural, i enlloc més no hi ha constància que Oliver participi en activitats de l'entitat).

les sessions literàries generals): la italiana Francesca Duranti, la canadenca Margaret Atwood, la brasilera Nélida Piñón i la txeca Eda Kriseová. Entre els convidats de segon, tercer i quart nivells (corresponents respectivament al PEN Internacional, als membres del PEN i al PEN Català més els convidats espanyols) hi ha Ana Hatherly, presidenta del PEN Portuguès i del Comitè de Traducció i Drets Lingüístics del PEN Internacional, i Dolors Oller, afiliada al PEN Català en els mateixos moments que Montserrat Roig. Totes dues prenen part en les sessions literàries que el congrés dedica a l'assaig, la crítica i altres gèneres de frontera (Hatherly ho fa al costat de dos escriptors, i Oller comparteix palestra amb Àlex Broch).

Des de la perspectiva de la història femenina del PEN Català, el congrés de Barcelona del 1992 marca un punt d'inflexió, sobretot, perquè hi germina la idea del Comitè d'Espectores autòcton. El projecte té les seves artífexs en Montserrat Abelló i Maria-Mercè Marçal, dues autores compromeses amb el moviment feminista i que fa temps que treballen per fer visible la tradició literària d'autora, com evidencia la seva implicació amb LaSal Edicions de les Dones, creada el 1978, i amb la IV Fira del Llibre Feminista, celebrada el 1991. Quan Meredith Tax els proposa de crear el Comitè d'Espectores a Catalunya, posen immediatament fil a l'agulla. Encara que els calen un parell d'anys per acabar d'estructurar-lo, *Paraula de dona* n'és l'acte fundacional:

El secretari del Centre Català del PEN, Isidor Cònsul, ens presentà la presidenta del Comitè Internacional d'Espectores del PEN, creat feia poc, i ens convidaren, a Marçal i a mi, a formar el nostre propi comitè d'espectores d'aquí, que iniciàrem amb una trobada dins el mateix Congrés, al Col·legi d'Arquitectes, seguida d'una lectura de poemes i textos d'espectores d'aquí i d'altres països sota el títol *Paraula de dona*, traduïts per mi del català a l'anglès i de l'anglès al català. Els dos anys següents hi seguïrem treballant; Marçal mantenia el contacte amb les espectores d'aquí sobre les línies que calia seguir i jo el mantenia amb el Comitè Internacional, fins que el 1994 vam considerar indispensable ampliar el comitè amb les espectores i amigues Neus Aguado, Josefa Contijoch, Lluïsa Julià i Mercè Ibarz. (Abelló, 2013: 129)

El Comitè d'Espectores del PEN Català (CEPC) es constitueix per recuperar la tradició literària femenina, potenciar les autores del moment i promoure'n les relacions tant nacionals com internacionals, amb l'objectiu d'estimular els projectes conjunts, defensar-ne els drets i denunciar-ne la discriminació. Les dones que integren el CEPC estan convençudes que «cal una línia d'actuació continuada, davant la constatació de les barreres invisibles, subtils» que impossibiliten «l'accés a la plena integració de les dones a la cultura. Allò que en general, també en el món empresarial, es va denominar “sostre de vidre”» (Julià, 2017: 399). Fets els contactes inicials i enllestida la seva conceptualització, la primavera del 1994 el CEPC organitza les primeres activitats. Al

març s'engega la tertúlia *Escriptores* al voltant de l'obra de Carme Riera aprofitant que és L'Escriptor del Mes de la ILC, i al juny es fa un tribut a Anna Murià amb motiu dels seus noranta anys. El 27 de maig té lloc un sopar d'autores convocat per Marçal i Abelló, en què s'exposa l'ideari del CEPC. El juliol següent Marçal el presenta oficialment al conjunt del PEN Català mitjançant un article al butlletí de l'entitat.

Maria-Mercè Marçal, Montserrat Abelló, Neus Aguado, Josefa Contijoch, Mercè Ibarz i Lluïsa Julià conformen el nucli definitiu del CEPC, convertit, amb el temps, en un grup de dones profundament unides pels fins comuns i l'amistat. Marçal, tanmateix, n'és l'ànima. Contijoch, que ha resseguit amb detall aquesta dimensió de l'autora de *Cau de llunes*, qualifica el CEPC de «criatura» seva, i afirma que, al final de la malaltia que se l'endú el juliol del 1998, «les darreres alegries intel·lectuals i humanes que va tenir van ser els contactes amb aquest món del Comitè que ella havia creat, el búnquer que s'havia construït com a refugi i repòs» (Contijoch, 2016: 75).

El CEPC incorpora altres escriptores i compta amb nombroses col·laboracions. Fonamentalment, de membres del PEN Català, però també d'altres àmbits. La nòmina és llarga (i, segons Contijoch, integra Maria Barbal, Maria Mercè Roca, Feliu Formosa, M. Antònia Oliver, Isabel-Clara Simó, Margarida Aritzeta, Olga Xirinacs, Carme Riera, Montse Palau, Hermínia Mas, M. Àngels Anglada, Teresa Pàmies, Vinyet Panyella, Eulàlia Lledó, Marta Pessarrodona, Maria-José Ragué Arias, Anna Bofill, Mercè Capdevila, Montserrat Massaguer, M. Jesús Candau, Emma Vilarasau, Pilar Rubiella, Teresa Matas, Lola Majoral, Vicky Peña, Lluïsa Mallol, Maribel Altés, Isolda Vilarasau, Marta Martorell, Jesusa Anday, Glòria Roig, Anna Estrada, Montse García-Sagués, Maria Lluïsa Ozaita, Magda Puyo, Pep Duran, Nina Pawlowsky, Mercè Arànega, Montse Esteve, Txiqui Berraondo, Maria del Mar Bonet, Anna Subirana, Marina Rossell, Dolors Calvet, Fina Birulés, Àngels Nogué, Anna Castellví, Àngels Grases, Mercè Otero, Sam Abrams, Carme Arenas, Montserrat Bacardí, Maria de la Pau Janer, Felícia Fuster, Araceli Bruch, Mercè Company, Jesús Ballaz, Teresa Pascual, Cinta Mulet, Mont Plans, Rosa Cadafalch, Antoni Puigverd, Pere Gimferrer, Josep Mestres Quadreny, Carles Torner, Montserrat Minobis, Neria de Giovanni, Olga Strarovoitova, Nefla Dhahab, Carles Andreu, Nora Ankarola, Dolors Oller, Rosa Victòria Gras, Beth Escudé, Imma Monsó, Ada Castells, Elvira Altés, Victòria Sau, Sara Nadal, Núria Albó, Dolors Miquel, Elisabeth Wanderler-Deck, Janet Paisley, Irene Boada, Shulamith Kuriansky, Francesc Parcerisas, Joana Bel, Núria Cabré, Rosa Toran, Montserrat Rodés, Concepció G. Maluquer, Pep Coll, Francesc Prats, Nawal Al-Saadawi, Françoise Collin, Pilar Rahola,

Rosa Ardid, Carme Arnau, Mita Casacuberta, Montserrat Casals, Susanna Rafart, Teresa Pous, Montserrat Gallart, Marta Segarra, Montserrat Barderi, Heura Marçal, Ana M. Moix, Rosa Rius, Teresa Juvé, Elisabeth Uribe, Carme Castells, Georgina Rabassó, Arnau Pons, Ester Xargay, Dolors Orriols, Adrià Chavarria, Helena Alvarado (Nora Albert), Francesca Bartrina, Anna Montero, Mireia Bofill, Dolors Cruells, Tònia Passola, Margalida Pons, Àngels Gregori, Cèlia Sánchez-Mústich, Maria Guasch, Antònia Vicens, Mariàngela Vilallonga, Isabel Segura, Catalina Bonnín, Clara Vallès, Anna Aguilar-Amat, Teresa d'Arenys, Júlia Zabala, Cristina Badosa, Assumpció Ribas, Teresa Colom, Neus Real, Antoni Clapés, David Castillo, M. Elena Carner, Mireia Mur, Ramon Pinyol, Eusebi Ayensa, Carme Callol, Josep Tero i Abraham Mohino). Malgrat tot, hi ha qui qüestiona el grau d'obertura del CEPC; com Assumpció Forcada, que en l'assemblea del PEN Català del 2001 denuncia que ha estat vetada en alguns actes per algunes de les seves integrants, i demana explicacions sobre com s'hi pot participar (sense que en l'acta consti cap resposta).

El CEPC, amb presència a la Junta Directiva del PEN Català igual que els altres comitès que l'estructuren, s'institueix formalment el 16 de gener del 1996 en un dinar al bar restaurant Els 4 Gats, a què el nucli constitutiu convida autores com Maria Dolors Orriols (Barcelona, 1914-2008). Aquell mateix any, el CEPC signa el Conveni de Col·laboració entre l'Institut Català de la Dona i el Centre Català del PEN per a la Realització d'Activitats Literàries Vinculades al Comitè de Dones Escriptores del Centre Català del PEN, que formalitza el compromís de l'actualment anomenat Institut Català de les Dones (ICD) d'aportar 1.000.000 de pessetes (6.000 €) al PEN Català per promoure les activitats al voltant de la literatura d'autora. Aquesta col·laboració estableix que el PEN, a través del CEPC, organitzarà *Escriptores* cada vegada que una dona sigui L'Escriptor del Mes (o, si durant l'any en curs no n'hi ha cap, en farà almenys dues sessions), oferirà homenatges en commemoració de dates destacades (naixement d'una escriptora, publicació d'una obra, etc.) i inclourà com a mínim una representant femenina en cada delegació catalana assistent als congressos del PEN Internacional, perquè així el CEPC podrà assistir a les reunions de l'IPWWC i intervenir-hi activament. La seva presentació internacional, així, té lloc al Congrés d'Edimburg del 1997. Mercè Ibarz hi comunica la composició i el funcionament del CEPC, que, format per sis autores, es reuneix cada dues setmanes per parlar de l'obra de l'escriptora del mes i organitza lectures, conferències i tertúlies.

Per assolir els seus objectius, el CEPC desplega una intensa activitat, considerablement ramificada més enllà de l'esfera del PEN (per exemple, en presentacions de llibres i publicacions). Entre les seves accions destaquen: d'una banda, les taules rodones *Escriptores*, dedicades, després de Riera, a Pessarrodona, Marçal, Abelló, Maria de la Pau Janer (Palma, 1966), Felícia Fuster (Barcelona, 1921 - París, 2012) i Mercè Company (Barcelona, 1947); de l'altra, un ressò mediàtic remarcable (mitjançant els espais de què el CEPC disposa als diaris *Avui* i *El País*), i, finalment i sobretot, tres iniciatives. La primera és l'acte d'homenatge a la poeta Maria Antònia Salvà del 31 de març del 1995, amb motiu dels cent vint-i-cinc anys del naixement de la mallorquina, que reverteix en un segon esdeveniment a Mallorca el desembre del 1997 i en una jornada a Gandia el novembre del 1998 (durant la qual també s'honora Marçal, morta de càncer el juliol anterior).

La segona iniciativa correspon al cicle d'espectacles *Cartografies del diseg*, un projecte artístic interdisciplinari i altament innovador per «traçar un seguit de mapes imaginaris entorn de la relació entre escriptores amb el diseg col·lectiu de subratllar la força creativa de les dones» (Marçal, 1999) i «esbossar un espai on la intersubjectivitat femenina obri portes cap a un nou ordre simbòlic» (Marçal, 1997). A proposta d'Araceli Bruch, associada al PEN a mitjans dels anys noranta, el CEPC organitza aquests mapes literaris amb molt d'entusiasme i un gran èxit a la Casa Elizalde, per primera vegada, la primavera del 1997. Tan gratificants i òptimes resulten l'experiència i l'acollida del públic, davant el que ha estat considerat «un punt àlgid en la modificació de com es veia la literatura escrita per dones» (Gallard, 2017), que els resultats no es fan esperar. Edicions Proa n'edita el llibre el 1998, amb el títol *Cartografies del diseg. Quinze escriptores i el seu món*, i a càrrec de Maria-Mercè Marçal. A l'estiu mateix, el CEPC rep l'encàrrec del Districte de l'Eixample de preparar-ne una segona edició, que té lloc la primavera del 1998. En surt un altre llibre, ara editat per Lluïsa Julià: *Memòria de l'aigua. Onze escriptores i el seu món*.

La tercera iniciativa consisteix en un sopar per celebrar els vuitanta anys de Montserrat Abelló l'1 de febrer del 1998. Aquest àpat constitueix el tret de sortida d'una publicació que esdevé distintiva del PEN Català: els àlbums d'homenatge, integrats per textos de i sobre l'autora o autor en qüestió, estrenats amb el que es dedica a Abelló. El 1998 mateix ja n'apareixen tres més, dos dels quals es concentren en escriptores: l'àlbum sobre Maria Àngels Anglada es presenta en el marc de l'acte en honor seu que es fa a la

Universitat de Vic; l'àlbum centrat en Maria-Mercè Marçal es publica en memòria de l'autora, poc després del seu traspàs.

Malgrat les reticències d'alguns socis, en l'etapa encapçalada per Marçal (1994-1998) el CEPC es consolida amb el suport i la complicitat de la Junta Directiva (Ibarz, 2019; Contijoch, 2016). La mort de l'autora de *Llengua abolida* el 5 de juliol del 1998 és un cop, naturalment, duríssim. Marçal és objecte de diversos homenatges immediats per part del PEN Català, que li dedica un dossier al butlletí del mes de setembre i en reparteix l'àlbum la nit de Santa Llúcia. És el CEPC, però, qui encapçala les propostes en record de l'escriptora desenvolupades al llarg de la tardor del 1998. Per exemple, la lectura que duen a terme vint-i-una poetes d'arreu del territori (uns textos posteriorment recollits pel Centre d'Estudis i Investigacions Comarcals Alfons El Vell) sobre el teló de fons de l'homenatge a Maria Antònia Salvà celebrat a Gandia. O l'aplec de poemes i articles de quaranta-tres escriptors que du una coberta d'Antoni Tàpies i es titula *Homenatge a Maria-Mercè Marçal*, distribuït entre el públic de *Res no et serà pres* (un muntatge escènic de gran èxit fet a partir de l'obra de l'autora, produït per Mercè Ibarz i Anna Castellví, dirigit per Magda Pueyo i presentat a Barcelona el 14 de desembre amb el suport de moltes altres entitats i institucions). El setembre del mateix 1998, Lluïsa Julià, que participa en el congrés del PEN Internacional a Hèlsinki en qualitat de delegada del PEN Català (juntament amb Sarsanedas, Cònsul i Torner), fa una intervenció en les sessions de l'IPWWC en què explora la figura, la producció i el compromís de Marçal.

Per bé que hi marca indiscutiblement un abans i un després, la pèrdua de la poeta no impedeix que el CEPC continuï fent la seva tasca. Segons testimonien Contijoch i Julià (2020: 271), a més d'elles dues «en aquesta segona etapa hi van participar Montserrat Abelló, [...] Montse Rodés, Joana Bel, Núria Cabré, Eulàlia Lledó, Mercè Otero, Tònia Passola, Teresa Pous i, una curta temporada, Fina Birulés». Julià, Abelló, Rodés, Pous i Otero esdevenen successivament la portaveu del CEPC a les assemblees de l'entitat i la vocal corresponent a la Junta Directiva.

El 1999 la doble alegria de presentar *Memòria de l'aigua* —en un acte del mes de febrer en què participen Araceli Bruch, M. Jesús Candau, Lluïsa Julià, Montserrat Massaguer i Carme Riera (al costat de Pere Gimferrer i Josep Mestres Quadreny)— i de preveure una tercera edició, ara amb possible dimensió internacional, de *Cartografies del diseg*, es veu enterbolida per la mort de Maria Àngels Anglada el dia de Sant Jordi. La feina va endavant, malgrat tot, i al costat dels homenatges continuats a Marçal, al maig el CEPC commemora els cinquanta anys de l'edició d'*El segon sexe*, de Simone de

Beauvoir, amb intervencions de Fina Birulés, Dolors Calvet, Josefa Contijoch, Montserrat Palau i Lluïsa Julià. La celebració té lloc a l'Ateneu Barcelonès, a la palestra del qual van pujant cada vegada més dones, en bona part gràcies al CEPC. Al novembre, el CEPC també organitza homenatges a Anna Murià (que arriba a noranta-cinc anys) i a Anglada. En el cas de Murià, homenatjada durant un mes, ressaltava l'espectacle *Aquest serà el principi*, produït pel PEN a partir de textos de l'autora, dirigit per Feliu Formosa i en què intervenen Neus Aguado, Josep M. Casanovas, Mercè Ibarz, Marisa Josa i Francesc Ollé. En el cas d'Anglada, es prepara un acte de reflexió entorn de l'obra i de la personalitat de l'autora, que s'acompanya amb un recital de poemes amb interludis musicals.

El 2000 és un any de poca activitat a causa de la crisi que afecta el PEN Català, un dels factors de la qual són les desavinences entre el CEPC i la Junta Directiva. A banda de tornar a presentar *Memòria de l'aigua* i de preparar la tercera edició de *Cartografies del disseny*, només consta que s'organitzi *Silenci amb veu de dona*. Articulat conjuntament amb el Comitè d'Escriptors Empresonats amb motiu del 8 de març per denunciar les represàlies contra les escriptores (entre altres, l'autora turca Nadire Mater i l'albanesa Flora Brovina), l'acte compta amb Montserrat Abelló, Lluïsa Julià, Carles Torner, l'autora cubana exiliada Maria Elena Cruz Varela i la periodista i exdirectora del programa humorístic *Entre un tango i un bolero* a Ràdio 4 Montserrat Minobis (la suspensió de feina i sou de la qual, motivada per un comentari sobre José María Aznar, el CEPC havia denunciat el juny del 1998).

El 2001 el CEPC fa un tribut a Felícia Fuster, amb Nora Ankarola, Lluïsa Julià, Carles Andreu i Sam Abrams, al febrer. També engega els *Diàlegs a Barcelona*, una sèrie de sis converses temàtiques que, entre el maig i el juny, en cada ocasió desplega una parella d'escriptores i modera una tercera autora. També es materialitza, l'octubre i el desembre, una primera part de la tercera edició de *Cartografies del disseny*. Ningú no pot saber, en aquests moments, que aquesta primera part no es completarà fins a la celebració del vintè aniversari de la iniciativa: el projecte d'homenatge a Montserrat Abelló i Maria-Mercè Marçal, subtitulat *Les arrels d'una amistat* i coorganitzat per la Biblioteca de Catalunya, la ILC, el PEN Català i la Fundació Maria-Mercè Marçal, que havia de tancar-la el novembre del 2017, és ajornat fins al febrer del 2018 (ja dins del centenari del naixement d'Abelló i passades dues dècades del traspàs de Marçal) a causa de la greu situació política que viu el país. L'any 2001 es clou, a banda de les *Cartografies*, amb una taula rodona, al desembre, sobre Montserrat Roig (en el desè aniversari de la seva mort), en què prenen part Pilar Aymerich, Montserrat Minobis, Francesc Parcerisas, Carme

Riera i, en qualitat de moderadora, Josefa Contijoch; aquesta taula s'acompanya amb una lectura col·lectiva de textos a càrrec de Julià, Carme Arenas, Joana Bel, Núria Cabré, Rosa Toran, Carles Torner, Montserrat Rodés i Glòria Roig, germana de l'escriptora.

Segons la memòria de l'entitat, la tercera edició de *Cartografies del disseny* suposa un esforç que fa que el CEPC es prengui «un temps de reflexió per encarar altra vegada les activitats en petit format» al llarg del 2002 i es concentri en la previsió per als actes del 2003, encara que el programa d'aquest any es perllonga fins al 2004 perquè «els projectes superen les possibilitats anuals» (Centre Català del PEN Club, 2002-2003: 18). Sembla clar que el CEPC no passa pel seu millor moment. Així ho suggereix el fet que en els anys següents dugui a terme poques activitats. Entre el 2002 i el 2003 fa efectius quatre homenatges, respectivament dedicats a Concepció G. Maluquer, Quima Jaume, Mercè Rodoreda i Marguerite Yourcenar (amb l'edició dels àlbums corresponents en els dos primers casos), i dues taules rodones (*Què significa pensar*, en el marc del Congrés de Dones Filòsofes que té lloc a l'octubre a Barcelona, i *Dona i novel·la negra*). El 2004 celebra actes en honor a Teresa Juvé —a qui es fa sòcia honorària del PEN Català—, Maria Zambrano, Maria-Mercè Marçal i Dolors Orriols; i publica els àlbums de Juvé i Orriols, coordinats respectivament per Maria Barbal i Núria Cabré i per Joana Bel.

El 2005 es produeix una certa revifalla del CEPC. A més de recordar Helena Valentí (de la qual també apareix l'àlbum) i d'aprofitar la commemoració dels deu anys del Congrés de Dones de Pequín per reflexionar sobre l'evolució del moviment feminista, el CEPC inicia, amb el suport del Departament de Cultura, un projecte ambiciós: *Itineraris*. La iniciativa, concebuda per fomentar les relacions entre les autores dels Països Catalans i coordinada per Josefa Contijoch, preveu oferir set taules rodones focalitzades en temes concrets i organitzades en diferents punts del territori per donar a conèixer les escriptores fora del seu entorn més pròxim, potenciar el coneixement transversal entre autores i contribuir a la descentralització de les activitats culturals. També està prevista una publicació final que en deixi constància escrita. Després de les taules rodones de Gandia (setembre del 2005), Palma (novembre del 2005), Perpinyà (gener del 2006) i Andorra (març del 2006), tanmateix, el projecte s'interromp i deixa sense completar el programa previst per a l'Alguer (maig del 2006), Fraga (setembre del 2006) i Barcelona (desembre del 2006). Hi ha almenys dues versions dels motius d'aquesta interrupció. Segons Josefa Contijoch (2016: 110), el fet respon a una «decisió incomprensible del PEN», ja que «totes les despeses anaven a càrrec de la Generalitat de Catalunya, que va veure amb molt bons ulls aquest projecte divulgador i agermanador de la nostra cultura»

i «el PEN es cobrava el tant per cent que s'havia autoassignat de l'ajut econòmic rebut». Ella mateixa i Lluïsa Julià atribueixen l'aturada brusca del programa, de manera general, a «les traves que va trobar el Comitè d'Escriptores en els últims anys» (Contijoch i Julià, 2020: 272). La justificació que es proporciona a la memòria de l'entitat, per contra, és la «manca de finançament», de manera que el PEN Català confia poder continuar el projecte «en un futur proper a causa dels bons resultats obtinguts i la presència i el debat de la literatura de dones que el cicle comportà» (Arenas, 2007: 12). Val a dir que a l'acta de l'Assemblea Ordinària del 2005, celebrada el maig del 2006, el tresorer, Oriol Izquierdo, informa que encara no ha arribat la subvenció de Presidència amb què es finança el projecte; i la portaveu del CEPC, Teresa Pous, regracia les gestions de Carme Arenas per aconseguir-la, però també exposa que, a causa d'aquest retard (fruit dels nombrosos canvis que s'han succeït a l'administració), ha calgut posposar la iniciativa. A l'acta de l'assemblea de l'any següent es fa explícit que la subvenció no s'ha aconseguit renovar i que per això *Itineraris* ha quedat aturat, alhora que es ratifica la voluntat de recuperar la idea més endavant (cosa que, malgrat això, no arriba a ocórrer).

El 2006, a part dels *Itineraris* del gener i el març, el CEPC presenta a l'assemblea ordinària el projecte d'un lloc web dedicat a les poetes catalanes; i, amb la coordinació general de Teresa Pous, també homenatja Aurora Bertrana a Girona i celebra tant els trenta anys de les jornades de feminisme a Catalunya com el centenari del naixement de Hannah Arendt amb sengles taules rodones (en el primer cas, amb lectures i intercanvis entre set escriptores). Els problemes no resolts dins del PEN, però, afecten la dinàmica del CEPC, que en els tres anys i mig redueix progressivament l'activitat —en total organitza una desena d'actes— que ja en presagia la desaparició. És interessant, en aquest sentit, que a la memòria del curs 2005-2006 Dolors Oller afirmi que el problema del PEN Català «no és ser molts i pobres, sinó ser relativament pocs i mal avinguts» (PEN Català, 2006: 7). Es refereix, en part, al CEPC?

Sigui com sigui, el cas és que el 2007 el CEPC recorda Maria Teresa Vernet en el centenari del seu naixement i presenta un llibre de Maria Oleart. El 2008 ofereix una jornada sobre Montserrat Abelló amb motiu dels seus noranta anys (amb tres taules rodones, la presentació d'un monogràfic sobre l'autora i una lectura de textos); commemora el centenari de Mercè Rodoreda amb l'acte titulat *Una mena d'innocència* (presentat per Josefa Contijoch i consistent en una lectura de textos amb imatges de fons, a càrrec d'Araceli Bruch i Ester Xargay, i en una taula rodona amb ponències de Carme Arnau, Tònia Passola i Mariàngela Vilallonga); publica un text de Joana Bel al web del

PEN sobre Maria Dolors Orriols, morta a l'agost (Bel, 2008), juntament amb una tria de fragments d'obres de l'escriptora, i també col·labora en l'organització de les II Jornades Marçalianes en el desè aniversari del traspàs de Maria-Mercè Marçal. El 2009, el CEPC homenatja tres figures: Simone Weil, en el centenari del seu naixement; Maria Àngels Anglada, en els deu anys de la seva mort, i Adrià Chavarria, tot just desaparegut. I proposa, així mateix, fer recitals de poesia a l'Ajuntament de Barcelona (per Sant Jordi) i a l'organització de la Setmana de Poesia (durant l'esdeveniment); uns recitals «que, per motius aliens al comitè, no es van poder portar a terme» (PEN Català, 2010b: 21). En el cas d'Anglada, l'acte d'homenatge, titulat *Amb el nom clar que una vella sang dicta*, consisteix en una taula rodona sobre l'escriptora i en un recital de poemes.

El CEPC s'acaba dissolent l'abril del 2010. En paraules de Montserrat Abelló, «va ser suprimit [...] perquè el trobaven poc interessant», tot i que «cal continuar reivindicant el món literari de les dones, encara ara tan mal representat» (Abelló, 2015: 161). Maria Barbal, en el discurs que fa el gener del 2014 amb motiu de la concessió al PEN Català del premi de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya (ANUE), esmenta que, en un moment donat,

es va valorar d'una major efectivitat que, aquesta labor concreta a favor de les creadores, estigués inclosa en l'acció general del PEN, amb participació dels altres comitès i col·laboració d'institucions com l'Institut Català de la Dona o la Institució de les Lletres Catalanes, coordinació que, l'any passat, ha aconseguit, per donar-ne uns exemples, el recordatori d'autores com Teresa Juvé, Anna Murià i Quima Jaume. (Barbal, 2014)

Per a Josefa Contijoch, en canvi, la falta de sintonia amb una part de la Junta Directiva, a partir de l'instant que en plega Isidor Cònsul, és el detonant que acaba precipitant els fets el 2010:

Ell i la secretària Anna Castellví veien amb bons ulls el nostre Comitè i ens ajudaven incondicionalment. No va ser així en canviar les persones. Un seguit de malentesos o de poca afinitat, va anar posant pals a la roda de les activitats que anàvem fent, fins arribar a un punt d'incompatibilitat. (Contijoch, 2016: 95)

Segons detalla Contijoch, l'arribada al descrèdit públic i l'atac personal per part d'un membre del PEN Català fa que Neus Aguado, Araceli Bruch, Mercè Ibarz i Lluïsa Julià abandonin el CEPC força temps abans de la seva dissolució, a l'inici del nou mil·lenni.¹⁷ Per explicar el conflicte, Contijoch remet, més en concret, a un article d'un

¹⁷ En els materials de l'exposició *PEN Català. 100 anys protegint la llengua i la llibertat d'expressió* consta que Lluïsa Julià (una de les entrevistades al vídeo que es fa per a l'ocasió) és membre del CEPC només fins al 2001.

dels membres de la Junta Directiva, Sam Abrams (que relleva Carles Torner en la secretaria del PEN Català a finals dels anys noranta). Publicat a l'*Avui* el 21 de març del 2002 (i almenys objecte d'una rèplica de Maria Abellà i d'una de Núria Albó), Abrams hi fa un comentari molt crític sobre el CEPC en relació amb els homenatges i l'obra de Maria-Mercè Marçal. Malgrat que l'article és del 2002, el problema es remunta a la crisi interna que el PEN pateix des de principis del 2001, causada per «diversos problemes derivats sobretot de les dificultats d'establir una bona coordinació amb el Comitè de les Escriptores» (Safont, 2018a: 119) i que porten Abrams

a presentar la dimissió, i amb ell també la va presentar Rosa Igartua. Per mirar de sortir de la crisi, tots els membres de la junta van posar el càrrec a disposició del president, Jordi Sarsanedas, el qual va nomenar un gabinet de crisi format per ell mateix, Isidor Cònsul i Carles Torner, que van mirar d'aconduir-la cap a l'assemblea general del juny del mateix any, en la qual es va elegir una nova junta de govern amb noms nous. (Safont, 2018a: 119)

Segons Joan Safont, aquestes tensions es produeixen perquè el CEPC pren una volada i una independència que costen d'administrar dins de l'entitat. Tanmateix, Contijoch i les professores Fina Birulés, Eulàlia Lledó i Mercè Otero, les poetes Montserrat Rodés i Joana Bel, i la professora i poeta Núria Cabré Castellví, s'esforcen a donar continuïtat a les activitats del CEPC, tot convidant personalment altres escriptores a comprometre-s'hi en els anys posteriors a la crisi (Àngels Gregori i Teresa Colom, per exemple). Fins que el primer trimestre del 2010, Bel, Cabré, Colom, Contijoch, Gregori, Otero, Rodés, Tònia Passola i Teresa Pous, que en són les integrants en aquell moment, decideixen liquidar-lo i comuniquen la decisió a la Junta Directiva en una carta datada el 12 d'abril. A l'Ateneu Barcelonès, simultàniament, se celebra el darrer acte del CEPC: *De les illes del somni*. Aquest homenatge a Rosa Leveroni, que té lloc en el marc del centenari del naixement de l'autora, pren cos per una doble via: d'una banda, una lectura i un recital poètic i musical amb Carme Sansa, Assumpció Forcada i Fina R. Palau que es fan el mateix 12 d'abril; de l'altra, una taula rodona coordinada per Passola en què participen Rosa Ardid, Abraham Mohino i Núria Cabré, complementada amb una cantada de poemes a càrrec de Big Mama, dos dies després. El 21 d'abril, Neus Aguado, Fina Birulés i Joana Bel es donen de baixa del PEN Català. L'acta de l'assemblea en què es notifica la dissolució del CEPC, datada el 17 de juny del 2010 a la Residència d'Investigadors de Barcelona, no aporta cap informació en aquest sentit; tot el que s'hi anota és això: «El Comitè d'Espectores comunica a la Junta la seva dissolució. El PEN continuarà la seva tasca de reivindicar les dones escriptores en la resta de comitès del

PEN. Carme [Arenas] llegeix la carta que han enviat a la Junta i que també trobareu en la memòria [...]. L'assemblea ratifica la dissolució del Comitè d'Escriptores».

Passats els anys, algunes exmembres manifesten que troben a faltar el comitè dedicat a la literatura d'autora. És el cas de Tònia Passola, afiliada al PEN el 2007 (quan se la convida a formar-ne part) i que, en una entrevista de finals del 2017, rememora la importància que va tenir per a ella el CEPC a causa dels estrets vincles que s'hi establien i de les iniciatives que s'hi projectaven, amb il·lusió malgrat les dificultats i els problemes. Mercè Otero, al seu torn, inaugura els *Moments PEN* del web de l'entitat, el juliol del 2019, amb un record que en subratlla el relleu «en l'organització d'activitats, en les publicacions i sobretot en la visibilització de les dones en l'àmbit de l'escriptura i de la cultura en general» (Otero, 2019). Potser perquè la involució de la qüestió femenina resulta notòria, en l'assemblea general del PEN del setembre del 2019 es planteja explícitament com a prioritat recuperar la memòria del CEPC. Sense que es faci cap pas posterior, sembla, en aquest sentit, més enllà de la inclusió d'un punt sobre la igualtat de gènere, el maig del 2020, en el *Codi de bones pràctiques* de l'entitat. Potser és per les dificultats de tota mena d'ordres que l'entitat ha de superar, amb el cas obert en relació amb la gestió econòmica de l'entitat durant els anys de la secretaria general i de la presidència de Carme Arenas i la COVID-19 a primer terme?¹⁸ Quan el 2022 se celebra el centenari del PEN Català, però, entre els actes n'hi ha dos d'específicament dedicats al CEPC que en subratllen la importància: una conversa amb Lluïsa Julià a la Biblioteca Vila de Gràcia, al maig, i la taula rodona *El Comitè d'Escriptores del PEN Català*, que té lloc a l'octubre en el marc de la programació vinculada a l'exposició «PEN Català. 100 anys protegint la llengua i la llibertat d'expressió» del Palau Robert. En aquesta taula rodona, Neus Aguado, Lluïsa Julià, Mercè Otero, Araceli Bruch i Helena Pol desglossen els orígens del CEPC, el paper clau que hi tenen Maria-Mercè Marçal i Montserrat Abelló, el projecte *Cartografies del disseny* i, finalment, el llegat passat, present i futur de tot plegat.¹⁹

Val a dir que la desaparició del CEPC el 2010 no implica la pèrdua de protagonisme de les dones a l'associació. Les autores la representen i hi actuen amb

¹⁸ L'enfrontament entre el PEN i Carme Arenas acaba en un dur enfrontament públic, que es concreta en una demanda interposada per l'entitat contra l'expresidenta per despeses econòmiques no justificades de 373.000 euros. A principis d'octubre del 2024, Arenas és absolta pel jutjat de primera instància de Sant Feliu de Guíxols. El PEN recorre contra la sentència (Camps Barber, 2024; Serra, 2024).

¹⁹ Aquest sembla l'origen de la represa del CEPC que es produeix en els anys immediatament posteriors al centenari, de la qual es parlarà per tancar el relat de la història femenina del PEN Català.

normalitat i de manera habitual, *in crescendo*, des de fa temps. La tradició literària femenina i la literatura d'autora encara son objecte de vindicació, recuperació i homenatge fins al 2022 i més enllà. Les escriptores augmenten en la llista de socis i adquireixen més presència i participació en la Junta Directiva, en els diversos comitès de treball, en les publicacions i en la dinàmica general del PEN Català. Amb algunes limitacions que el CEPC treballava per superar, certament; i, no obstant això, amb èxits i assoliments indiscutibles.

1.4.2. Dones arreu: associació, direcció, comitès, actes i publicacions

Les dades a què s'ha pogut accedir per elaborar *Les dones i el PEN Català (1922-2022)* demostren que, a poc a poc i de manera progressiva, les sòcies van augmentant. Aquest fet contrasta amb les responsabilitats que les escriptores van assumint, que es multipliquen exponencialment i reverteixen en una proporció qualitativa clarament inversa al pes que tenen en termes estrictament quantitativs. Dit de pressa: entre el 1992 i la celebració del centenari, les dones encara són moltes menys que els homes dins de l'entitat, però hi fan cada vegada més feina i més destacada.

1.4.2.1. Més sòcies i més compromeses

En presentar el CEPC el 1994, Maria-Mercè Marçal lamenta que les associades representin tan sols el 25 % del PEN Català, però no ofereix xifres precises sobre el nombre d'homes i dones que hi estan afiliats. L'abril del 2000, d'acord amb la memòria anual (que n'inclou, per primera vegada, la llista), hi ha vuit socis d'honor i 255 persones associades, a les quals s'acaben d'afegir vint-i-tres altes; dins del total resultant de 286, hi ha setanta-sis sòcies, repartides respectivament en una sòcia d'honor, seixanta-sis associades i nou noves incorporacions. La sòcia d'honor és Maria Elena Cruz Varela, dissident cubana exiliada el 1994 a qui la Junta Directiva decideix concedir aquesta distinció després d'un acte organitzat pel Comitè d'Escriptors Empresonats i celebrat el Dia de la Dona Treballadora del 2000. Les seixanta-sis associades que consten són (per ordre alfabètic): Montserrat Abelló, Neus Aguado, Elvira Aguirre, Núria Albó, Carme Arenas, Margarida Aritzeta, Esther Aure, Cristina Badosa, Maria Barbal, Maluy Benet, Maria Lluïsa Borràs, Pilar Cabot, Assumpta Cantalozella, Àngels Cardona, Maite Carranza, Josefa Contijoch, Montserrat Cornet, Montserrat Corretger, Teresa Duran, Graciela Edo, Xesca Ensenyat, Rosa Fabregat, Assumpció Forcada, Felícia Fuster, Àngels Gardella, Assumpta González Cubertorer, M. Carme Grau, Carme Guasch, Astrid

Herr, Mercè Ibarz, Lluïsa Julià, Concepció Maluquer, Hermínia Mas, Juliana Mesalles, Montserrat Milian, Anna Montero, Rosa M. Montserrat Adell, Maria Antònia Oliver, Montserrat Palau, Vinyet Panyella, Teresa Pascual, Marta Pessarrodona, M. Isabel Pijoan, Carmina Portell, Renada-Laura Portet, Pilar Rahola, Carme Riera, M. Mercè Roca, Montserrat Rodés, Montserrat Roser i Puig, Carme Sala Sansa, Gemma Sales Amill, Cèlia Sánchez-Mústich, Encarnació Sant-Celoni, Zeneida Sardà, Isabel Segura, Rosa Mari Sorribes, M. Rosa Vallribera, Antònia Vicens, Montserrat Viza i Olga Xirinacs. Entre les noves incorporacions hi ha Margarita Ballester, Laura Borràs, Araceli Bruch, Montserrat Camps Gaset, Maria Josep Escrivà, Rosa Igartua, Dolors Oller, M. Dolors Renau i Josefina Salord.²⁰ El 26,6 % que les dones representen, en conjunt, es distribueix en un 12,5 % del total de socis d'honor, un 25,9 % del total d'associats i un 39,1 % del total d'afiliats recents.

L'abril del 2003, en què la memòria torna a incloure la llista de socis, l'entitat en té 323, dels quals noranta-tres són dones; és a dir, un 28,8 %. Desapareixen de la llista anterior Esther Aure, Carme Guasch (traspassada el 1998), Rosa Igartua, Marta Pessarrodona i M. Rosa Vallribera, però sense constar entre les baixes, en què només hi ha Rosa Delor (que, d'altra banda, ja no sortia a la nòmina del 2000). Però s'hi afegeixen Maria Lluïsa Amorós, Antònia Arbona, Rosa Ardid, Montserrat Bacardí, Annie Bats, Joana Bel Oleart, Fina Birulés, Carmen Borja, Núria Cabré Castellví, Ada Castells, Heike van Lawick Brozio, Mireia Lleó i Bertran, Txell Martí, Dolors Miquel, Iolanda Pelegrí, Núria Perpinyà, Helena Porteros, Susanna Rafart, Àfrica Ragel, Carlota Torrents Ferrer, Núria Pompeia Vilaplana i Buixons i Júlia Zabala. Únicament Bacardí, Bel, Borja, Cabré i Porteros apareixen, però, a la llista d'altres.

L'abril del 2004, hi ha noranta-dues dones entre els 342 socis; un 26,9 %, per tant. M. Rosa Vallribera desapareix de la llista (un cop més sense que se'n consigní la baixa oficial), però s'hi incorporen Fina Anglès Soronellas, Carme Arnau, Maria de la Pau Janer, Yael S. Langella, Mercè Otero Vidal, Simona Škrabec i Monika Zgustová; solament Janer i Otero, no obstant això, s'anoten entre les altes del 2003.

El maig del 2005, de les 336 persones associades, noranta-nou són dones: un 29,3 %. La llista perd, per baixa voluntària, Montserrat Corretger i, per defunció, Assumpta González Cubertorer i Concepció Maluquer. Cal restar-hi també, sense que en

²⁰ El fet que faci anys que Oller forma part de l'entitat i, en canvi, consti entre les afiliacions recents indueix a qüestionar la fiabilitat absoluta de les llistes incloses en les memòries (que tanmateix aporten dades significatives i, doncs, no s'han desestimat).

consti el motiu, Felícia Fuster i Carme Riera. Entre les baixes voluntàries també hi ha Àngels Gardella i, tanmateix, el seu nom encara surt a la llista d'associats. Les noves afiliades, sempre segons la memòria, són Iolanda Bonet, Antònia Canyelles, Carmen Casas, Teresa Juvé, Eulàlia Lledó, Dolors Orriols, Helena Pol (que, com comenta en una entrevista del butlletí del PEN Català del maig de 2018, s'hi associa el 2003 a causa de l'empresonament d'un periodista amic), Teresa Pous, Elisenda Roca i M. Àngels Viladot. Només Canyelles, Casas, Roca i Viladot, tanmateix, apareixen a la nòmina d'altres del 2004.

El maig del 2006, entre els 339 socis es compten 103 escriptors: un 30,4 % del total. A les dones de la llista anterior, de què s'elimina, per defunció, Montserrat Viza, cal restar-hi també, per baixa voluntària, Àngels Gardella (ara sí), Txell Martí, Pilar Rahola i Encarnació Sant-Celoni, i sumar-hi Dolors Orriols (que encara no surt a la nòmina) i les noves afiliades següents: Helena Alvarado (Nora Albert), Teresa Colom Pich, Marta Nadal, Rosa Quitllet, Carme Riera (que reapareix), Maria Carme Rovira Ros, Agnès Toda, Alícia Ventura Garcia i Helena Vidal Fernández; totes, menys Riera, surten a les altres. Concepció G. Maluquer encara consta, per error, a la llista de socis.

La primavera del 2007, hi ha 107 dones entre els 349 afiliats; un 30,7 %, doncs. S'esborren de la nòmina de sòcies Yael S. Langella, per defunció, i Zeneida Sardà, per baixa voluntària. S'hi afegeixen, al seu torn, Patricia Gabancho, Pilar Godayol, Mercè Otero Vidal, Gemma Pasqual Escrivà, Tònia Passola, Mary Pennell, Raffaella Salierno i Anna Maria Saludes; Otero no apareix a la nòmina d'altres (de fet, s'afilia l'any 2003 i el 2007 ja és una membre ben activa de l'entitat).²¹

El 2008, les dones arriben al 31,4 % perquè constitueixen 111 dels 354 socis. Deixen l'entitat tant Laura Borràs (per baixa voluntària), Xesca Ensenyat i Concepció G. Maluquer (totes dues per defunció) com Maria Josep Escrivà i Teresa Juvé (sense que en consti la raó). I s'hi integren Anna d'Aguilar-Amat Castillo, Luana Dogwiler Viñes, Pilar Garriga Anguera, Txell Martí (que reapareix a la nòmina després de no constar-hi l'any anterior), Cinta Massip Bonet, Ainara Munt Ojanguren, Carme Ramilo Martínez, M. Victòria Secall i de Fermentino i Monika Zgustová; entre les altres només hi ha, però, Aguilar-Amat, Ramilo i Secall.

²¹ El cas de Salierno, que el 2000 comença a coordinar l'aleshores anomenat Comitè d'Escriptors Empresonats, confirma la fiabilitat relativa que tenen les memòries pel que fa a la nòmina concreta de socis, com ja es consignava a propòsit de Dolors Oller i es pot constatar en les dades que es van proporcionar.

El 2009-2010, les dones sumen 108 dels 347 associats (un 31,1 %). Les baixes de Neus Aguado, Joana Bel i Fina Birulés, voluntàries i causades per la dissolució del CEPC, queden compensades per les altes d'Àngels Gregori, Eulàlia de Haro i Isabel Núñez Salmerón (totes tres consignades com a tals).²² I el 2010-2011 en són 115 de 361 (un 31,8 %).²³ Les altes corresponen a Clara Vallès Arenas (09/07/2010), Tana Marcé Sabater (20/12/2010), Franca Tiberto (20/12/2010), Aina Ferrer Torrens (24/01/2011), Heike Nottebaum (02/02/2011), Karen Swenson (02/03/2011), M. Magdalena Gelabert i Miró (11/04/2011), Cèlia Riba Viñas (12/04/2011) i Carme Ballús Molina (19/05/11). Les baixes, a Graciela Edo (voluntària, 12/05/2011) i Àngels Cardona (per defunció 5/02/2011). El quadre següent conté les xifres que s'han anotat fins aquí, que permeten observar la progressió d'associades:

Quadre 1. Proporció de sòcies dins del PEN Català (anys 2000 i 2003-2011)

Memòria	Total de socis	Sòcies	Percentatge
2000	286	76	26,6 %
2003	323	93	28,8 %
2004	342	92	26,9 %
2005	336	99	29,3 %
2006	339	103	30,4 %
2007	349	107	30,7 %
2008	354	111	31,4 %
2009-2010	347	108	31,1 %
2010-2011	361	115	31,8 %

Deu anys més tard, el 3 de juny del 2021, Aida Chavarria (coordinadora i responsable de comunicació del PEN Català en el període de recerca) informa per correu electrònic que la llista actualitzada de socis arriba a 511, dels quals 184 són dones, i que des del 2018 hi ha hagut un total de cinquanta-set altes, de les quals vint-i-sis els corresponen a elles. El 36 % i el 45,6 % que representen, respectivament, sobre el total de socis del 2021 i sobre el total d'altes d'entre el 2018 i el 2021, confirmen la corba de creixement, lent però continuat, que les dades del 2000 al 2011 ja exposaven.

Qui són les noves associades del PEN Català en els darrers temps, i quines sòcies se'n donen de baixa? Segons les memòries, entre l'estiu del 2011 i el 2021 s'hi produeixen seixanta-cinc altes de dones: Maria Gomila (15/7/11), Sílvia Aymerich i Lemos (01/11/11), Blanca Llum Vidal (25/11/11), Sònia Moya Villanueva (03/12/11), Maria-Antònia Massanet Mayol (21/12/11), Elena Martí i Segarra (10/1/12), Núria Ribalta Sanz

²² Malauradament, aquesta és la darrera memòria que conté la llista de socis; en endavant només es deixa constància de les altes i les baixes, així que a partir del 2011 no es poden fer ni el recompte de la proporció global d'associades ni el contrast de la seva nòmina amb les noves afiliacions i les renúncies.

²³ Aquest càlcul neix de les altes i baixes del 2010 en relació amb les xifres del 2009.

(9/2/12), Cinta Arasa Carot (20/3/12), Azalea-Emy Vallés Gil (10/7/12), Josefina Vidal Morera (10/4/13), Pura Peris (05/3/14), Maria Gratacós (07/4/14), Bel Olid (18/6/14), Mercè Ibarz (17/9/14), Gemma Rodríguez (06/10/14), Begonya Pozo (15/1/15), Mireia Estrada (09/3/15), Isabel Garcia (09/3/15), Roser Caminals (22/7/15), Rosanna Rion (04/9/15), Dolors Udina (16/9/15), Maria Dolors Coll (10/2/16), Gloria Montero (18/2/16), Núria Valls (26/4/16), Carme Porta (05/7/16), Mercè Costa (13/10/16) i Montserrat Franquesa (29/11/16), més: el 2017 (a partir d'ara les memòries ja no n'indiquen les dates específiques), Sara Serrano, Maria Llopis, Eulàlia Domènech, Sofia Ballesteros, Roser Ros, Angelina Llongueras, Marta Pérez, Mireia Vidal-Conte, Carme Planells i Tina Vallès; el 2018, Francina Sole-Mauri, Júlia Bacardit Cruells, Gisela Ruiz Chacón, Maria Rosa Sabater i Soliva, Tona Català Conca, Maria Rosa Planas Ferrer, Mercè Claramunt i Diego, Núria Busquet Molist i Antònia Carré Pons; el 2019, Isabel Graña Zapata, Corina Oproae Oproae, Yolanda Esteve Giner, Iolanda Batallé Prats, M. Àngels Cabré Castells, Lourdes Toledo Toledo, Laura Huerga Ayza, Núria Iceta Llorens, Matilde Martínez Sallés, Miracle Sala Farré, Montse Barderi Palau, Ana Rubio Fandos i Marta Pessarrodona;²⁴ el 2020, Carme Mas, i el 2021, Rosa Maria Arrazola, Rosa Roig, Montse Homs Aumatell, Marta Nin i Noelia Díaz Vicedo. L'any 2019, Anna Maria Saludes consta com a sòcia històrica. El 2020 i el 2021 es nomena sòcies d'honor Josefa Contijoch i Marta Pessarrodona.

Les baixes d'aquest darrer període d'entre el 2010 i el 2021 són trenta-dues (una xifra que resulta lleugerament incrementada, a partir del 2019, per les baixes que provoca el conflicte entre Carme Arenas i el PEN Català). Any per any, les autores que deixen l'entitat (de manera voluntària, si no s'indica el contrari) són les següents: el 2011, Àngels Cardona i Castro (5/2, per defunció), Graciela Edo (12/5) i Mercè Ibarz (18/7); el 2012, Fina Anglès (11/1), Rosa Quítllet (10/2) i Isabel Núñez Salmerón (15/2); el 2013, Maria Lluïsa Amorós (12/3) i Maria Carme Rovira (16/12); el 2014, Montserrat Abelló (09/9, per defunció), Andrea Rodés (18/9) i Carme Ballús (05/12); el 2015, Araceli Bruch (06/2) i Montserrat Rodés (17/9); el 2016, Antònia Arbona (22/1); el 2017, Mercè Costa; el 2018, Hannah Mary Pennell, Eulàlia de Haro Benet i Azalea i Emy Vallés Gil; el 2019, Mireia Vidal-Conte i Luana Dogwiler; el 2020, Clara Vallès Arenas, Mireia Estrada

²⁴ A Laura Huerga, però, l'entrevisten a «La Veu del Soci» del web del PEN Català el desembre del 2018, de manera que cal comptar que s'afilia a l'entitat el curs 2018-2019. Probablement la seva afiliació es troba en relació amb el fet que el setembre del 2018 participa, amb Carme Arenas, en el col·loqui postfunició de *Les veus de Txernòbil*, espectacle sorgit de *La pregària de Txernòbil* de Svetlana Aleksíevitx i del documental *Les àvies de Txernòbil*.

Gelabert i Isabel Segura Soriano, i el 2021, Gisela Ruiz Chacón, Maria Barbal, M. Àngels Viladot, Heike Nottebaum, Carmen Casas Selvas, Dolors Oller, Franca Tiberto, Elena Martí i Segarra i Corina Oproae.

En síntesi, es pot dir que, a les portes del centenari del PEN Català, la vinculació de les dones a l'associació, tot i que considerablement incrementada respecte del segle XX, encara queda lluny de la paritat. No obstant aquesta diferència, les xifres d'assistència i d'excusa d'absència a les assemblees anuals mostren una proporció força equivalent d'homes i dones, cosa que, atès que elles constitueixen només un terç del total d'afiliats, denota un grau de compromís superior, per part seva, amb el dia a dia del PEN Català. Les actes que ha estat possible consultar aboquen les dades que es recullen en el quadre següent, en què s'anoten: el total d'assistents a les assemblees ordinàries anuals; el nombre de sòcies dins d'aquest total (i el percentatge corresponent); el total de socis excusats; el nombre de sòcies dins d'aquest total (altra vegada amb el percentatge del cas) i la nòmina concreta d'associades assistents i excusades. Els anys de la primera columna corresponen als períodes dels quals es passa comptes: normalment, l'any natural anterior al moment de l'assemblea, quan és ordinària; per això també se'n consigna la data de celebració a la segona columna.

Quadre 2. Proporció i nòmina d'assistents i excusades a les assemblees (anys 2001-2010 i 2012-2017)

Any	Data	Assistents	Sòcies	Excusats	Excusades	Sòcies assistents i excusades
2001	21/2/2002	23 (100 %)	9 (39 %)	24 (100 %)	6 (25 %)	Montserrat Abelló, Carme Arenas, Esther Aure, Assumpció Forcada, Yael S. Langella, Txell Martí, Dolors Oller, Gemma Sales, Zeneida Sardà, Maria Josep Escrivà, Lluïsa Julià, Heike van Lawick, Anna Montero, Susanna Rafart i Cèlia Sánchez-Mústich
2002	22/4/2003	20 (100 %)	10 (50 %)	29 (100 %)	10 (34,5 %)	Montserrat Abelló, Josefa Contijoch, Mercè Otero, Assumpció Forcada, Ada Castells, Núria Cabré, Neus Aguado, Dolors Oller, Carme Arenas, Dolors Renau, Mireia Lleó, Xesca Ensenyat, Montserrat Bacardí, Susanna Rafart, Gemma Sales, Maria Lluïsa Amorós, Encarna Santceloni, Vinyet Panyella, Maria Barbal i Rosa Fabregat
2003	19/5/2004	36 (100 %)	19 (52,8 %)	11 (100 %)	5 (45,45 %)	Carmen Borja, Carme Arnau, Rosa Fabregat, Astrid Hud, Assumpció Forcada, Assumpta Cantalozella, Joana Bel, Iolanda Pelegrí, Maria Barbal, Antònia Vicens, Simona Škrabec, Zeneida Sardà, Teresa Pous, Mercè Otero Vidal, Josefa Contijoch, Montserrat Rodés, Dolors Oller, Carme Arenas, Carlota Torrents, Xesca Ensenyat, Gemma Sales Amill, Ada Castells, Montserrat Abelló i Susanna Rafart
2004	12/5/2005	37 (100 %)	18 (48,65 %)	8 (100 %)	5 (62,5 %)	Maria Barbal, Josefa Contijoch, Helena Pol, Elvira Aguirre, Dolors Oller, Montserrat Abelló, Carme Arenas, Montserrat Rodés, Carmen Borja, Carlota Torrents, Simona Škrabec, Assumpta Cantalozella, Cristina Badosa, M. Àngels Viladot, Sandra Camps, Gemma Sales, Raffaella Salierno, Montse Delgar, Lluïsa Julià, Mireia Lleó, Vinyet Panyella, Carme Arnau i Ada Castells
2005	30/6/2006	28 (100 %)	13 (46,43 %)	22 (100 %)	12 (54,5 %)	Montserrat Abelló, Carme Arenas, Carme Arnau, Maria Barbal, Assumpta Cantalozella, Ada Castells, Yael S. Langella, Dolors Oller, M. Teresa Pous, M. Dolors Renau, Montserrat Rodés, Cèlia Sánchez-Mústich, Carlota Torrents, Rosa Fabregat, Iolanda Bonet, Montserrat Camps, Cristina Badosa, Susanna Rafart, Xesca Ensenyat, Josefa Contijoch, Renada-Laura Portet, Mercè Otero, Gemma Sales, Neus Aguado i Núria Cabré

2006	29/5/2007	26 (100 %)	13 (50%)	33 (100%)	14 (42,4%)	Montserrat Abelló, Carme Arenas, Maria Barbal, Anna Castellví, Montserrat Franquesa, Patricia Gabancho, Dolors Oller, Glòria Oller, Mercè Otero, Teresa Pous, Carme Rovira, Raffaella Salierno, Simona Škrabec, Carme Arnau, Cristina Badosa, Carme Borja, Laura Borràs, Núria Cabré, Assumpció Cantalozella, Carme Casas, Montserrat Cornet, Xesca Ensenyat, Rosa Fabregat, Vinyet Panyella, Tònia Passola, Carlota Torrents i Antònia Vicens
2007	27/5/2008	28 (100 %)	14 (50 %)	16 (100 %)	7 (43,75 %)	Carme Arenas, Carme Arnau, Carme Casas, Anna Castellví, Eulàlia Lledó, Cinta Massip, Ainara Munt, Dolors Oller, Glòria Oller, Mercè Otero, Teresa Pous, Raffaella Salierno, Anna Maria Saludes, Simona Škrabec, Maria Barbal, Patricia Gabancho, Montserrat Milián, Renada Laura Portet, Gemma Sales, Carlota Torrents i Antònia Vicens
2008	30/6/2009	24 (100 %)	16 (66,7 %)	16 (100 %)	2 (12,5 %)	Montserrat Abelló, Carme Arenas, Carme Arnau, Maria Barbal, Carme Casas, Patricia Gabancho, Eulàlia Lledó, Dolors Oller, Mercè Otero, Teresa Pous, Rosa Quitllet, Gemma Sales, Raffaella Salierno, Anna Maria Saludes, Simona Škrabec, M. Àngels Viladot, Rosa Fabregat Armengol i Tònia Passola
2009	17/6/2010	30 (100 %)	19 (63,3 %)	29 (100 %)	9 (31 %)	Carme Arenas, Maria Barbal, Annie Bats, Carmen Borja, Assumpta Cantalozella, Carme Casas, Assumpció Forcada, Patricia Gabancho, Cinta Massip, Ainara Munt, Dolors Oller, Tònia Passola, Teresa Pous, Raffaella Salierno, Anna Maria Saludes, Simona Škrabec, Carlota Torrents, Alicia Ventura, M. Àngels Viladot, Vinyet Panyella, Rosa Fabregat, Montserrat Abelló, Heike van Lawick, Gemma Sales, Eulàlia Lledó, Margarita Ballester, Josefa Contijoch i Iolanda Bonet
2010	24/5/2011	18 (100 %)	10 (55,5 %)	36 (100 %)	15 (41,7 %)	Montserrat Abelló, Carme Arenas, Maria Barbal, Assumpció Forcada, Dolors Oller, Teresa Pous, Raffaella Salierno, Simona Škrabec, Karen Swenson, Carlota Torrents, Carmen Borja, Patricia Gabancho, Àngels Gregori, Mercè Ibarz, Eulàlia Lledó, Ainara Munt, Heike Nottebaum, Mercè Otero, Vinyet Panyella, Tònia Passola, Elisenda Roca, Montserrat Rodés, Gemma Sales, Heike van Lawick i Antònia Vicens
2012	30/5/2013	28 (100 %)	13 (46,4 %)	28 (100 %)	12 (42,8 %)	Rosa Ardid, Carme Arenas, Carme Arnau, Maria Barbal, Carmen Borja, Heike Nottebaum, Dolors Oller, Helena Pol, Núria Ribalta, Gemma Sales, Raffaella Salierno, Simona Škrabec, Carlota Torrents, Luana Dogwiler, M. Josep Escrivà, Rosa Fabregat, Patricia Gabancho, Eulàlia Lledó, Montserrat Milián, Ainara Munt, Mercè Otero, Tònia Passola, Renada Portet, Clara Vallès i Antònia Vicens
2013	11/6/2014	25 (100 %)	10 (40 %)	32 (100 %)	13 (40,6 %)	Cinta Arasa, Rosa Ardid, Carme Arenas, Montserrat Cornet, Patricia Gabancho, Dolors Oller, Núria Ribalta, Raffaella Salierno, Simona Škrabec, Alicia Ventura, Maria Barbal, Carmen Borja, Rosa Fabregat, Eulàlia Lledó, Heike Nottebaum, Tònia Passola, Helena Pol, Teresa Pous, Gemma Sales, Carlota Torrents, Franca Tiberto, Clara Vallès i Antònia Vicens
2014	11/6/2015	25 (100 %)	10 (40 %)	25 (100 %)	11 (44 %)	Cinta Arasa, Carme Arenas, Assumpció Forcada, Patricia Gabancho, Heike Nottebaum, Dolors Oller, Helena Pol, Raffaella Salierno, Simona Škrabec, Alicia Ventura, Rosa Ardid, Montserrat Bacardí, Maria Barbal, Carmen Borja, Eulàlia Lledó, Montserrat Milián, Mercè Otero, Tònia Passola, Teresa Pous, Gemma Sales i Clara Vallès
2015	26/5/2016	16 (100 %)	9 (56,25 %)	41 (100 %)	17 (41,5 %)	Rosa Ardid, Carme Arenas, Maria Barbal, Assumpció Forcada, Heike Nottebaum, Helena Pol, Núria Ribalta, Raffaella Salierno, Simona Škrabec, Cinta Arasa, Montserrat Bacardí, Carme Ballús, Carmen Borja, Roser Caminals, Josefa Contijoch, Maria Josep Escrivà, M. Magdalena Gelabert, Maria Gratacòs, Lluïsa Julià, Heike van Lawick, Eulàlia Lledó, Dolors Oller, Vinyet Panyella, Teresa Pous, Gemma Rodríguez i Clara Vallès
2016	28/6/2017	19 (100 %)	10 (52,5 %)	23 (100 %)	8 (29,6 %)	Cinta Arasa, Carme Arenas, Maria Barbal, Assumpció Forcada, Maria Gratacòs, Heike Nottebaum, Helena Pol, Gemma Rodríguez, Raffaella Salierno, Sara Serrano, Montserrat Bacardí, Carmen Borja, Eulàlia Lledó, Maria Magdalena Gelabert, Dolors Miquel, Tònia Passola, Núria Ribalta i Clara Vallès
2017	14/6/2018	33 (100 %)	17 (51,5 %)	39 (100 %)	18 (46,1 %)	Cinta Arasa, Rosa Ardid, Carme Arenas, Júlia Bacardit, Assumpció Forcada, Maria Gratacòs, Àngels Gregori, Heike Nottebaum, Dolors Oller, Helena Pol, Cèlia Riba, Núria Ribalta, Gemma Rodríguez, Gisela Ruiz, Raffaella Salierno, Sara Serrano, Carlota Torrents, Maria Barbal, Montserrat Bacardí, Iolanda

						Bonet, Carmen Borja, Montserrat Camps, Luana Dogwiler, Rosa Fabregat, Maria Magdalena Gelabert, Eulàlia Lledó, Ainara Munt, Mercè Otero, Vinyet Panyella, Teresa Pascual, Tònia Passola, Maria Teresa Pous, Clara Vallès, Tina Vallès i Antònia Vicens
--	--	--	--	--	--	--

Font: Actes de les assemblees ordinàries del PEN Català corresponents als anys 2001-2010 i 2012-2017, celebrades els anys 2002-2011 i 2013-2018, conservades a la seu de l'entitat i consultades el juny del 2021.

El 2019 es produeixen unes circumstàncies excepcionals generades per l'enfrontament obert entre el PEN i Carme Arenas. Aleshores, 101 socis fan acte de presència a l'assemblea extraordinària de l'11 de juny, dels quals cinquanta-un (el 50,5 %) són dones; dels 100 vots delegats, trenta-dos (el 32 %) corresponen a associades; les dues persones que s'excusen s'escau que són dones (el 100 %).²⁵ A l'assemblea ordinària del 27 de setembre següent, hi ha 27 dones entre els 45 assistents (un 60 %) i dues sòcies entre els quatre excusats (el 50 %); 45 dels 131 vots delegats (el 34,35 %) corresponen, al seu torn, a associades.²⁶

En conjunt, com es pot veure, un nombre important d'afiliades del PEN Català es preocupa de saber com van les coses i participa en les decisions que es prenen a les assemblees. Algunes, a més, s'impliquen a fons en l'entitat mitjançant l'assumpció de càrrecs i responsabilitats, i ho fan en una progressió especialment significativa a partir del tombant cap al segle XXI, com ja s'ha anotat i es veurà, en concret, a continuació.²⁷

²⁵ Les sòcies que hi assisteixen, deleguen el vot o s'excusen són Àngels Gregori, Raffaella Salierno, Gemma Rodríguez, Sara Serrano, Maria Rosa Sabater, Mercè Ibarz, Marta Pérez, Cinta Arasa, Gloria Montero, Isabel Graña, Yolanda Esteve, Helena Pol, Josefa Contijoch, Tona Català, Iolanda Pelegrí, Antònia Carré, Simona Škrabec, Marta Pessarrodona, Lluïsa Julià, Marta Nadal, Dolors Udina, Maria Barbal, Núria Cabré, Montserrat Franquesa, Montserrat Bacardí, Dolors Oller, Heike Nottebaum, Ada Castells, Susanna Rafart, Vinyet Panyella, Assumpció Forcada, Angelina Llongueras, Sofia Ballesteros, Núria Ribalta, Rosa Ardid, Tònia Passola, Maria Isabel Pijoan, Gisela Ruiz, Carme Casas, Montserrat Camps, Mercè Otero, Isabel Olid, Helena Alvarado, Maria Dolors Coll, Carme Arnau, Cinta Massip, Anna Montero, Carlota Torrents, Maria Teresa Pous, Carme Arenas, Ainara Munt, Maria Antònia Massanet, Pura Peris, Josefina Salord, Blanca Llum Vidal, Olga Xirinacs, Rosa Fabregat, Teresa Pascual, Margarida Aritzeta, Maria Mercè Roca, Begonya Pozo, Núria Busquet, Margarita Ballester, Heike van Lawick, Teresa Colom, Maria Llopis, Júlia Bacardí, Gemma Pasqual, Lourdes Toledo, Maria Rosa Planas, Antonina Canyelles, Cèlia Riba, Antònia Vicens, Magdalena Gelabert, Mercè Claramunt, Sònia Moya, Isabel Garcia, Maria Josep Escrivà, Corina Oproae, Clara Vallès, Pilar Godayol, Carmen Borja, Tina Vallès, Mireia Estrada i Iolanda Batallé.

²⁶ En aquest segon cas es tracta d'Àngels Gregori, Raffaella Salierno, Gemma Rodríguez, Laura Huerga, Helena Pol, Maria Rosa Sabater, Josefa Contijoch, Rosa Ardid, Assumpció Forcada, Lluïsa Julià, Maria Barbal, Ada Castells, Gloria Montero, Carme Casas, Heike Nottebaum, Maria Dolors Udina, Montserrat Franquesa, Tònia Passola, Núria Ribalta, Marta Pessarrodona, Maria Dolors Coll, Marta Nadal, Isabel Graña, Marta Pérez, Cristina Badosa, Mercè Otero, Maria Àngels Cabré, Renada Portet, Carme Arnau, Maria Mercè Roca, Corina Oproae, Iolanda Bonet, Anna d'Aguilar-Amat, Cèlia Riba, M. Isabel Pijoan, Maria Àngels Viladot, Matilde Martínez, Susanna Rafart, Mercè Claramunt, Rosa Fabregat, Begonya Pozo, Pura Peris, Anna Montero, Antonia Carré-Pons, Teresa Colom, Sara Serrano, Isabel Olid, Maria Lourdes Toledo, Margarita Ballester, Heike van Lawick, Teresa Pascual, Josefina Salord, Núria Busquet, Olga Xirinacs Blanca Llum Vidal, Gemma Pasqual, Yolanda Esteve, Sonia Moya, Antònia Vicens, Mercè Ibarz, Helena Alvarado, Montserrat Bacardí, Cinta Arasa, Isabel Garcia Canet, Karen Swenson, Tona Català, Núria Iceta, Maria Josep Escrivà, Cinta Massip, Dolors Oller, Gisela Ruiz, Clara Vallès, Carme Arenas i Montserrat Palau.

²⁷ Mentre que aquest apartat que ara es tanca s'ha elaborat a partir de les memòries i de les actes de les assemblees del PEN Català que s'han pogut consultar, la informació dels subapartats següents (sobre els

1.4.2.2. Els quadres directius

En paral·lel a la tasca del CEPC, certament, des de principis dels anys noranta les dones es van implicant cada vegada més en la direcció, la gestió i les accions del PEN Català. Això les dota d'una presència central en la vida quotidiana de l'associació i en la seva projecció pública (en actes institucionals, accions regulars, programes específics i activitats generals) i reverteix, és clar, en un increment considerable de visibilitat tant en la feina interna com en l'acció externa, ja sigui per via directa (la participació efectiva) com indirecta (el ressò en els mitjans de comunicació).

En l'àmbit dels quadres directius, la junta del PEN compta, des del desembre del 1992, amb Maria-Mercè Marçal com a vocal, que se suma a Vinyet Panyella en l'equip encapçalat per Jordi Sarsanedas i Isidor Cònsul (almenys, fins que Panyella deixa el càrrec el 1994; Rahola fa temps que ha abandonat la junta en pro de la política). El febrer del 1997, Mercè Ibarz assumeix una vocalia al costat de Marçal, a qui el 1998 substitueix Lluïsa Julià. Ibarz continua a la Junta Directiva fins a l'any 2000, en què Araceli Bruch i Rosa Igartua se sumen a Julià en les vocalies i assumeixen tres dels onze càrrecs totals que componen la direcció del PEN Català en aquells moments.

El juny del 2001, quan es renova completament en resposta a la crisi interna de l'entitat, la composició de la Junta Directiva fa un salt qualitatiu des de la perspectiva de gènere, ja que les dones hi adquireixen un relleu sense precedents que ja no perdran (si més no, des d'un cert punt de vista). És llavors que Dolors Oller s'inscriu a la nòmina de presidentes del PEN Català, fins aleshores integrada en solitari per Maria Aurèlia Capmany. A més, Carme Arenas n'esdevé secretària general, i dues deganes de les lletres catalanes, Montserrat Abelló i Núria Pompeia, n'ocupen dues vocalies. Dels onze llocs de responsabilitat, doncs, les escriptores n'ostenten quatre (un 36,4 %). Quan Pompeia i Abelló deixen el càrrec el 2002 i l'abril del 2003, respectivament, entren a la Junta Directiva Maria Barbal i Montserrat Rodés, també en qualitat de vocals. Ara, un terç dels dotze integrants de la direcció del PEN són autores. Dues d'elles segueixen tenint-ne les responsabilitats principals (la presidència i la secretaria general) i en constitueixen habitualment, per tant, les representants. El maig del 2004, encara, s'hi afegeix Ada

quadres directius, els altres comitès i les activitats generals) també s'ha servit del Fons del Centre Català del PEN dipositat a la Biblioteca de Catalunya, de l'arxiu que es conserva a la seu de l'entitat (sobretot els butlletins en paper publicats des del juliol del 1993 fins al novembre del 2007) i de les notícies i els materials del seu lloc web.

Castells, de manera que les dones ja són cinc dels dotze membres de la junta (el 41,7 %). Aquesta proporció es manté un parell d'anys, tot i que canvia algun nom: el 2006, Teresa Pous substitueix Montserrat Rodés (inicialment per cooptació a causa de la seva baixa com a vocal). I puja fins al 50 % el 2007, en què Barbal, Castells, Mercè Otero i Simona Škrabec se situen en quatre de les cinc vocalies, de manera que la meitat de la Junta Directiva la componen dones: Oller, presidenta; Arenas, secretària general; Barbal, vocal de Relacions Institucionals (RI); Castells, vocal del Comitè d'Escriptors Empresonats, posteriorment rebatejat Comitè d'Escriptors Perseguits (CEP); Otero, vocal del CEPC, i Škrabec, vocal del Comitè de Traduccions (CT).²⁸

La primavera del 2008 la junta es renova parcialment, però hi perviu el mateix equilibri genèric, perquè l'únic canvi, pel que fa a les dones que hi ocupen càrrecs, és que Raffaella Salierno substitueix Castells com a vocal del CEP (Pilar Garriga també presenta candidatura a aquesta vocalia, però finalment hi renuncia en favor de Salierno). El juny del 2009, quan Patricia Gabancho substitueix Terricabras al capdavant del Comitè de Drets Lingüístics (CDL), les dones passen a tenir set dels dotze càrrecs de la Junta Directiva, així que arriben a constituir-ne el 58,3 %.

El mandat de Dolors Oller, que continua a la presidència fins al juny del 2010, té com a objectiu principal una modernització que permeti mantenir el prestigi del PEN Català i fer l'entitat més visible i present en els fòrums de la literatura i de la solidaritat. Ressalten, en aquest sentit, l'organització del diàleg *El valor de la paraula*, en defensa dels drets humans en l'àmbit de l'escriptura, dins del programa del Fòrum Universal de les Cultures que té lloc a Barcelona el 2004, d'una banda; i la participació en l'Any del Llibre i la Lectura el 2005, en el II Saló del Llibre el 2006 o en la Fira Internacional del Llibre de Frankfurt el 2007 (a banda de festivals com Kosmòpolis, a Barcelona, i PEN World Voices, a Nova York), de l'altra. Altres accions i esdeveniments destacats són l'actualització del nom de l'associació, que passa a anomenar-se PEN Català a l'estil d'altres branques internacionals, la celebració del 80è i el 85è aniversaris de l'entitat, la renovació del seu lloc web, l'obtenció de la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya i la donació del fons documental conservat a la Biblioteca de Catalunya. Sota la batuta d'Oller, el PEN Català amplia camp d'acció i se situa de ple en el segle XXI, com exemplifiquen el fet de presidir el Comitè Internacional de Drets Lingüístics (amb

²⁸ Josep M. Terricabras és el vocal del Comitè de Drets Lingüístics (CDL), ja que el Comitè de Traducció i Drets Lingüístics es divideix temporalment en aquestes dues seccions.

Barcelona com a seu de les seves trobades) i l'impuls de la presència creixent de l'entitat a la xarxa (mitjançant el web renovat, en primer terme).

El juny del 2010, després de nou anys a la secretaria general, Carme Arenas succeeix Dolors Oller a la presidència. La nova secretària general és Raffaella Salierno. Barbal deixa la vocalia de RI, però Škrabec i Gabancho segueixen en les de CT i CDL. La vicepresidència de les Illes Balears, a més, recau en Antònia Vicens (de qui el 2013, en l'assemblea de l'entitat, Carme Arenas subratlla la important col·laboració en l'organització tant d'actes de relleu com de la Setmana del PEN a les Illes la tardor anterior). I, per cooptació, Teresa Pous i Dolors Oller assumeixen les vocalies del CEP i del tot just creat Comitè de Projectió Social (CPS). En conjunt i malgrat els canvis, set dones segueixen assumint bona part de les responsabilitats entre els dotze membres de la Junta Directiva i, doncs, essent-hi majoria (el 58,3 %). La composició del quadre directiu principal es manté així entre el 2011 i el 2013, amb Oller, Arenas, Škrabec, Gabancho, Vicens, Pous i Oller a primera línia de foc.

Del 2013 al 2016, aquest panorama genèric baixa progressivament al 50 %, al 45,4 %, al 36,4 % i al 33,3 %, i remunta fins al 41,6 % el 2017. Pous i Gabancho deixen les vocalies el 30 de maig del 2013, i només Heike Nottebaum s'incorpora a la Junta Directiva, per cooptació, com a vocal insular. Quan Vicens deixa la vicepresidència de les Illes i Oller també plega de la seva vocalia, a partir del juny del 2014, a Škrabec i Nottebaum s'hi suma únicament, com a vocal, Cinta Arasa (CEP).²⁹ El 2015 Salierno renova el seu càrrec, però Škrabec esgota el mandat en representació del CTDL i no la substitueix cap escriptora. Gemma Rodríguez assumeix la tresoreria de manera temporal un parell d'anys després, a finals del 2017.³⁰

Entre el 2010 i el 2018, Arenas i Salierno representen el PEN Català arreu, com correspon als seus càrrecs a la Junta Directiva. Les trobem tant signant l'acord amb l'International Cities of Refuge Network (ICORN) i amb l'Ajuntament de Girona per afegir la ciutat del riu Onyar al programa Escriptor Acol·lit com a la reunió del Writers in Prison Committee. I també a l'Assemblea General de l'ICORN que té lloc a Cracòvia o als congressos del PEN Internacional celebrats a Reykjavík (Islàndia) el 2013 i a Bishkek (Kirguizistan) el 2014 (amb Simona Škrabec i Josep M. Terricabras, en aquest darrer cas).

²⁹ Tot i que segons la memòria corresponent caldria afegir Gemma Rodríguez a aquesta nòmina, al mateix document consta que no es dona d'alta a l'entitat fins a l'octubre.

³⁰ En un altre ordre de consideracions, cal deixar constància que el 2018, a petició de Carme Arenas, Dolors Oller és nomenada presidenta honorària del PEN Català.

El 2013 Arenas també assisteix a la Trobada Internacional d'Escriptors a Lisboa (en què fa la conferència «El paper dels escriptors davant els reptes de la llibertat d'expressió») i a la Setmana del PEN Català a les Illes, entre altres esdeveniments. Arenas, com a presidenta, és la cara més constant en els actes del PEN i vinculats al PEN en aquests anys. A banda d'estar molt present en els mitjans de comunicació (publica diversos articles a *Nívol* entre el 2013 i el 2016 i l'entrevisten el diari *Ara* el 2013, les plataformes digitals *Vilaweb* el 2014 i *El9Nou.cat* el 2016, la Federació d'Organitzacions Catalanes Internacionalment Reconeixudes (FOCIR) i el programa *Terrícoles*, de Betevé, el 2017, i la revista *El Temps* el 2018), el 2014, per exemple, participa en nom de l'entitat en la taula rodona *Drets lingüístics i culturals en l'àmbit local: un decàleg d'acció per al futur*, organitzada dins del Congrés de Convivència a la Ciutat que se celebra a Lleida al març.

En fer balanç dels seus vuit anys de presidència, Arenas remarca la continuïtat amb l'etapa del mandat de Dolors Oller des de la perspectiva dels objectius de renovació, modernització, creixement i visibilització del PEN Català (Arenas, 2018). Malgrat les dificultats financeres producte de la crisi econòmica general dels primers temps, l'associació continua col·laborant amb entitats i institucions diverses; entre altres coses, per crear noves plataformes (com Somescola, Asil.Cat, No Callarem o Col·lectiu Pere Quart) i organitzar fires i festivals literaris. També engega nous projectes i estratègies de difusió. Resulten remarcables, entre els que es poden esmentar, l'estrena a Twitter el 2012; el premi Veu Lliure, creat el 2010 per iniciativa d'Antònia Vicens (i que premiarà autores diverses, com la turca Zeynep Oral el 2016), i el blog homònim (a partir del 2016 i a càrrec de Miquel Àngel Llauger), concebuts tots dos per incrementar la crítica i la denúncia públiques de la repressió als escriptors; el Premi PEN Català de Traducció, endegat el 2016 i vinculat a la celebració anual del Dia del Traductor; el programa internacional *Engage! Young Producers. Building Bridges to a Freer World*, liderat pel PEN Català des del 2017 de mans de Gemma Rodríguez, destinat a acostar la joventut a la cultura, amb una durada de dos anys i mig i cofinançat per la Comissió Europea, o la publicació en línia del *Diccionari amazic-català i català-amazic* (editat per Carles Múrcia i l'amazic Salem Zenia el 2016 en paper a Llibres de l'Índex), mitjançant una digitalització coordinada per Sara Serrano que reverteix en un lloc web guanyador d'un premi de disseny (l'European Design Award).

Aquest darrer no és l'únic reconeixement que obté el PEN Català, mereixedor de diferents distincions: el III Premi Internacional UNESCOCAT (2011); el premi de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya (ANUE) (2013); el Premi Ramon Trias

Fargas (2016) en reconeixement de la defensa dels drets lingüístics, el patrimoni cultural català i el diàleg intercultural; el Premi Cívica dels Premis Octubre de València (2016); un premi CAC de la Corporació de Mitjans Audiovisuals (2017); el premi d'àmbit social de la Fundació Francesc Candel (2017), i el Premi Trajectòria de Foment de la Diversitat en l'àmbit de la Comunicació Audiovisual de la Generalitat de Catalunya (2020).

El PEN Català, de fet, estén prou el seu radi d'acció (en bona part gràcies a les complicitats que s'estableixen amb altres associacions i entitats) per ampliar la secretaria. També celebra dos aniversaris. Els noranta anys es despleguen, el 2012, amb l'exposició *Presència i diàleg de la literatura catalana al món*, amb la conferència de Jaume Subirana «El PEN i la societat literària catalana: sis punts d'inflexió» i amb una instal·lació de Perejaume (la frase del qual, «Allò que devem estar dibuixant amb les nostres formes de viure», s'il·lumina cada vespre entre el 7 de juny i el 31 d'agost al carrer del Carme, en una activitat coordinada per Patricia Gabancho). Els noranta-cinc anys es commemoren, el 2018 (no el 2017, a causa de la situació política), amb una lectura dramatitzada dirigida per Xavier Albertí (director del Teatre Nacional de Catalunya), acompanyada de diversos parlaments, i amb dues publicacions de Joan Safont Plumed que posen al dia la història de l'entitat. El novembre del 2017, d'altra banda, es dona el tret de sortida a la campanya #LletresxlaLlibertat (textos literaris a les xarxes socials), en resposta a les accions de l'Estat espanyol envers els dirigents civils i polítics catalans.

El 2018 s'inicia la quarta presidència femenina del PEN Català amb l'arribada al càrrec d'Àngels Gregori, que, afiliada el 2009, col·labora de fa temps amb l'entitat (que el 2012, per exemple, li encarrega un estudi sobre la visibilitat dels escriptors valencians als mitjans de comunicació, publicat el 2013 i presentat el 2014 en un acte en què participen, a més de Gregori, Amàlia Garrigós, Pau Sanchis i Vicent Salvador). Fins a la fi del seu mandat el 2022, la Junta Directiva del PEN Català treballa comptant aproximadament amb un terç de dones (quatre d'onze membres en total). Les escriptores van restant vocals, perquè el 27 de setembre del 2019, quan Helena Pol substitueix Cinta Arasa com a vocal del CEP (en què fa anys que col·labora), Heike Nottebaum (vocal de les Illes Balears) plega i no la substitueix ningú. D'aquí que en la mateixa assemblea Maria Àngels Cabré, tot just associada al PEN Català (i entrevistada a «La Veu del Soci» per al web de l'entitat el 13 de juny anterior), faci notar la minoria femenina entre els nous membres de la junta i demani augmentar, en general, la paritat.

Les autores, no obstant això, es mantenen en dos dels llocs directius principals, atès que quan Gregori esdevé presidenta, Gemma Rodríguez ocupa el lloc de Rafaella

Salierno en la Secretaria General. Segons consta a la memòria del 2019, a més, tant Gregori com Rodríguez assumeixen noves responsabilitats (o explícitament s'estructuren i s'oficialitzen les que comporten els càrrecs, si es vol) en el marc d'una dinàmica de gestió que preveu, a més de la tasca de la Junta Directiva, un equip que s'ocupi, específicament, de: 1) la gestió cultural i la planificació d'activitats (una feina que assumeix Gregori); 2) el programa Escriptor Acollit i els projectes europeus (responsabilitat que recau en Rodríguez), i 3) la coordinació general i la comunicació (tasca que s'atribueix a Aida Chavarria en solitari fins que, d'acord amb la memòria del 2021, s'hi afegeix Olga Fusté). Malgrat tot i significativament, però, el maig del 2020 el *Codi de bones pràctiques* que publica l'entitat inclou aquest punt específic: «La Junta i les activitats que s'organitzin tendiran a assolir la igualtat de gènere (amb un mínim exigible sempre que sigui possible d'un 40 %)» (PEN Català, 2020a). Potser perquè només hi ha tres dones, a la Junta Directiva, des del 2019?

Durant la presidència d'Àngels Gregori, el PEN Català ha de fer front a dificultats inèdites, com la pandèmia provocada per la COVID-19 i la complexa situació que es produeix en relació amb la presidenta anterior. Però l'entitat experimenta, també, alegries importants, entre les quals es compten, en primer lloc, la represa de *Visat. La Revista Digital de Literatura i Traducció del PEN Català* (), concebuda el 2004, nascuda el 2006 i que fa una aturada reflexiva d'un any, després de la qual reapareix el desembre del 2019 (amb un número doble); en segon lloc, la preparació i l'inici de la celebració del centenari de l'associació el 2022, i, finalment, el Premi Nacional de Cultura, obtingut el mateix any. Com a màxima representant del PEN, igual que havien fet les seves predecessores, Gregori participa en nombrosos actes i accions: els congressos internacionals (per exemple, a l'Índia el 2019); les entregues a Barcelona i a les Illes Balears dels premis Pompeu Fabra (a la projecció social de la llengua catalana) i Veu Lliure (en reconeixement als autors perseguits al seu país); les presentacions de llibres o la Fira Internacional del Llibre de Buenos Aires; l'Any Capmany (2018); el suport als presos polítics i els escriptors empresonats, la jornada *LiterACCIÓ* al CCCB, el Contuberni FAE (Front d'Alliberament de l'Escriptura) al bar L'Horiginal de Barcelona, en el marc del projecte europeu *Engage!* i la celebració de l'Any Joan Brossa (2019); l'homenatge a Maria Antònia Salvà en els cent cinquanta anys del seu naixement, que té lloc a Barcelona i a València, i la concessió de *Be (P)art. Grow with Arts* (una residència literària a la Faberllull Olot per a joves autors i autores emergents que facin una escriptura crítica sobre qüestions candents en què s'esbossin possibilitats col·lectives de futur, amb una primera

edició en què participa l'escriptora Alba Dalmau) (2020); l'Any Felícia Fuster, els vint-i-cinc anys de la *Declaració universal dels drets lingüístics*, el centenari de Carmelina Sánchez-Cutillas, la quinzena edició del festival manresà Tocats de Lletre o l'homenatge *Joan Francesc Mira i l'ofici d'escriure* (2021), i la celebració dels centenaris de Joan Fuster i Gabriel Ferrater (2022), entre altres. Gregori també és l'encarregada de presentar *Exilis creuats* (2019), un llibre que reuneix textos d'autors catalans i argentins sobre la llibertat d'expressió i que es presenta a la Fira del Llibre de Buenos Aires (abril), a la Fira del Llibre de València (maig), a la Setmana del Llibre en Català (setembre) i a la Llibreria Mediterrània d'Eivissa (octubre), en aquest darrer cas amb intervencions de Nora Albert, Iolanda Bonet i Fanny Tur, a més de la de la presidenta.

Gemma Rodríguez, al seu torn, assumeix diverses funcions de relleu dins del PEN Català a partir del moment que s'hi incorpora. Responsable de comunicació sota el mandat de Carme Arenas, Rodríguez encapçala el canvi en la gestió de les xarxes socials de l'entitat, que el 2016 estrena nou web i el 2017 engega el nou butlletí i implementa una renovada estratègia comunicativa (duplicant, entre altres coses, l'activitat a Twitter, Facebook i Instagram). El 2017 mateix Rodríguez accepta temporalment el càrrec de tresorera, com s'ha dit en un altre moment, i concep i coordina el projecte europeu *Engage!* (un projecte en el marc del qual el 2019 Rodríguez forma part del jurat de l'European Network FLIC Award, destinat a detectar joves promeses en el camp de la il·lustració i donar-ne a conèixer l'obra). A causa de l'increment de feina que suposa liderar un projecte com aquest, en les tasques de comunicació del PEN Català li agafa el relleu Sara Serrano, que el 2017 participa en la presentació a Manresa del llibre *Revolta permanent* del georgià Irakli Kakabadze (a qui grava i edita un vídeo per a la mostra de videopoesia titulada Sinestèsia). L'entitat, pel mateix motiu, incorpora igualment Nayara Naranjo com a gestora econòmica i de projectes a la secretaria. Quan el 14 de juny del 2018 esdevé secretària general en substitució de Rafaella Salierno, Rodríguez abandona la tresoreria de l'associació, perquè ser-ne secretària incrementa considerablement la seva participació en les activitats del PEN Català, com ho fa assumir responsabilitats com la coordinació dels projectes europeus de l'entitat (per exemple, *Engage!* o *Be (P)Art, Grow with Arts*, endegats, recordem-ho, el 2017 i el 2020), cosa que suposa assistir a les trobades que se succeeixen en els diferents emplaçaments dels socis de cadascun (a Alemanya, Bèlgica, Galícia, etc.), conduir actes (per exemple, una lectura literària amb els autors de la residència literària *Be (P)Art*) o participar en esdeveniments (com la

conferència virtual *Education for global citizens, the role of arts and dialogue in the wellbeing of children*).

Gemma Rodríguez i Àngels Gregori també formen part, el 2021, del jurat de la convocatòria de *Be (P)art. Grow with Arts*, com a directora del projecte i com a presidenta del PEN Català (responsable de la iniciativa en col·laboració amb l'Institut Ramon Llull, IRL, i amb el suport de la Unió Europea), respectivament, juntament amb Izaskun Arretxe (IRL) i Pepa Pasamón (Faberllull Olot), i amb el suport d'Helna Bijmens (UCL Limburg), Milena Béric (Association Krokrodil), Uxío Novoneyra (Fundación Uxío Novoneyra) i Ferenc Czinki (Szépirok Társasága Egyesület).

El juny del 2022, Laura Huerga esdevé la cinquena presidenta del PEN Català. La secretaria general recau en Helena Pol i Àngels Gregori passa a ser vocal. Sota aquest mandat, i en el marc del centenari, el novembre del 2022 el PEN Català atorga per primera vegada el premi europeu PETIT PEN, que reconeix les entitats, organitzacions o iniciatives que contribueixen a fer que la literatura infantil i juvenil sigui més lliure i diversa (i formen part del jurat d'aquesta primera edició del guardó, entre altres, Gemma Rodríguez i Magalí Homs, de Tantàgora). Dins del programa d'activitats per commemorar el centenari, i en l'acte del 28 de setembre en què s'homenatja Montserrat Franquesa i s'entrega el VII Premi PEN Català de Traducció, Huerga explica com seran les futures edicions del guardó i detalla les noves línies d'actuació de l'entitat, entre les quals ressalta el projecte d'una nova web per a la revista *Visat*.

Quadre 3. Les escriptores a la Junta Directiva del PEN Català (1922-2022)

Presidència	Secretaria general	Vocalies
Maria Aurèlia Capmany (1979-1983) Dolors Oller (2001-2010) Carme Arenas (2010-2018) Àngels Gregori (2018-2022) Laura Huerga (2022-)	Carme Arenas (2001-2010) Raffaella Salierno (2010-2018) Gemma Rodríguez (2018-2022) Helena Pol (2022-)	Montserrat Roig (1973-1976) Maria Antònia Oliver (1973-1976) Marta Pessarrodona (1976-1979?) Pilar Rahola (1985-1994?) Vinyet Panyella (1989-1994) Maria-Mercè Marçal (1992-1998) Mercè Ibarz (1997-2000) Lluïsa Julià (1998-2001) Araceli Bruch (2000-2001) Rosa Igartua (2000-2001) Montserrat Abelló (2001-2003) Núria Pompeia (2001-2002) Maria Barbal (2002-2010) Montserrat Rodés (2003-2006) Ada Castells (2004-2008) Raffaella Salierno (2008-2010) Teresa Pous (2006-2013) Mercè Otero (2007-2010) Simona Škrabec (2007-2015) Patricia Gabancho (2009-2013) Dolors Oller (2010-2014)

	<i>Tresoreria</i>	Antònia Vicens (2010-2014)
	Gemma Rodríguez (2017-2018)	Heike Nottebaum (2013-2019) Cinta Arasa (2014-2019) Helena Pol (2019-2022) Àngels Gregori (2022-)

El llegat d'aquestes dones (algunes de les quals, com Huerga i Pol, el 2022 refermen el seu compromís amb el PEN Català i obren una etapa que caldrà analitzar quan hagi passat prou temps) és la projecció definitiva envers la modernitat de l'associació en les primeres dècades del nou mil·lenni. Per recordar tan sols alguns fets destacats, el 2002 se celebra el 80è aniversari de l'entitat amb l'estrena d'un nou web i el 2003 hi ha canvi de seu. A partir del 2004, instal·lat al sisè pis de l'Ateneu Barcelonès, el PEN Català forma part dels grans esdeveniments que tenen lloc a Catalunya, i del 2005 al 2017 és copiosament premiat. Malgrat que en el tombant entre les dues primeres dècades del segle XXI ha de fer mans i mànigues per sobreviure a la crisi financera i cultural que s'imposa, el 2012 arriba als noranta anys d'història amb un remarcable reconeixement institucional, el 2015 renova completament el seu lloc web i del 2018 en endavant, encara que s'enfronta a una greu crisi interna com a resultat de la revisió dels comptes de l'entitat, obté una distinció de primer ordre: el Premi Nacional de Cultura (2022). La celebració del centenari, aquest mateix any, és tot un èxit. Allò que compta, però, no pot ser altra cosa que la feina feta per les dones cada dia i al llarg de tots aquests anys. Més enllà de la tasca del CEPC i de la Junta Directiva, és inexcusable dedicar un espai a l'acció de les associades tant dins de la resta de comitès com en les activitats generals del PEN Català.

1.4.2.3. El Comitè de Projecció Exterior de la Literatura Catalana (CPELC) i la revista *Catalan Writing*

El 1997, quatre anys abans de tornar a comptar amb una dona presidenta, el PEN Català posa en marxa el Comitè de Projecció Exterior de la Literatura Catalana (CPELC) a fi de promoure'n la presència al món. Dolors Oller és l'única dona que s'hi integra (al costat d'Isidor Cònsul, Jaume Subirana, Sam Abrams, Vicenç Llorca, Francesc Parcerisas, Àlex Broch i Francesc-Marc Àlvaro) (Centre Català del PEN, 1998b: 37-38).

Les tasques que, d'entrada, du a terme el CPELC són tres. La primera és la preparació d'una antologia poètica que, titulada *40 després del 39*, es preveu publicar en castellà, francès i anglès com a primera entrega d'un projecte dilatat d'intercanvi literari

amb altres països. La segona és el relançament de la revista *Catalan Writing*, editada per la ILC amb la col·laboració del PEN Català i del Centre UNESCO de Catalunya en la seva primera etapa (1988-1995), i que a partir del número 15 (1997) passa a ser coeditada pel PEN Català i la ILC (Campillo i Real, 2007); sempre, amb l'objectiu de donar a conèixer la literatura catalana arreu i promoure'n la traducció. La tercera tasca del CPELC és participar en trobades com la que organitza el PEN gal·lès a Aberystwyth el novembre del 1998, a què assisteix una delegació catalana de què forma part Carlota Torrents (amb Subirana, Abrams, Parcerisas i Oriol Izquierdo).

Les activitats del CPELC segueixen endavant al llarg dels anys següents, però no consta que Dolors Oller hi tingui un protagonisme especial. Cal tenir en compte que aviat es qüestiona el sentit del CPECL per tres raons: l'alentiment de la preparació dels números 17 i 18 de la revista *Catalan Writing* (que havia tret el número 16 el juny del 1999 i no dona sortida al següent fins al 2002), el futur efectiu de la publicació (l'edició de la qual no resulta assumible per al PEN en aquest moment, malgrat la voluntat de tirar-la endavant) i les dificultats i els esculls editorials en relació amb el projecte de les antologies (encara que el 2001 apareix *Poetes quebequesos*, a Proa, en traducció d'Anna Montero).

En l'assemblea del 2001, quan Dolors Oller assumeix la presidència de l'entitat, el CPELC desapareix definitivament. *Catalan Writing* tanca la seva segona etapa l'any següent, un cop apareguts els números 17 i 18, dedicats a la traducció i que, amb data de novembre del 2002, constitueixen un exemplar doble coordinat per Susanna Rafart (associada al PEN quan Sam Abrams la hi convida, segons explica en una entrevista publicada al web el 6 de setembre del 2018). Cinc anys després, el PEN agafa novament les regnes de la revista, ara amb el tot just creat IRL. Amb motiu del fet que el 2007 la cultura catalana és la convidada de la Fira del Llibre de Frankfurt, l'hivern que enceta aquest any té lloc la represa d'una renovada *Catalan Writing*. I en aquesta tercera etapa de la publicació (2007-2011), les dones hi tenen un rol significatiu.

Dolors Oller i Carme Arenas en són la directora i la cap de redacció. Oller és qui signa el primer editorial, que, a més de tota una declaració de principis, inclou l'esperança d'un futur llarg per a la revista:

Tenim [...] un domini lingüístic, una existència que flueix més enllà dels estats i dels seus interessos polítics, i una llengua que, per sobre de les varietats i de les diferents denominacions interessades que se li vulguin donar, constitueix un espai on l'esperit s'escriu i es revela a si mateix en un codi específic, i en unes relacions diferencials.

Aquesta publicació doncs vol expressar les manifestacions literàries d'aquest esperit. Però, tot i que per tradició i per vocació tenim molt present el nostre patrimoni escrit, aquesta nova represa respon a una necessitat contemporània: comunicar, fer conèixer, transferir les produccions del sistema literari català, la societat que el compon i les individualitats que hi treballen, així com també manifestar les relacions que manté amb altres veus i amb altres àmbits del sistema literari global i internacional.

Voldríem que aquest nou *Catalan Writing* pogués arribar a constituir-se com un punt de referència informatiu: àgil, consistent, perspicaç. Amb sentit crític però també amb un cert sentit de l'humor i de la relativitat intrínseca a tot fenomen estètic. El PEN Català i l'Institut Ramon Llull, promotor i suport d'aquesta represa, coincideixen en la intenció d'una col·laboració continuada, i esperen que l'acollida i la implicació de tots els actius del nostre sistema literari aportin a aquest nou *Catalan Writing* els materials i les condicions necessàries per a la seva continuïtat. (Oller, 2007)

Oriol Izquierdo, Emili Manzano, Ramon Pla i Arxé, Jaume Subirana i Carles Torner en formen el Consell de Redacció inicial, però Patricia Gabancho s'hi incorpora aviat (el març del 2008). D'altra banda, Sarah Yandell s'ocupa de la correcció de proves (per bé que només en el primer número) i Glòria Oller, de la coordinació i la documentació de la revista, fins que Clara Vallès, assessora lingüística de la publicació des del juny del 2010, la substitueix el 2011 (en el darrer número). Les traduccions del català a l'anglès dels textos van a càrrec de Pauline Ernest (núm. 1, de l'hivern del 2007), Robin Vogelzang (núm. 6, 7 i 8, del juny i el novembre del 2009 i el juny del 2010), Jo Milne (núm. 9, del novembre del 2010) i Tornero & Osmond (l'empresa d'Isabel Tornero i Osmond, núm. 10, del novembre del 2011). Els deu números que componen *Catalan Writing* en aquesta tercera i última època s'acompanyen d'un *Qui és Qui* focalitzat en una personalitat literària (Quim Monzó, Josep M. Benet i Jornet, Jaume Cabré, Narcís Comadira, Carme Riera, Maria Barbal, Joan Francesc Mira, Feliu Formosa, Biel Mesquida i Emili Teixidor); les autores que hi ha entre els escollits, Riera i Barbal, tenen una trajectòria literària consolidada i fa temps que estan vinculades al PEN Català.

Malgrat que el 2008 *Catalan Writing* esdevé suplement literari del diari *Catalonia Today* i el 2009 ja tira 13.000 exemplars, la crisi econòmica fereix de mort la revista, que el 2011 publica únicament el número de tardor. És l'últim: no en sortirà cap més.

1.4.2.4. El Comitè de Traducció i Drets Lingüístics (CTDL) i *Visat*

Fins entrat el segle XXI les dones no tenen un paper destacat en la tasca del Comitè de Traducció i Drets Lingüístics (CTDL), per bé que abans també hi treballen. El 1997, per exemple, Mònica Sabata (presidenta de la FOCIR a partir del 2008) exerceix de

secretària tècnica del Comitè de Seguiment de la *Declaració universal de drets lingüístics* (DUDL, 1996), el procés de treball del qual té com a fita convertir la DUDL en part de la legislació internacional (Centre Català del PEN, 1998b: 38-40). O el juny del 1998, Maria Àngels Anglada i Montserrat Abelló reciten poemes en l'acte de presentació del text editat en català de la DUDL que n'incorpora la història.

És amb l'activació de l'entitat a principis del nou mil·lenni que les sòcies del PEN Català assumeixen un protagonisme creixent al CTDL. El 2003, Carme Arenas, Anna Romero i Simona Škrabec s'integren en el comitè restringit que s'estructura a fi de desenvolupar-ne l'ambiciós pla de futur. En el marc d'aquest pla es crea una pàgina web pròpia, que el 2006 creix i s'amplia molt de pressa, sota la direcció d'Arenas, Škrabec i Rossend Arqués; i amb la participació, entre altres, de Montse Samper, Maria Torres Bauzá, Maria Rodríguez Bosom, Alèxia Vila i Guiomar Coll.

És dins d'aquesta pàgina web pròpia que el 2004 es concep i el 2006 neix el projecte de *Visat. La Revista Digital de Literatura i Traducció del PEN Català* (), accessible en diverses llengües i esdevinguda, aviat, tribuna de referència en el seu àmbit. Škrabec, la cap de redacció, presenta la publicació en les jornades organitzades amb motiu de l'encontre del CTDL del PEN Internacional que té lloc a Barcelona l'abril del 2009 (en què Carme Arenas coordina una de les taules rodones).

El consell de redacció de *Visat* va canviant segons els col·laboradors. A partir del 2007 també hi ha becaris procedents de diverses universitats catalanes, i del 2012 ençà es reorganitza el funcionament de la revista en diverses ocasions (s'hi formalitzen tasques com l'assessorament lingüístic o la comunicació) ([Visat, s.d.]). L'espai digital es renova i augmenta, tot presentant autors catalans traduïts a altres llengües i autors d'arreu traduïts al català mitjançant assajos sobre les seves figures i obres i fragments de traduccions; també ofereix un espai als traductors perquè hi donin a conèixer els seus treballs, projectes i visions professionals. El 2016 Ricard Ripoll substitueix Škrabec al capdavant de la iniciativa, però el 2017 ja en prenen les regnes Montserrat Franquesa, que s'hi compromet estretament a partir del 2008, i Quim Gestí. Amb el traspàs, el 2021, de Franquesa, a qui *Visat* dedica el número 32 (de la tardor), Gestí passa a ocupar-se'n tot sol.

Entre el 2006 i el 2021 hi ha moltes persones (escriptors, traductors i investigadors) que estableixen alguna relació amb la plataforma amb referència a la redacció d'articles i el desplegament de feines necessàries per a la seva publicació. Els noms de dona que surten als crèdits dels primers setze anys i mig de vida de *Visat* són aquests:

Quadre 4. Dones vinculades a la revista digital *Visat* entre el 2006 i el 2021

Any	Cap de redacció	Consell de redacció	En formació	Altres tasques
2006	Simona Škrabec	Montserrat Abelló, Carme Arenas, Anna Castellví, Jana Matei (Romania) i Dolors Udina	-	-
2007	Simona Škrabec	Montserrat Abelló, Carme Arenas, Anna Castellví i Dolors Udina	Bàrbara Tadeo (UPF)	-
2008	Simona Škrabec	Carme Arenas, Maria Bosom, Anna Castellví, Montserrat Franquesa, Dolors Oller, Neus Real i Dolors Udina	Eva Caro Romero (UAB), Berta Creus (UAB), Eva Perarnau (UAB) i Alèxia Vila (UPF)	-
2009	[sense dades]	[sense dades]	[sense dades]	[sense dades]
2010	Simona Škrabec	Carme Arenas, Montserrat Bacardí, Natàlia Barenys, Glòria Bordon, Maria Bosom, Anna Castellví, Montserrat Franquesa, Olívia Gassol, Dolors Oller i Neus Real	Alba Duch (UAB) i Gemma Portet (UPF)	-
2011	Simona Škrabec	Carme Arenas, Montserrat Bacardí, Natàlia Barenys, Glòria Bordon, Maria Bosom, Anna Castellví, Cornelia Eisner, Olívia Gassol, Montserrat Franquesa, Teresa Iribarren, Dolors Oller, Montserrat Rodés, Eva Sableva i Dolors Udina	Úrsula Fontana (UPF), Simona Jerabkova (UAB), Maria Riera (UPF), Sara Serrano (UAB) i Montserrat González (UAB)	Fotografies de les pàgines principals: Charo Pradas
2012	Simona Škrabec	Carme Arenas, Montserrat Bacardí, Anna Cortils, Cornelia Eisner, Montserrat Franquesa, Olívia Gassol, Teresa Iribarren, Elena Martí Segarra, Carolina Moreno, Eva Sableva, Sara Serrano i Dolors Udina	Elisabet Carbó (UAB, Traducció), Maria Comas (UAB, Traducció), Anna Díaz (UAB, Filologia Catalana), Glòria Domènech (UAB, Traducció, postgrau) i Anna Rosich (UPF, Traducció)	Assessorament lingüístic: Montserrat Rodés / Direcció tècnica: Anna Castellví / Recerca de documentació: Maria Bosom, Sara Serrano / Recerca d'imatges: Natàlia Barenys
2013	Simona Škrabec	Carme Arenas, Montserrat Bacardí, Natàlia Barenys, Maria Bosom, Montserrat Franquesa, Maria Gomila, Teresa Iribarren, Valèria Macià, Cèlia Nadal, Alba Pijoan, Montserrat Rodés, Sara Serrano, Dolors Udina	-	Assessorament lingüístic: Montserrat Rodés / Secretària: Anna González / Recerca de documentació: Maria Bosom, Sara Serrano / Recerca d'imatges: Natàlia Barenys
2014	Simona Škrabec	Victòria Alsina, Carme Arenas, Montserrat Bacardí, Montserrat Franquesa, Teresa Iribarren, Maria Llopis, Dolors Udina, Nina Valls	Clara Capalleras (UPF, Traducció), Kathrine Reynolds (UAB-UB, Màster interuniversitari d'Estudis Avançats en Llengua i Literatura Catalanes)	Assessorament lingüístic: Montserrat Rodés / Secretària: Carlota Sas / Recerca de documentació: Maria Bosom, Sara Serrano / Recerca d'imatges: Natàlia Barenys
2015	Simona Škrabec	Victòria Alsina, Carme Arenas, Montserrat Bacardí, Montserrat Franquesa, Teresa Iribarren, Maria Llopis, Dolors Udina	Laura Fernández Barroso (UAB-UB, Màster interuniversitari d'Estudis Avançats en Llengua i Literatura Catalanes), Marta Rodríguez Azón (UPF, Humanitats), Neus Tirado Gual (UAB, Traducció)	Secretària: Carlota Sas / Recerca de documentació: Maria Bosom, Sara Serrano / Recerca d'imatges: Natàlia Barenys, Carme Mateo Fotografies de les pàgines principals: Isabel Banal i Xifré
2016	-	Victòria Alsina, Carme Arenas, Montserrat Bacardí, Montserrat Franquesa, Maria Llopis, Simona Škrabec, Dolors Udina, Nina Valls, Sara Serrano	Neus Tirado Gual (UAB, Traducció), Francesca Cerdà (UPF, Traducció)	Coordinació de les seccions Traduccions de la literatura catalana: Nina Valls / Literatura universal en català: Victòria Alsina / L'espai dels traductors: Sara

				Serrano / Diccionari de la traducció catalana: Montserrat Bacardí i Pilar Godayol Secretària: Carlota Sas / Recerca d'imatges: Natàlia Barenys
2017	Montserrat Franquesa	Victòria Alsina, Carme Arenas, Montserrat Bacardí, Simona Škrabec, Dolors Udina, Nina Valls	Teresa Bauzà (UAB, Traducció), Laia Giménez (UAB, Lletres), Montserrat Grau (UAB, Traducció)	Editora web: Cristina Suárez Comunicació: Sara Serrano Secretaria: Carlota Sas
2018	Montserrat Franquesa	Victòria Alsina, Carme Arenas, Montserrat Bacardí, Simona Škrabec, Dolors Udina, Nina Valls	Jordina Rafanell (UAB, Grau de Traducció), Clàudia Bochaca (UAB/UB, Màster Llengua i Literatures Catalanes)	Editora web i comunicació: Sara Serrano Secretària: Carlota Sas
2019	Montserrat Franquesa	Victòria Alsina, Montserrat Bacardí, Simona Škrabec, Dolors Udina, Nina Valls	-	Secretària: Carlota Sas
2020	Montserrat Franquesa	Victòria Alsina, Montserrat Bacardí, Simona Škrabec, Dolors Udina, Nina Valls	Carmina Daban Sunyer (Màster Llengua i Literatura Catalanes UAB-UB)	Comunicació: Aida Chavarria
2021	Montserrat Franquesa	Victòria Alsina, Montserrat Bacardí, Simona Škrabec, Dolors Udina, Nina Valls	-	-

Font: Revista *Visat*. Recuperat de: [7 juliol 2022].

El número de primavera del 2022 de la revista, l'editorial de la qual també tracta de Montserrat Franquesa, inclou articles de Francesca Cerdà, Valèria Gaillard, Victòria Alsina i Teresa Iribarren (al costat d'altres autors), i també una entrevista de Nina Valls a Anna Casassas. El número de tardor del mateix any compta amb escrits de Montserrat Camps, Anna Casassas, Marta Pera, Carlota Gurt, Dolors Udina i Maria Sempere, així com amb una entrevista de Nina Valls a Margarida Castells.

Simona Škrabec és, al costat de Carme Arenas, una de les dones més actives dins del CTDL. I hi assumeix encara més protagonisme tant a partir del moment que, a efectes pràctics, es divideix temporalment en el Comitè de Traduccions (CT, coordinat per Škrabec) i el Comitè de Drets Lingüístics (CDL, coordinat per Josep M. Terricabras, com s'ha dit), com en l'etapa en què Terricabras assumeix la presidència del CTDL del PEN Internacional. A banda de dirigir *Visat* durant una dècada i d'encapçalar internament el CT, el maig del 2007 Škrabec esdevé la vocal a la Junta Directiva del PEN Català per cooptació, en substitució de Rossend Arqués. El setembre del 2014 també accepta la presidència del comitè homòleg internacional en substitució de Josep M. Terricabras, i és durant el seu mandat que s'aprova la *Declaració del Quebec* (2015). També es fa públic l'informe *Culture's oxygen* (2017), sobre les dificultats d'edició de textos en llengües minoritzades, sobre la situació de la creació literària en aquestes llengües en quatre països

i sobre possibles línies d'actuació en aquest sentit. L'informe, elaborat pel PEN Internacional per encàrrec de la UNESCO, és responsabilitat de Škrabec mateixa i es presenta en la trobada mundial que té lloc a Bangalore (l'Índia) l'abril del 2017. La tardor del 2019, quan Škrabec assisteix com a delegada de la branca catalana al 85è Congrés del PEN Internacional a Manila (Filipines), se li agraeix l'organització a Chiapas, el maig anterior, de l'encontre del Comitè Internacional de Traducció i Drets Lingüístics, la presidència del qual cedeix en aquests moments.

En qualitat de referent dins de la dinàmica del CTDL a Catalunya, i més enllà de la gestió de les línies de treball general de què s'ocupa, Škrabec desplega nombroses tasques concretes. El 2006 és una de les responsables del cicle *Veus d'escriptors. Encontres entre literatures d'Europa*. El 2007 participa com a ponent en el I Simposi Internacional d'Anàlisi del Discurs: Traducció i Discurs Literari, que la secció del País Valencià del PEN Català organitza a la Universitat d'Alacant. El curs 2007-2008 coordina un cicle de vuit sessions sobre interculturalitat, titulat *Amb les botes de set llengües*, en què participen ella mateixa, Claudia Kalász, Oksana Gollyak i Dolors Udina, i que es du a terme entre el febrer i el març a les biblioteques públiques de Barcelona. El 2008 modera la taula rodona *Traduir literatura*, en què també intervenen Arenas i l'editora Maria Bohigas, amb motiu del monogràfic sobre traducció de la revista *L'Espill*. El 2010 és a la trobada entre poetes d'Ucraïna i Catalunya (amb Núria Martínez Vernis) i, al costat de Iolanda Pelegrí, es troba igualment en la taula rodona sobre l'intercanvi literari entre Sèrbia i Catalunya per celebrar el Dia Internacional de la Traducció. El 2012 coordina el recital *Domini màgic, regne sublunar* i el Dia Internacional de la Traducció, commemorat conjuntament amb la Sala Beckett i l'Institut Suec, a més de moderar la sessió *Com podria el PEN ser un agent més actiu i influent entre les institucions públiques, editors i escriptors?*, en què participen tots els delegats de la trobada del CTDL del PEN Internacional que té lloc a Barcelona, centrada en les estratègies per promoure la traducció.

Val a dir que, a més d'encapçalar-lo durant anys, les autores tenen una presència regular en les activitats del CTDL. El 2003, la traductora Lourdes Bigorra pren part en l'acte organitzat per celebrar la Setmana del Líban. El 2004, Anna Romero en representa la branca catalana a la trobada internacional que té lloc a Orhid (Macedònia). El 2006, la lingüista Carme Junyent participa en la celebració del desè aniversari de la DUDL en el marc del Saló del Llibre de Barcelona (juntament amb Josep M. Terricabras, Oriol Ramon, Isidor Marí i Carles Torner); Carme Arenas és a la presentació barcelonina de la

novel·la *Conflictes*, d'Ian Watson, el gener del mateix any; ella i Škrabec assisteixen a la Fira del Llibre de Frankfurt com a representants del PEN Català convidades per la ILC, i Esther Xargay dona a conèixer *Lautréamont*, un projecte filmic inèdit, durant la setmana dedicada a l'autor, que té lloc al novembre. El 2008 Helena Vidal coordina la celebració del Dia Internacional de la Traducció, centrada en el trasllat del rus al català. Montserrat Bacardí, Dolors Udina, Maria Campillo i Josefina Caball participen en les III Jornades sobre Traducció i Literatura que tenen lloc el mateix any a la UAB. El curs 2008-2009, Patricia Gabancho i Marta Sagarra es troben entre els ponents del cicle *Diàlegs sense Fronteres. La vida i la literatura*. El 2009, Susanna Rafart és una de les conferenciants de *Visions de Grècia*, el cicle focalitzat en el filohel·lenisme que s'organitza a la primavera en col·laboració amb l'Associació Catalana de Neohel·lenistes, i Mercè Altimir es troba entre els ponents del Dia Internacional de la Traducció, sobre el trasllat al català d'obres japoneses i xineses. Molt activa al CTDL entre el 2009 i el 2013, el 2010 Gabancho és responsable de l'informe de denúncia de la manca d'ús del català en l'àmbit jurídic que el PEN Català presenta a les Nacions Unides. El 2011, al cicle de conferències sobre la traducció literària en el context contemporani del multilingüisme (que el PEN Català organitza amb la Universitat de les Illes Balears i la Llibreria Àgora de Palma), tres dels sis conferenciants són dones: Marta Hernández, Maria Iniesta i Maria Bohigas; el debat *El català, una llengua al món* (coorganitzat amb Linguapax - Departament de Diversitat Lingüística del Centre UNESCO de Catalunya, per celebrar el Dia Internacional de la Llengua Materna), a banda de ser presentat per Simona Škrabec, compta amb Patricia Gabancho i Carme Junyent, i la mateixa Gabancho, Rafaella Salierno i Carme Arenas formen part del cartell de la trobada del CTDL del PEN Internacional que té lloc a Girona (que Gabancho, d'altra banda, comenta a l'article «La metàfora de l'Edèn», publicat al diari *Ara* el 19 de maig del 2011 i reproduït al web del PEN Català amb data 23 de maig). En la trobada corresponent del 2012, Gabancho i Carlota Torrents són dues de les ponents del debat *Algunes estratègies relacionades amb la indústria de l'edició (mercat, premsa, agents, premis...)*, sobre la promoció de les traduccions. El mateix 2012, amb motiu del Dia Internacional del Traductor, el PEN Català, la Sala Beckett i l'Institut Suec de Cultura organitzen la taula rodona *Qui es faria el suec...?*, moderada per Maria Bosom, en què intervenen Carolina Moreno i Carlota Subirós, i que es complementa amb la lectura teatralitzada de *La més forta*, de Strindberg, a càrrec de Màrcia Cisteró i Alba Pujol i sota la direcció de Subirós. El 2014 el Dia Internacional del Traductor se celebra, a Badalona, amb una taula rodona (on hi ha, entre

altres, Eulàlia Sariola, Coriona Tulbure i Magda Bistriceanu) i amb un recital de textos a càrrec de Maria Bosom; i a València, amb un recital i una taula rodona moderada per Begonya Pozo, en què participa Corina Oproae. Les edicions del 2018, el 2020 i el 2022 de les Jornades sobre Traducció i Literatura de la Càtedra Jordi Arbonès, organitzades amb la col·laboració del PEN i que tenen lloc biennalment a la Facultat de Traducció i Interpretació de la UAB, compten amb: Maria Bosom (col·laboradora habitual de *Visat* que tradueix algun text per al web del PEN, com ara l'entrevista al músic i escriptor sudanès Abazar Hamid del 2016), Simona Škrabec, Teresa Vinardell, Heike van Lawick i Anna Soler Horta, el primer any; Škrabec, Bel Olid, Carolina Moreno, Teresa Iribarren, Valèria Gaillard i Dolors Udina, el segon any, i Carme Gregori, Mireia Sopena, Maria Moreno i Valèria Gaillard, el tercer; en edicions anteriors també hi havien intervingut, entre altres, Pilar Godayol, Carme Arenas, Alba Pijuan, Maria Josepa Gallofré o Sopena mateixa. Quan el 2021 se celebren els vint-i-cinc anys de la DUDL, l'acte que té lloc el setembre inclou, pel que fa a les dones, Àngels Gregori, Teresa Cabré (IEC), Isona Passola (Ateneu Barcelonès), Izaskun Arretxe (ILC) i les professores Carme Junyent, Maite Puigdevall i Vicenta Tasa, a més de la periodista Tona Català com a conductora.

En un altre ordre de consideracions, cal consignar que, en l'assemblea general del 2010, Arenas agraeix a Carlota Torrents una implicació encomiable al CTDL, gràcies a la qual tot ha funcionat molt bé en les reunions de l'equip; i convé recordar, així mateix, que és sota la presidència d'Arenas que el 2016 es renouen la direcció i el portal de *Visat*, tot incorporant el *Diccionari de la traducció catalana* (dirigit per Pilar Godayol i Montserrat Bacardí), i que es crea el Premi PEN Català de Traducció Literària. Al jurat d'aquest premi hi ha, al llarg dels anys: Gabriella Gavagnin i Ester Xargay (2016); Izaskun Arretxe i Susanna Rafart (2017); Izaskun Arretxe, Carme Arenas i Cinta Massip (2018); Anna Aguilar-Amat, Anna Soler Horta i Xènia Dyakonova (2019); Dolors Udina i Heike van Lawick (2020); Monika Zgustová i Isabel Robles (2021), i Montserrat Camps, Rosa Maria Agost i Sílvia Aymerich (2022). Udina, Zgustová i Camps presideixen els jurats del 2020, el 2021 i el 2022.

1.4.2.5. El Comitè d'Escriptors Perseguits (CEP)

A partir de finals dels anys noranta, les autores també tenen un protagonisme especial al Comitè d'Escriptors Empresonats, que esdevé Comitè d'Escriptors Perseguits

(CEP) durant el curs 2013-2014. El 1998 Lluïsa Julià participa en l'encontre extraordinari de les diferents delegacions que se celebra a Anglaterra al juny, per exemple. Més significativament, el curs 1999-2000 el CEP rep «una injecció de vitalitat [...] amb la incorporació de Rosa Igartua» (Centre Català del PEN, 2000a: 35). Ella i Julià en constitueixen les delegades a la trobada internacional que té lloc a Katmandú del 31 de març al 3 d'abril del 2000. El 2001, davant la importància creixent del CEP, la Junta Directiva del PEN que presideix Dolors Oller acorda aplicar-hi una nova fórmula: bastir una estructura organitzativa que doni suport a la tasca i crear un comitè coordinat per la responsable general del CEP des del 2000, Raffaella Salierno. S'integren en aquest equip nuclear Ada Castells (representant del PEN a l'Assemblea d'Intel·lectuals per la Democràcia que es crea poc després), la traductora francesa establerta a Barcelona Annie Bats i l'exiliada iraniana Nazarin Amirian, a més dels membres del CEP (Salierno, Bats, Manel Ollé, Oriol Carbonell i Carles Torner).³¹

Una de les figures més dinàmiques i sobresortints en aquesta esfera de treball del PEN Català és Raffaella Salierno, que representa l'entitat a les sessions del Writers in Prison Committee (WPC) en els congressos mundials (el de Londres del 2001, per exemple) i col·labora en les accions organitzades des de la seu central del PEN Internacional (en el Dia Internacional de la Dona del 2001, així, es presenten els casos de les escriptores Arundhati Roy, Anna Politkovskaia, Sihem Bensedrine i Matilde Leonor González Izas i es projecta el documental de la franco-israeliana Simon Bitton *Mahmud Darwix, i la terra com la llengua...*, amb un debat posterior). La tasca de coordinació de Salierno constitueix, precisament, un dels eixos de l'intens i creixent desplegament d'accions del CEP al llarg dels anys següents: tramesa de cartes amb sol·licituds als governs repressors; apadrinament d'autores i autors perseguits; participació en actes, jornades i campanyes en defensa de la llibertat d'expressió; organització de conferències; preparació de dossiers informatius; celebració diversificada (i amb el màxim eco mediàtic) del Dia Internacional de l'Escriptor Empresonat el 15 de novembre; implicació activa en els congressos internacionals i els actes del conjunt de comitès dedicats als escriptors perseguits de les diverses branques nacionals del PEN Internacional, etc.

³¹ Ada Castells rep l'encàrrec, juntament amb Jordi Van Campen, d'escriure un llibre sobre la història del PEN Català amb motiu dels vuitanta anys de l'entitat. Tot i que el primer trimestre del 2003 sembla que han completat la fase de documentació i entrevistes (Centre Català PEN Club, 2003: 13), no em consta que finalment l'obra arribés a bon port.

Salierno és considerada, de fet, la responsable de la conversió del CEP català en «un model de referència per a la resta de centres PEN» (Safont, 2018a: 131). No és estrany, doncs, que el 2005 es converteixi en la representant del PEN Català a l'ICORN, que el 2006 entri a formar part del seu Consell Assessor i que el 2009, en aprovar-se'n els estatuts i definir-se'n l'organigrama i l'administració, esdevingui un dels cinc membres —l'única dona, precisament— de la seva Junta Directiva, responsabilitat que ostenta fins al 2012. D'aquí que el 2009, per exemple, la trobem tant a la reunió i el festival literari que l'ICORN celebra el gener a Frankfurt i el març a Brussel·les (en aquest segon cas, acompanyada de Carme Arenas) com al 8è Congrés del Comitè Internacional que té lloc a Oslo entre finals de maig i principis de juny; o que el 2010 sigui en diversos actes a Tòquio, Brussel·les i Lugano.

Salierno, tanmateix, no treballa sola. El desembre del 2003, Annie Bats i Ada Castells participen, en representació del CEP, en les taules rodones sobre literatura africana que tenen lloc al CCCB en el marc de la celebració de TRANSLIT'03. Poc després d'incorporar-se a la Junta Directiva del PEN Català, Castells passa a compartir la coordinació del CEP amb Salierno (el 2005 en signa l'apartat corresponent a la memòria anual) i intervé directament en diversos actes (sovint coorganitzats amb altres institucions), com els que tenen lloc el 2006 amb motiu de l'estada a Barcelona de la periodista palestina Kawther Salaam, exiliada a Viena (en un compromís amb les autores també evident, l'any anterior, quan el CEP celebra les Cinquenes Jornades per a la Llibertat d'Informació al Món precisament amb el títol *Dones contra el silenci*). Anna Castellví acompanya Salierno a Noruega el juny del 2005 per assistir al congrés de l'ICORN amb vista a la incorporació del PEN Català a aquesta xarxa de ciutats d'acollida. En recordar Yael Langella, traspassada a principis del 2007, Carme Arenas constata la seva feina dins del CEP, en especial amb relació a la celebració del Dia de l'Escriptor Empresonat (Arenas, 2007: 13-14); una celebració que, aquell any, es dedica a Anna Politkòvskaia (assassinada de feia poc) amb actes en què participen, entre altres personalitats, Marta Ter, en nom de la Lliga dels Drets dels Pobles, i Dolors Oller, en nom del PEN.

Oller i Arenas tenen un rol clau en la creació del programa Escriptor Refugiat, rebatejat Escriptor Acol·lit el 2010 i presentat l'any 2005 (en un acte en què intervenen Oller mateixa, com a presidenta del PEN Català, i Salem Zenia, el parlament del qual Helena Pol tradueix per al web), perquè aconseguixen el suport institucional necessari per dur-lo a terme, iniciar-lo pròpiament el 2007 sota la direcció de Raffaella Salierno

(incorporada de manera fixa a la Secretaria de l'entitat el curs 2006-2007 per aquesta raó) i poder acollir durant dos anys, així, una personalitat literària amenaçada o perseguida. El 2009 es tracta tant de la tunisiana Sihem Bensedrine com de la zimbauesa Rhoda Mashavave, en aquest segon cas gràcies a la incorporació de Palma al programa (una incorporació impulsada per Biel Mesquida i Sebastià Perelló, coordinada per Elisenda Farré i formalitzada en un conveni la signatura del qual se celebra amb un recital poètic en què participen Antònia Vicens i quatre poetes més). Diverses escriptores se'n beneficien, fins avui.

A més de la tasca directiva d'Oller i Arenas en pro del CEP, altres sòcies del PEN Català treballen, igualment, per assolir-ne els objectius. El 2008, Simona Škrabec coordina la taula rodona *Qui té por de la literatura?*, amb Vicens en qualitat d'un dels cinc ponents, dins del programa de Kosmopolis. IV Festa Internacional de la Literatura, en què Salierno és responsable de l'exposició *Veus silenciades, veus rescatades*; Maria Barbal, Montserrat Rodés i Carme Arenas s'ocupen de l'edició de la versió catalana de *This prison where I live. Escrits des de la presó*, recull de testimonis de diferents autors editat pel PEN Català i l'Editorial Aresta; Barbal i Montserrat Abelló són dos dels membres de l'entitat que es tanquen en una gàbia col·locada al pati de carruatges de l'Ateneu Barcelonès amb motiu del Dia Internacional de l'Escriptor Empresonat, celebrant així mateix mitjançant dues taules rodones coordinades per Salierno (en una de les quals participa Dolors Oller) i mitjançant una conferència de l'escriptora mexicana Carmen Bullosa, presentada per Patricia Gabancho. El 2009 Carme Arenas i Maria Barbal participen en els esdeveniments organitzats a Barcelona, Agramunt i Potenza amb motiu del Dia de l'Escriptor Empresonat, que protagonitza la poeta irakiana Manal Al-Sheikh. El 2010 Teresa Pous i Carme Arenas són ponents, al costat de Sihem Bensedrine, en les sessions sobre *Els límits de la llibertat d'expressió* que s'organitzen a Agramunt i a Barcelona amb motiu del Dia de l'Escriptor Empresonat. El 2011 Cinta Massip, Annie Bats i Blanca Llum Vidal reciten poemes del darrer llibre del nigerià Remi Raji a *Entre el somni i la ràbia: l'experiència africana en poesia* al Bar L'Horiginal; Carme Arenas i Carme Colomina (cap d'Internacional del diari *Ara*) acompanyen Sihem Bensedrine en l'acte *Tunísia: revolució o revolta?* a la Sala Cròniques de l'Ajuntament de Barcelona; Assumpta Cantalozella modera una de les taules rodones sobre *Periodisme i xarxes socials* que s'organitzen amb motiu del Dia Internacional de la Llibertat de Premsa; o, el Dia Internacional de l'Escriptor Empresonat, Marta Beltran, Aina Ferrer i Laia Martínez participen en el recital reivindicatiu a favor de la llibertat d'expressió *Rompre barrots*,

que té lloc a la Casa Museu Llorenç Villalonga de Binissalem (Mallorca). El 2012 Helena Pol modera la taula rodona *Viure a l'exili*, organitzada a Agramunt en el marc de la IV Trobada d'Escriptors per la Pau, dins de les activitats del Dia Internacional de l'Escriptor Empresonat, i Maria Barbal, Maria Teresa Pous, Maria Antònia Massanet i Kaissa Ould Braham (col·laboradora habitual del PEN des que l'entitat l'acull el 2008) participen en el recital poètic *Rompre barrots, recital per la llibertat* en el marc de la Setmana del Llibre en Català. El 2013 Roser Caño, Núria Valls, Carme Arenas i Berta Vidal són a la commemoració del Dia Internacional de l'Escriptor Empresonat (centrat en la lluita contra la censura via projecte *Deletrix*, de Joan Fontcuberta, i en l'obra de l'escriptora Easterine Kire, acollida a Noruega); i en el recital *Rompre barrots* i a la taula rodona *La paraula crema el foc*, a les Illes, hi ha respectivament, entre altres, Antònia Canyelles, Easterine Kire, Aina Riera, Antònia Vicens, Heike Nottebaum i Nora Albert, al primer, i Teresa Casals, a la segona. Carlota Sas acompanya Salierno a l'Assemblea de l'ICORN del 2014, celebrada a Ljubljana (Eslovènia). Carme Simon i Carme Arenas actuen en la presentació del llibre *L'arrel de la boira*, de Salem Zenia, aquest mateix any, en què Cinta Arasa tradueix l'article «El mal llenguatge de Putin», de Cathal Sheerin, per al web del PEN Català i presenta el recital *Rompre barrots* a Menorca. I a València, a *Rompre barrots*, en què es llegeixen poemes del llibre *Escrits des de la presó*, hi ha Maria Josep Escrivà i Gemma Pasqual.

Salierno, però, continua essent una de les cares més visibles del CEP perquè segueix dirigint el programa Escriptor Acol·lit, tasca que combina amb la secretaria general des del 2010. Així ho exposa una part de la seva activitat en els anys següents. El 2011 coordina el col·loqui amb l'escriptora tunisiana Sihem Bensedrine a Belgrad, en el marc del 77è Congrés Internacional del PEN. El 2013 presenta el programa Escriptor Acol·lit en tots els actes de l'exposició itinerant *Veus silenciades, veus rescatades*. El 2014 l'entrevisten al Canal 33 i Betevé en relació amb el programa; a més d'assistir a la Fira del Llibre de Göteborg (Suècia), es troba a la presentació de l'obra *Totes les pedres*, de Bàssem an-Nabris, juntament amb els seus traductors (Valèria Macías entre ells), i presenta l'egipci Amir Ali en la conferència i la xerrada que fa a Girona i és al costat de Carme Arenas i Cinta Arasa en el recital *Rompre barrots* de Mallorca per commemorar el Dia de l'Escriptor Perseguit. El 2015 repeteix participació a *Rompre barrots* (al costat, entre altres, d'Antònia Vicens, Cèlia Riba, Carme Arenas, Heike Nottebaum i Sara Serrano). El 2016 modera el debat *La Rússia de Putin. Deu anys sense Anna Politkòvskaia* (presentat per Carme Arenas amb el vicedegà del Col·legi de Periodistes de Catalunya).

El 2017 fa una entrevista a Jason Y. Ng, president del PEN de Hong Kong i membre molt actiu del Moviment dels Paraigües Grocs (publicada al web del PEN Català el 19 d'abril), i l'abril del 2018 explica la història del PEN Català i el seu compromís en els àmbits de drets humans, traducció i drets lingüístics a la Universitat de Barcelona, just abans de la xerrada que Salem Zenia (entrevistat per Carme Arenas el 2017 per al web del PEN) fa als estudiants de traducció en el marc d'una assignatura de la professora Rosanna Rion.

A partir del moment que Salierno esdevé secretària general del PEN el juny del 2010, no obstant això, la coordinació del CEP passa a mans d'altres persones (Pau Vadell, en primer terme). El 2014 Cinta Arasa l'assumeix juntament amb la vocalia corresponent a la Junta Directiva, cosa que explica, entre altres activitats, que vagi a les trobades del Writers in Prison Committee del PEN Internacional (per exemple a la d'Amsterdam del 2015, de què publica el resum al web del PEN Català el 26 de juny, i a la de Lillehammer del 2017); que tradueixi l'article «Veus silenciades: Khadija Ismayilova», de Cathal Sheerin, per al web (es publica el 22 de setembre del 2015); que protagonitzi el recital del programa Solidaritats 2015 a Vilafranca del Penedès (i l'entrevista a la televisió vilafranquina que se'n deriva) l'octubre d'aquell any, i que participi en el diàleg *Literatura prohibida i perseguida. Obrim els llibres, obrim les ments* de l'associació Espluga Viva el desembre del 2016.

Durant l'etapa que són secretària general i presidenta del PEN Català, Raffaella Salierno i Carme Arenas segueixen apareixent regularment en els actes nacionals i internacionals vinculats al CEP com a màximes representants de l'entitat. Assisteixen a les assemblees de l'ICORN que se celebren a Estocolm el 2012 (on Salierno és escollida membre del Comitè de Recerca de l'ICORN) i a Cracòvia el 2013 (on també té lloc la Conferència del Comitè d'Escriptors Empresonats del PEN Internacional), per exemple. Les trobem, així mateix, al costat de Miquel Àngel Llauger i Heike Nottebaum, vicepresident i vocal per les Illes Balears, juntament amb Sara Serrano, en l'acte poètic *Rompre barrots*, celebrat a la Llibreria Embat de Palma amb motiu del Dia Internacional de l'Escriptor Perseguit el novembre del 2015 (en què participen, entre altres poetes, Antònia Vicens i Cèlia Riba). O, amb motiu del Dia Mundial de les Persones Refugiades, parlen sobre el programa Escriptor Acollit a *Àrtic*, de Betevé, el juny del 2018. Salierno, paral·lelament, és l'encarregada de presentar el cas de Barcelona com a ciutat d'acollida (amb un èmfasi especial en els punts positius) en el marc d'un dels seminaris de l'assemblea de l'ICORN que se celebra a Malmö (Suècia) el maig del 2018 (quan també té lloc, dins del Barcelona Poesia, *Soc d'aquí. Soc estranger*, una lectura poètica en què

intervenen Itisha Giri, Sònia Moll, Karen Swenson i Josefina Vidal). Aquell any Salierno encara participa, com Cinta Arasa i Carme Arenas, en el cicle *Paraules silenciades*, emmarcat en el programa Escriptor Acollit i que es desplega a les biblioteques de Barcelona a la tardor.

Quan Helena Pol substitueix Arasa al capdavant del CEP a finals del 2019, la seva primera acció consisteix a renovar-lo, de manera que s'hi incorporen, al costat d'altres socis, Júlia Bacardit i Laura Huerga. En el mateix període de traspàs de responsabilitats iniciat el 2018, d'altra banda, al País Valencià els actes del Dia Internacional de l'Escriptor Perseguit d'aquest any compten amb Rosa Agost i Mercè Ibarz. És el moment, així mateix, en què Gemma Rodríguez assumeix la direcció del programa Escriptor Acollit i, poc després, impulsa el Premi de Poesia Roissy-en-Brie per a escriptors refugiats a Europa. En la seva primera edició (2021), un jurat integrat, entre altres, per Àngels Gregori, Kaissa Ould Braham, Helena Pol i Gemma Rodríguez concedeix el guardó a *Pas en fals al marge de la història*, de la siriana Nisrín Akhram Kouri, publicat en una edició bilingüe àrab-català (en traducció de Margarida Castells) i presentat a Alacant i a Barcelona el juliol i el setembre del 2022; en el primer cas, amb un acte en què participen Lliris Picó i Pilar Tebar, i en el segon, en el marc de la Setmana del Llibre en Català i amb intervencions de l'autora, la traductora, Gemma Rodríguez i Laura Huerga (que al maig també conversa al CCCB amb Ngũgĩ wa Thiong'o, autor de referència de la literatura africana, arran de la publicació de *La revolució vertical* a Raig Verd).

El 24 de febrer del 2021, el PEN Català publica un comunicat en defensa de la llibertat d'expressió i per l'alliberament de Pablo Hasél que signen, a títol particular, les següents dones: Laura Huerga, Sònia Herrera, Montse Solé, Beatriz T., Núria Iceta, Marta Camuffi, Marta Buch, Clara Peya, Tina Vallès, Muriel Villanueva, Carme Porta, Míriam Cano, Fabiola Llanos, Ada Castells, Antònia Vicens, Cathy Sweeney, Dolors Udina, Cèlia Riba, Judit Terradellas, Blanca Busquets, Ingrid Guardiola, Montse Ayats, Maru de Montserrat, Carme Martí, Gemma Sardà, Lluïsa Noguera, Paloma Duró, Lolita Bosch, Aina Torres, Ares Boniquet, Marisa Goga, Matilde Martínez (Godall Edicions), M. Magdalena Sintes, Neus Purtí, Marta Rubirola, Rosa Geli, Espe Piga, Miracle Sala, Gemma Cera, M. Àngels Cabré, Diana Hermoso, Maria Mercè Roda, Susanna Rafart, Angelina Llongueras, Esther Lázaro i M. Dolors Coll. Laura Huerga és la responsable de l'organització de la marató virtual en defensa de la llibertat d'expressió i per la llibertat del raper que té lloc el març del 2021, en què intervenen, entre moltes altres personalitats, Àngels Gregori i Helena Pol.

Pol, al seu torn, s'encarrega d'escriure les notícies sobre el CEP al web del PEN Català i de fornir-lo de materials vinculats a la tasca del comitè. Es poden esmentar, per citar-ne alguns, «Entrevista a Ali Lmrabet, X Premi Veu Lliure - PEN Català», del 25 de novembre del 2019; «Turquia, la major presó d'Europa», del 13 d'octubre del 2021; «Trobada anual del Comitè d'Escriptors a la Presó», del 16 de maig del 2022, o «Centres PEN de tot el món condemnen l'execució de l'escriptor Kyaw Min Yu de Myanmar», del 29 de juliol. I és que, pel seu compromís i responsabilitat al CEP, Pol assisteix habitualment als esdeveniments que en conformen la dinàmica d'activitat. Així, per exemple, el 2019, en el marc dels actes del Dia Internacional de l'Escriptor Perseguit, modera un debat entre el periodista Ali Lmrabet i l'editor Joan Sala a la Llibreria Calders (i després en publica la crònica digital); o el 2022 acompanya els periodistes Jairo Videia i Joan Daniel Treminio, del programa Escriptor Acol·lit, en les sessions del cicle *Autors a les aules*, en què visiten instituts i hi fan tallers. El 2019 també representa l'entitat, juntament amb Raffaella Salierno, en l'activitat *Radio associa't* de les Festes de la Mercè (concebuda en relació amb la tasca pro drets humans i llibertat d'expressió de les associacions del país) i en la gala de clausura del XVI Festival de Cinema i Drets Humans de Barcelona, en aquest darrer cas perquè el PEN Català forma part del jurat dels premis que concedeix el festival. El 2020, d'altra banda, l'equip encapçalat per Helena Pol recupera la participació en el congrés del comitè internacional després d'un any d'absència. Gemma Rodríguez i ella solen assistir, en aquests moments, tant a les trobades mundials com a les assemblees de l'ICORN, presencials o virtuals a causa de la COVID-19.

Pel que fa a les activitats en territori català, el febrer del 2020 té lloc *El que queda dels calaixos de l'emigrant*, una conversa entre dos poetes sirians i, entre altres, la periodista Amparo Panadero, la traductora Margarida Castells i l'editora Matilde Martínez, que s'emmarca en la presentació del llibre *Jo soc vosaltres. Sis poetes de Síria* (un acte que, quan es fa a la Llibreria Fan Set de València, també compta amb Castells i Martínez). A Barcelona, quinze dies després, no hi ha Panadero, però s'hi afegeixen la poeta i traductora Corina Oproae i l'editora Mar Carrera. Al setembre, en el marc de la Setmana del Llibre en Català, se n'encarreguen la poeta Laura López Granell i l'activista Txell Bragulat. Aquell mateix mes, Laura Huerga reflexiona, amb Miquel Cabal, sobre la situació del PEN de Bielorrússia en un acte virtual titulat *La lluita d'Aleksiévix. El compromís i la paraula*. Al novembre, per celebrar el Dia internacional de l'Escriptor Perseguit, s'organitza, al País Valencià, un diàleg en línia sobre la llibertat d'expressió

entre Carme Manuel i Martí Domínguez moderat per Manolo Gil, paral·lel al que té lloc l'endemà, igualment a través del canal de YouTube del PEN Català, entre Pilar Arnau, Rosa Planas, Josep Manuel Vidal-Illanes i Miquel Àngel Llauger a Eivissa.

El 2021, al País Valencià, s'organitza un acte en línia per la llibertat de Pablo Hasél en què participa Susana Gisbert. Helena Pol modera el debat entre Vicenç Partal i Joan Sala, que, amb motiu de la detenció i l'empresonament del raper, es retransmet en directe pel canal de YouTube del PEN Català. Gemma Rodríguez parla sobre el programa Escriptor Acol·lit a *El suplement* de Catalunya Ràdio (en diàleg amb Txell Bonet); presenta la conversa virtual *Nicaragua: llibertat d'expressió en un any electoral*, en commemoració del Dia Mundial de la Llibertat de Premsa, i assisteix a un taller de reflexió sobre llibertat d'expressió i ciberseguretat a Bilbao, organitzat dins del programa del X Aniversari del Programa Basc d'Acol·lida Temporal a Defensors i Defensores dels Drets Humans.

La primavera del 2022, Laura Huerga participa en la conferència-debat que modera Amparo Panadero sobre la llibertat d'expressió, organitzada per celebrar el Dia Mundial de la Llibertat de Premsa a la Fira del Llibre de València, amb l'hondureny Milton Robles. El juny, Olga Fusté, coordinadora del PEN Català, acompanya Rodríguez i Helena Pol a l'assemblea general de l'ICORN que té lloc a Gdansk (Polònia), on Rodríguez comparteix l'experiència del programa Escriptor Acol·lit i Pol actua com a cap més visible del CEP.

És gràcies a tota aquesta feina (una feina desenvolupada en bona part, com es pot comprovar, per les escriptores) que el 2014 i el 2016 el PEN Català és distingit amb el XXXIV Premi per la Pau de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya (ANUE) i amb el Premi Cívic dels Premis Octubre de València. Això mateix explica, també, que artistes de renom hagin col·laborat amb l'entitat, en especial a partir del 2003, amb una obra destinada al cartell del Dia Internacional de l'Escriptor Empresonat. El resultat n'és un fons artístic compartit amb el públic a l'exposició commemorativa del centenari del PEN Català que es va poder veure al Palau Robert el 2022, prou significativament titulada *PEN Català. 100 anys protegint la llengua i la llibertat d'expressió*. Entre les persones que han fet una aportació a aquest fons artístic hi ha Eulàlia Valldosera (2009), Mar Arza (2017), Mireia Sallarès (2019) i Francesca Llopis (2021).

1.4.2.6. Altres activitats

Pel que fa a la dinàmica general d'activitats del PEN Català, les dones hi adquireixen cada vegada més presència a causa dels efectes del creixement social i cultural de la consciència de gènere, del reconeixement incrementat a la literatura d'autora, de l'augment progressiu del nombre de sòcies i de l'assumpció de responsabilitats per part de les escriptores dins de l'entitat. La informació que segueix detalla el seu protagonisme (fins on ha estat possible resseguir-lo dins d'uns certs límits d'extensió) en els actes i els esdeveniments organitzats i les iniciatives desplegades entre la dècada dels noranta i l'actualitat que no s'han esmentat en els apartats anteriors per raons d'ordre expositiu.

Margarita Ballester i Josefina Salord són dues de les quatre ponents de la jornada d'homenatge a Marià Manent que, en el marc del centenari del naixement de l'autor i amb la col·laboració de l'Ateneu de Maó, el 1998 se celebra a Menorca. Lluïsa Julià forma part de la delegació que assisteix al 66è Congrés del PEN Internacional, celebrat a Varsòvia el juny del 1999 (hi va amb Isidor Cònsul, Carles Torner i Sam Abrams), i hi presenta el projecte de l'edició internacional de *Cartografies del disseny* en les sessions de l'IPWWC. El 16 de maig del 2000, l'acte d'homenatge a Jordi Sarsanedas organitzat amb motiu de l'edició del seu llibre *Cor meu, el món* pel PEN Català, l'Ateneu Barcelonès i Edicions Proa, compta amb Rosa Igartua, Montserrat Abelló, Josefa Contijoch, Lluïsa Julià, Vinyet Panyella i Montserrat Rodés, que, amb altres poetes, llegeixen poemes de Sarsanedas, composicions pròpies i traduccions.

A partir del moment que accedeixen a la presidència i la secretaria general el 2001, Dolors Oller i Carme Arenas, juntes o per separat, i sovint amb altres acompanyants, solen representar la branca catalana en els congressos mundials (així ho fan a Londres el 2001, a Tromsø el 2004, a Berlín el 2005 i a Linz el 2009, per exemple, mentre que al de Macedònia del 2002 i al de Mèxic del 2003 hi assisteix només Arenas al costat d'altres socis, com Rossend Arqués i Carles Torner en el primer cas). També en són les representants en altres trobades internacionals, com el Congrés de la Càtedra de Drets Humans i Escripura que té lloc a Venècia el 2004, en què participa Arenas. I dins del territori català, presenten sovint els actes de l'entitat (taules rodones, homenatges, etc.). Així ocorre, per citar-ne un cas, amb la conferència *La imatge i la paraula: els reptes de la literatura en l'era tecnològica*, pronunciada per Nadine Gordimer el 15 de novembre del 2007 com a cloenda de la celebració del 85è aniversari del PEN Català, que la publica en forma de *plaque*.

Més dones, simultàniament, participen en aquestes activitats, que tenen en les escriptores un focus prou habitual. Ada Castells i Simona Škrabec van, el 2003, i entre el 2004 i el 2006, respectivament, a Bled (Eslòvenia), i de vegades n'aporten la crònica al web del PEN (vegeu, per exemple, *Encontre Internacional d'Escriptors per la Pau. Bled 2004*», signat per Škrabec el 27 de juny d'aquell any). Salierno representa l'entitat (amb Arenas) en el congrés del Comitè Internacional d'Escriptors Empresonats a Glasgow i al festival World Voices de Nova York el 2008, i és al 76è Congrés Internacional del PEN a Tòquio el 2010. Patricia Gabancho assisteix (amb Josep M. Terricabras) al congrés internacional del Comitè de Traducció i Drets Lingüístics del mateix any. El PEN Català organitza, amb la Fundació Caixa de Sabadell, l'exposició fotogràfica itinerant *Montserrat Roig: entre el retrat i la crònica*, que s'inaugura a la Galeria Eude de Barcelona el 17 de gener del 2002. Aquell any, el Dia Internacional de la Dona Treballadora se celebra amb la presentació d'un documental de la realitzadora israeliana Simone Bitton sobre el poeta palestí Mahmoud Darwish i amb activitats de la Secció Valenciana i de la Secció de les Illes, que compten, respectivament, amb Miren Agur i Pilar Pallarés i amb Encarna Viñas i Cèlia Riba; Maria S. Farell és una dels quatre poetes convidats al cicle *Tres veus* al maig.

El 2003, Susanna Rafart, María do Cebreiro, Anna Aguilar-Amat, Anna Montero, Isabel Robles i Júlia Zabala se sumen a catorze autors en el fòrum poètic que du a terme la Secció del País Valencià del PEN. Al cicle *Tres veus* del mateix any, hi acompanyen el coordinador (Víctor Pallàs) tres poetesses: Pilar Cabot, Assumpció Forcada i Sílvia Tarragó; el 2005 hi pren part Teresa Colom; el 2008 hi participen Cabot i Montserrat Grau; el 2009, en la XV edició, hi ha Rosa Codina, i el 2010, Tònia Passola. El 2004, en el marc del Fòrum Universal de les Cultures que se celebra a Barcelona, Carme Arenas organitza, juntament amb Carles Torner, el diàleg *El valor de la paraula*. Maria Barbal i Monika Zgustová, d'una banda, i Maria Lluïsa Amorós, de l'altra, participen respectivament en les taules rodones *Projecció exterior de la literatura catalana* i *Paraules i futur. La unitat de la llengua catalana*, que tenen lloc a València i a Palma el març. Antònia Cabanilles, Maria Josep Escrivà, Gemma Gorga, Ada Salas, Yasmina Galán i Àngels Gregori són presents a la jornada de poesia 4 Llengües 4 Literatures que s'organitza a la capital del País Valencià el novembre. El 2005 Arenas coordina el cicle *Llibres que han canviat el món* per a l'Any del Llibre i la Lectura, gestionat per la ILC, i Margalida Pons, l'homenatge a Miquel Bauçà que se celebra a Mallorca, en què pren part Antònia Arbona, mentre que Susanna Rafart, Laura Borràs i Isabel Martí van a l'encontre

d'escriptors que té lloc a Lleida per reflexionar sobre l'escriptura i el llibre en l'era digital. El 2006 Marta Nadal coordina l'homenatge a Jordi Sarsanedas, i trobem Lola Andrés i la portuguesa Ana Marques intervenint al Festival Internacional de Poesia organitzat per la Secció del País Valencià del PEN Català, una de les coordinadores del qual és Maria Josep Escrivà. El 2007, en els *25 anys de poesia units per la paraula* que coordina la mateixa secció, hi ha Maria Fullana i Begonya Mezquita, mentre que a les Illes es recorda Maria Antònia Salvà en el 50è aniversari de la seva mort, d'una banda; i el 10è Festival de la Poesia de la Mediterrània compta amb Maria del Mar Bonet, Lolita Bosch, Maria Grech-Ganadao, Nada Yosif i Monika Zgustová, de l'altra. El 2008 Dolors Oller i Rafaella Salierno llegeixen fragments de la *Declaració universal dels drets humans* en representació del PEN (com a presidenta i coordinadora del CEP) durant l'acte de la Federació Catalana d'ONG pels Drets Humans que en commemora el seixantè aniversari, i Arenas també va al festival Free the Word de Londres a l'abril i coordina, a Barcelona, el Dia Internacional dels Museus (organitzat amb l'ICUB al maig). L'homenatge a Xesca Ensenyat que, amb motiu del seu traspàs, organitza la vicepresidència de les Illes Balears del PEN Català la tardor del 2009 compta amb Carme Arenas, Joana Serra de Gayeta, Maria Victòria Secall, Antònia Vicens, Margalida Pons i Elisenda Farré. El cicle de tertúlies centrades en les traduccions que té lloc a Palma el mateix any gaudeix d'Ulrike Steinhäus, Clara Formosa i Roser Lluch. I quan el PEN Català se suma a la campanya internacional contra la detenció del dissident i escriptor xinès Liu Xiaobo, aquestes són les associades que s'hi adhereixen oficialment: Dolors Oller (presidenta), Carme Arenas (secretària general), Maria Barbal, Mercè Otero i Raffaella Salierno (vocals), Rosa Fabregat, Carme Ramilo, Margarita Ballester, Helena Porteros, Assumpta Cantalozella, Tònia Passola, Helena Vidal, Carme Riera, Antònia Vicenç, Helena Pol, Carmen Borja, Iolanda Bonet, Maria Teresa Pous, Ainara Munt, Teresa Colom, Assumpció Forcada, Pilar Garriga, Patricia Gabancho, Maria Mercè Roca, Maria Antònia Oliver i Núria Cabré.

A més de tot això, el 2003 l'entitat engega una activitat general que a partir d'un determinat moment es transforma en un acte de celebració del Dia Internacional de la Dona. Es tracta d'un recital poètic i musical ideat per Assumpció Forcada i que coordina ella mateixa amb la col·laboració de Fina R. Palau. Anunciat fins al 2015 com a Cicle de Poesia a la Casa de Menorca (mentre es fa en aquest espai, després dels temps inicials al Centre Comarcal Lleidatà), a partir del 2016 se celebra a l'Ateneu Barcelonès i es converteix en el *Recital veu de dona*, perquè esdevé un acte reivindicatiu des de la

perspectiva de gènere: passa de ser un recital de textos poètics cantats a una lectura de poemes d'autora a càrrec de dones de diferents àmbits artístics a fi i efecte de donar-los veu. Aquesta és una iniciativa en què intervenen, a més de Forcada i Palau, un nombre considerable de dones al llarg de les vint edicions de la iniciativa entre el 2003 i el 2022. En les dels últims anys, al costat d'alguns poetes, hi trobem: el 2012 Luana Dogwiler, Maria de Luis, Rosa Maria Esteller, Rosa Junchaya, Coloma Lleal, Kaissa Ould Braham, Teresa Pous, Isabel-Clara Simó i Alícia Ventura; el 2013 Isabel-Clara Simó, Luana Dogwiler, Patricia Gabancho, Coloma Lleal, Kaissa Ould Braham i Maria Teresa Pous; el 2014 Carme Arenas, Anna Balletbó, Carmen Borja, M. Jesús Buxó, Esther Capella, Ivet Castaño, M. Lluïsa Cortada, Janet Decesaris, Luana Dogwiler, Rosa Fabregat, Marta Figueras, Assumpció Forcada, Conxa García, Maite Marín, Dolors Montserrat, Imma Moraleda, Magda Oranich, Maite Paramio, Silvia Requena, Fina R. Palau, Carme Riera, Antonina Rodrigo, Carme Sansa, Marina Subirats, Shigeko Suzuki, Alice Ventura, Maria Josefa Yzuel i Isabel Zarza, i el 2015 M. Jesús Buxó, Janet Decesaris, Luana Dogwiler, Rosa Maria Esteller, Maite Marín, Coloma Lleal, M. Lluïsa Pazos, Neus Salas, Carme Riera i M. Paz Tategón. Amb l'activitat ja transformada, hi prenen part: el 2016 Carme Arenas, Anna Batllebó, Marilen Barceló, Laia Bonet, Maria Jesús Buxó, Esther Capella, Maria Lluïsa Cortada, Maite Fandos, Assumpció Forcada, Conxa García, Maite Marín, Dolors Montserrat, Magda Oranich, Fina R. Palau, Yolanda Pérez, Maria Rovira, Carme Sansa, Isabel Clara Simó, Eulàlia Solé i Susana Tavera; el 2017 Anna Frigola, Anna Batllebó, Conxa Garcia, Dolors Montserrat, Ester Capella, Isabel-Clara Simó, Janet Decesaris, Josefa Yzuel, Laia Bonet, Maria Lluïsa Cortada, Magda Oranich, Maite Fandos, Maite Marín, Maria Jesús Buxó, Marilén Barceló, Marina Subirats i Patricia Gabancho; el 2018 Carme Arenas, Margarita Arboix, Marilén Barceló, Ester Capella, Patricia Castan, Maite Fandos, Mariela Fargas, Conxa Garcia, Maite Marín, Magda Oranich, Maite Pons, Carme Riera, Marina Subirats, Isabel-Clara Simó, Shigeko Suzuki, Montse Torras i Maria Josefa Yzuel; el 2019 Carme Sansa, Àngels Gregori, Maite Marín, Janet Decesaris o Magda Oranich, entre altres; el 2020 Margarita Arboix, Marien Barceló, Laia Bonet, Àngels Gregori, Conxa Garcia, Maite Fandos, Solin Hacador, Maite Marín, Lucía Martín, Magda Oranich, Maite Pons, Carme Riera, Pilar Ruiz Lapuente, Maria Rovira, Gemma Sendra, Carme Sansa, Shigeko Suzuki i Maite Vilalta; el 2021 Maite Marín, Maite Pons, Shigeko Suzuki i Montse Torras, i el 2022 Anna Balletbó, Anna Frigola, Antonina Rodrigo, Carme Riera, Carme Sansa, Conxa Garcia Segarra, Dolors Montserrat, Elsa Blasco, Esther Capella, Eulàlia Solé, Isabel Zarza, Janet Decesaris, Joana Ortega, Josefa

Yzuel, Laia Bonet, Laura Pérez, Maite Fandos, Maite Marín, Maite Pons, Maria Rovira, Pilar Ruiz Lapuente, Shigeko Suzuki i Susanna Tavera.

Pel que fa al protagonisme de les dones, sota la presidència de Carme Arenas hi ha una clara continuïtat amb l'etapa anterior. El 2010 Núria Altarriba participa en la sessió que es dedica a València a *Esriptura, digitalització i mercat literari*; Arenas, Raffaella Salierno i Maria Barbal col·laboren en el dossier de la revista *L'Espill* sobre literatura perseguida (presentat a la Llibreria Catalònia el 16 de novembre amb intervencions de totes tres, a més de Simona Škrabec); Maria Josep Escrivà és una de les veus del Festival de la Poesia de Sitges; Montse Ferrer, M. Luisa Villanueva i Carolina Girón participen en unes jornades sobre els llibres de text de la Universitat Jaume I; Dolors Udina i Anna Casassas són convidades a *La visita dels traductors* a la Llibreria Àgora de Palma, i Margalida Pons, Maite Salord, Patricia Gabancho i Sara Riera participen en la Setmana PEN Català de Palma. El 2011 Úrsula Fontana Ibáñez tradueix la declaració del PEN Internacional en relació amb la situació del Pròxim Orient (un text que es publica al web del PEN Català el 31 de gener). Àngels Gregori s'ocupa de la direcció artística del VII Festival de Poesia d'Oliva, que compta amb la participació de la poeta i periodista de Zimbabwe Rhodah Mashavave (beneficiària del programa Esriptor Acol·lit a Palma entre el 2009 i el 2011); l'escriptora africana també és a l'acte *Paraula i música*, presentat per Maria Rotger i Mònica Fiol al Teatre de Palma el mateix any, al costat de Teresa Pous; Maria Barbal, a més de publicar l'article «Enamorar-se de l'editor» el 25 de maig al web del PEN Català (escrit a propòsit del text que l'editora Inge Feltrinelli signa tres dies abans a *Públic*), és una de les escriptores que redacten l'antologia *Cartes a Europa*, a partir de la qual es presenta un espectacle al Festival Internacional de Literatura Passa Porta, celebrat a Brussel·les i en què Barbal llegeix textos (a banda de participar en altres activitats del festival); i quan el PEN Català s'adhereix a demanar la continuïtat d'una Institució de les Lletres Catalanes no desnaturalitzada per la llei òmnibus, firmen individualment la petició, al costat d'altres socis, Ainara Munt, Antònia Vicens, Núria Perpinyà, Cristina Badosa, Patricia Gabancho, Núria Cabré, Mercè Otero, Helena Pol, Assumpció Forcada i Heike van Lawick.

El 2012 té lloc *Aquest serà el principi. Deu anys sense Anna Murià*, una taula rodona moderada per Iolanda Pelegrí en què participen Carme Arenas, Montserrat Bacardí, Montse Gatell (presidenta de l'ICD) i Neus Real (a més de Jaume Aulet), i s'inaugura el cicle *Llegides. Converses intergeneracionals*, que, amb la col·laboració de l'ICD, estrenen a Lleida Rosa Fabregat i Maria Pau Cornadó (a les quals seguiran Josefina

Vidal i Jordi Valls a Barcelona, Núria Albertí i Joana Raspall a Sant Feliu de Llobregat, Teresa Juvé i Carles Canet a Palafrugell i Olga Xirinacs i Cèlia Sánchez-Mústich a Tarragona). En l'acte impulsat per l'Ajuntament de Barcelona per celebrar el Dia Mundial de les Persones, consistent en una conferència d'Ana Lúria (ACNUR), una conversa entre Edith Maitza Garay i Kaissa Ould Braham i la lectura del manifest final, de la qual s'encarrega Teresa Pous. El 2013 Rosa Ardid coordina l'homenatge a Quima Jaume en el vintè aniversari de la seva mort, organitzat pel PEN Català, l'ICD, l'Ajuntament de Cadaqués i la ILC i en què, a banda d'Ardid (guionista de l'audiovisual *Quima Jaume i el seu món*), participen, entre altres, Montserrat Gatell, Laura Borràs, Francesca Bartrina i l'actriu Francesca Masclans. També se celebra el centenari de Joana Raspall, comissionat per Carme Arenas. Glòria Domènech tradueix un article de Karen Swenson sobre Birmània per al web de l'entitat. Quan el PEN Català, l'AELC i l'Obra Cultural Balear promouen, per tercera vegada en tres anys, un manifest per mostrar el desacord amb la decisió de l'Ajuntament de Palma de convertir en bilingües els premis Ciutat de Palma (una reivindicació que culmina, el 20 de gener del 2014, en la celebració de la tercera edició del Sant Sebastià Literari, consistent en una lectura poètica de textos distingits amb els guardons), les dones que s'hi adhereixen són: Núria Añó, Carme Arenas, Cristina Badosa, Margarita Ballester, Maria Barbal, Montserrat Bacardí, Isabel Canet, Joana Cardona, Glòria Coll, Carme Cloquells, Rosa Fabregat, Glòria Farrés, Aina Ferrer, Anna Genover, Coloma Lleal, Laia Llobera, Fina Llorca, Laia Martínez, Carme Meix, Susanna Moll, Heike Nottebaum, Dolors Oller, Tònia Passola, Lucia Pietrelli, Maria Teresa Pous, Ivone Puig, Isabel Rodrigo, Sílvia Romero, Raffaella Salierno, Josefina Salord, Simona Škrabec, Fanny Tur, Clara Vallès, Caterina Valriu i Antònia Vicens. Nottebaum és, amb Lucia Pietrelli i Helena Alvarado (Nora Albert), al lliurament dels guardons quan tornen a la normalitat, després de quatre anys de boicot, a principis del 2016.

El 2014 la lectura de poemes de la Diada de Sant Jordi compta, entre altres, amb Josefina Vidal, Tònia Passola, Àngels Gregori, Rosa Ardid i l'actriu Francesca Masclans. El 9 de maig d'aquell any, i amb motiu de la Guerra Civil a l'est d'Ucraïna, Raquel Abad (que entre el 2014 i el 2015 firma diverses entrades al web del PEN Català com a responsable de premsa) signa el comunicat de l'entitat per la pau al país i en defensa de les llibertats dels escriptors i els periodistes. La contribució del PEN a la Setmana del Llibre en Català es materialitza en l'acte *Escriure des de l'exili. Testimoniatge de tres escriptors acollits a Barcelona*, moderat per Cinta Arasa, i en dues taules rodones sobre

traducció: *La recepció de la literatura russa a Catalunya*, amb Maria Llopis (i Jaume Creus, Miquel Cabal i Francesc Massegossa), i *Editorials independents i traductors: Cara i creu*, amb Bel Olid, Maria Rosich i Marta Pera (més Aniol Rafel i Ferran Ràfols). Montserrat Abelló i Anise Koltz són dues de les convidades del cicle *Dilluns de poesia* a l'Arts Santa Mònica. Alba Fluixà i Gemma Pasqual participen en l'homenatge a Joan Vinyoli en el marc de la celebració del centenari del naixement del poeta. Valèria Macías tradueix tant el text preparat per a l'acte *Alta veus* (que té lloc a l'Espai Avinyó el 26 de juny) com «Escriure des de l'exili», del palestí Bàssem an-Nabris, per al web del PEN Català, en què es publiquen el 3 de juliol i el 15 de setembre, respectivament. El dia 10 d'aquell mes hi apareix «En record de Montserrat Abelló», tot just un dia després de la mort de l'escriptora, sòcia d'honor de l'entitat.

El 2015 la branca catalana dona suport al manifest del PEN Internacional a favor dels refugiats a Europa i en promou la signatura entre els seus associats. Les sòcies que el firmen individualment són: Gemma Rodríguez, Raffaella Salierno, Carme Arenas, Heike Nottebaum, Simona Škrabec, Susanna Rafart, Karen Swenson, Montserrat Bacardí, Assumpció Forcada, Mercè Ibarz, Maria Barbal, Mercè Otero, Heike van Lawick, Margarita Ballester, Teresa Pous, Sílvia Aymerich, Núria Cabré, Carmen Borja, Helena Pol, Tònia Passola, Cèlia Sánchez-Mústich, Montserrat Milian, Iolanda Bonet i Josefina Vidal. Arenas assisteix a la presentació del manifest a Brussel·les en el marc de la conferència *Freedom in time of crisis*, i també coordina la commemoració dels trenta anys de la novel·la *Pedra de tartera*, de Maria Barbal, amb un programa que es desplega, entre altres coses, en una taula rodona sobre l'obra en què intervenen, a més d'Arenas, la traductora a l'alemany de la novel·la, Heike Nottebaum, i l'escriptora i professora Roser Caminals. Neus Aguado presenta Teresa Pascual al cicle *Dilluns de poesia* a l'Arts Santa Mònica. Heike Nottebaum llegeix dos poemes en l'acte commemoratiu del centenari del genocidi armeni que té lloc a Palma. Neus Tirado tradueix «La revolució i les minories a Egipte» i «Un escriptor palestí perseguit. Una llengua europea amenaçada. Què implica traduir un autor àrab al català?» per al web del PEN Català, en què apareixen el 29 de gener i el 21 d'octubre. El 2016, en el marc dels Premis Octubre, Carme Arenas i Raffaella Salierno moderen les taules rodones *Literatura en trànsit* i *Qui té por de la literatura?* Al novembre es presenta el llibre *El paper de paret groc*, de Charlotte Gilman, traduït per Montserrat Abelló i a cura d'Eulàlia Lledó, que publica un article sobre l'obra al web del PEN i intervé en l'acte al costat de Mireia Bofill i Carme Arenas. El 2017 Helena Alvarado (Nora Albert) assisteix a la 49a Trobada Internacional d'Escriptors per la Pau

que se celebra a Bled (Eslovènia) i en publica un resum el 3 de juliol al web del PEN, en què el 5 d'octubre apareix una entrevista a les sòcies Assumpció Forcada i Tònia Passola. Maria Barbal entrevista Jordi Pàmias, guanyador del Premi Jaume Fuster de l'AELC, per al butlletí de l'entitat. Helena Pol coordina l'àlbum dedicat a Josep Palau i Fabre, que, editat en el centenari del naixement de l'autor, conté textos de Carme Arenas (presidenta del PEN), Maria Choya (directora de la Fundació Palau) i Pol mateixa, i que el gener del 2018 es presenta a València en un acte que també compta amb ella (a més de la poeta Glòria Julià, Gemma Pasqual per l'AELC i Laura Borràs per la ILC) i el març a Caldes d'Estrac amb intervencions d'Arenas, Choya, Pol i Manel Guerrero (comissari de l'Any Palau i Fabre) i amb una lectura de textos a càrrec d'Anna Maluquer. Quan el PEN Català signa el *Manifest dels professionals del sector del llibre* pel despropòsit que es considera que és el pla de lectura de l'ICUB Barcelona Ciutat Llibre, també el firma individualment una llarga llista de noms, entre els quals hi ha llibreteres, bibliotecàries, editores, professores, escriptores i traductores: Virgínia Abenia, Elisabet Abeyà, Laia Aguilar, Cristina Amatriain, Ester Andorrà, Rosa Ana Andreu, Margarida Aritzeta, Odile Arqué, Anna Arranz, Maria Teresa Aubaó, Montserrat Bacardí, Laura Baena, Anna Ballbona, Aurora Ballester, Lúdia Bartomeu, Gemma Barrufet, Laura Basagaña, Oblit Baseria, Maria-Reina Bastardas, Iolanda Batallé, Montserrat Bayà, Pilar Blasco, Júlia Blázquez, Maria Bohigas, Núria Boltà, Maria Brioso, Eugènia Broggi, Núria Busquet, Xènia Bussé, Valle Caballero, Irene Cabrera, Carme Cabús, Mireia Calafell, Roser Caminals, Montserrat Camps, Mercè Canela, Míriam Cano, Assumpció Cantalozella, Àngels Cardona, Eva Caro, Maite Carranza, Clàudia Casanova, Lola Casas, Anna Casassas, Maria Causadías, Stefania Maria Ciminelli, M. Àngels Claramunt, Raquel Clos, M. Dolors Coll, Cecília Coll, Josefa Coll, Rita da Costa, Meritxell Cucurella-Jorba, Jenn Díaz, Cecilia Dreymüller, Bàrbara Duran, Teresa Duran, Laura Escorihuela, Cristina Escrivà, Rosa Fabregat, Olga Federico, Sílvia Fernández, Laia Fernàndez, Maria Fernández, M. Carme Francisco, Rosa M. García, Laura García, Clara Garí, M. Magdalena Gelabert, Anna Genovés, Montse Ginesta, Iris González, Isabel González, Esther Granados, Anna Gual, Mercè Guitart, Dina Hernández, Marta Hernández, Laura Huerga, Mercè Ibarz, Núria Iceta, Montse Ingla, Rosa Isern, Laura Jaime, Berta Jardí, Paula Jarrin, Gràcia Jiménez, Tessa Julià, Natàlia Lara, Àngeles Leiva, Gemma Lienas, Anna Llisterri, Glòria Llobet, Marga Losantos, Isabel Marcos, Marta Marfany, Elena Martí, Meritxell Martí, Mònica Martí, Laia Martínez, Sonia Martínez, Matilde Martínez, Teresa Mas, Shaudin Melgar, Begonya Mezquita, Núria Mirabet, Sònia Moll, Imma

Monzó, Eva Montiel, Vanessa Moreno, Núria Mulé, Ainara Munt, Ester Muntané, Noemí Melià, Elena Milla, Núria Navarro, Marta Nin, Mariona Noe, Sandra Nolla, Isabel Obiols, Bel Olid, Isabel M. Ortega, Iris Osorio, Rosa Pagès, Sara Palles, Pruden Panadès, Anna Pantinat, Tònia Passola, Marta Pera, Mireia Perelló, Laura Pérez, Montserrat Pérez, Raquel Picolo, M. Isabel Pijoan, M. Rosa Planas, Neus Planells, M. Lluïsa Pons, Montse Porta, Mireia Porta, Montserrat Pozo, Esther Pozo, Núria Pradas, Ivone Puig, Anna Punsoda, Marta Ramoneda, Amàlia Ramoneda, Carme Rei-Granger, Lara Reyes, Núria Ribalta, Esther Riera, Montse Riu, M. Jesús Robles, Elisenda Roca, Lali Ribera, Sílvia Rodríguez, Esther Roig, Sílvia Romero, Carme Romia, Roser Ros, Mireia Rosau, Eva Rosell, Marta Rubirola, Esther Ruiz, Glòria Sabaté, M. Carme Sáez, Pura Salceda, Maria Sales, Àngela Salmerón, Teresa Sanchís, Glòria Sanz, Gemma Sardà, Eulàlia Sariola, Montserrat Segura, Màriam Serra, Esther Serra, Imma Solé, Anna Soler, Montse Subirana, Isabel Sucunza, Esther Tallada, Susana Tornero, Agnès Torres, Anna Tortajada, Mercè Ubach, Dolors Udina, Tina Vallès, Josepa Vidal, Laura Vidal, Montserrat Vilarnau, Anna M. Villalonga, Ester Villanueva i Susanna Vintró.

El 2018, el web de PEN Català publica el *Manifest de les dones* del PEN Internacional, aprovat al 83è congrés de l'entitat (Lviv, Ucraïna, 2017) i traduït per Carme Arenas. Gemma Rodríguez es desplaça a Polònia per dur a terme un taller internacional sobre desenvolupament d'audiències joves, organitzat pel PEN Català i l'Oficina d'Organització de Festivals de Cracòvia en el marc del projecte *Engage!* També es presenta un documental sobre Teresa Juvé a l'exili, seguit per una taula rodona en què participa l'autora, i que modera Arenas. Maria Barbal pren part a la Setmana del Llibre en Català dins d'un debat sobre la llibertat d'expressió. El 2019 Marta Nadal i Marta Pessarrodona són a la sessió «Una donassa de cognom Pessarrodona» del festival manresà Tocats de Lletre, amb coordinació literària d'Àngels Gregori, i el PEN Català destina la taquilla de l'acte a projectes dedicats a escriptors refugiats. L'abril Gemma Rodríguez intervé en la taula rodona *Joves i creació* de la 8a Jornada Biblioteca Pública i Cohesió Social, organitzada pel Consorci de Biblioteques de Barcelona i centrada en els joves i les biblioteques. El juliol, en qualitat de secretària general de l'entitat i d'una de les directores del documental (l'altra n'és Laura Piaggio), Gemma Rodríguez introdueix *Ariadna. Un recorregut interactiu per la història de la literatura catalana del segle XX* en el marc del Seminari Creació Literària i Foment del Gust Lector de Tantàgora (per a professors de secundària i bibliotecaris). A la tardor es presenta l'àlbum dedicat a Maria Aurèlia Capmany a Barcelona, Badalona, Gandia i Castelló, en esdeveniments diversos

en què intervenen, entre altres, Nadal, Pessarrodona, Gregori, Cèlia Riba i Isabel Graña. El simposi sobre Teresa Pàmies que l'IEC organitza a l'octubre amb el suport del PEN Català compta amb Lluïsa Julià, Simona Škrabec, Marta Nadal, Margarida Aritzeta, Maria Barbal, Montse Barderi, Paola Lo Cascio, Anna Esteve i Mercè Picornell. Laura Huerga participa, el mateix mes d'octubre, però a Alemanya, a *El silenci no és cap opció*, organitzat per l'ANC Frankfurt i el PEN Català i conduït per Petra Elser (un esdeveniment del qual Huerga mateixa fa la crònica per al web del PEN). També a la tardor, el PEN Català reprèn la participació en l'Encontre d'Escriptors de la Mediterrània (dins de la Mostra Viva de València), en què, sota la direcció artística d'Àngels Gregori i Josep Piera, es dedica una taula rodona a Carmelina Sánchez-Cutillas i es fa un recital poètic, dues veus del qual són Isabel Robles i Maria Josep Escrivà; altres personalitats que amb algun vincle amb el PEN hi participen són Carme Riera, Teresa Pascual, Begonya Pozo i Lourdes Toledo. El desembre Alba Sabaté publica un article al web sobre la visita del poeta Mohamad Bitari i el periodista Ali Lmrabet a un institut del Prat de Llobregat dins del projecte Connexions (centrat, aquell 2019, en la Mediterrània).

El 2020 se celebra l'Any Salvà amb actes diversos arreu del territori, en què intervenen Isabel Graña, Lluïsa Julià, Margalida Tomàs, Míriam Alamany, Àngels Gregori, Teresa Pascual, Isabel Garcia Canet i Rosa Sabater. Gemma Rodríguez és a la jornada *Factors que incideixen en la participació cultural de la gent jove*, organitzada pel CoNCA al gener, i hi representa el PEN Català a la taula sobre bones pràctiques; a més del projecte *Engage!* (segons el web, l'únic cas de bones pràctiques amb joves en l'àmbit literari), hi parla de la guia *Joves al centre de la producció cultural*, publicada per l'entitat. Montse Barderi fa «Un passeig per l'obra i la vida de Teresa Pàmies» a l'Ateneu Barcelonès. Carmina Daban tradueix al català els textos de Tomy Morales titulats «Desplaçament forçós de dones en una Llatinoamèrica en flames» i «L'Estat d'Hondures a punt de passar per una nova examinació dels drets humans a l'EPU» per al web de l'entitat, en què apareixen amb data 18 i el 24 de febrer. Per Sant Jordi d'aquell any, en ple confinament per la pandèmia, el PEN participa en la diada virtual celebrada a Nova York, coordinada per Mary Ann Newman des de la Farragut Fund for Catalan Culture in the U.S., mitjançant quatre reportatges sobre autors catalans traduïts a l'anglès, dos dels quals van a càrrec de Najat El Hachmi i Marta Pessarrodona i se centren, respectivament, en Víctor Català i Mercè Rodoreda. També s'enregistren les càpsules «Escriptors confinats» (sobre llibres, autors, projectes, etc.), amb sis autores dins d'un total de catorze escriptors: Marta Nadal, Nora Albert, Maria Mercè Roca, Vinyet Panyella, Josefa

Contijoch i Ada Castells. A principis de juliol se celebra el Dia Orwell, en col·laboració amb el CCCB, The Orwell Foundation i el Col·lectiu Dia Orwell, mitjançant dos debats, en un dels quals participen Marta Peirano com a ponent i Liliana Arroyo com a moderadora. Abans de l'aturada estival, Laura Huerga i Gemma Rodríguez representen el PEN Català en la trobada convocada per l'organització internacional Freemuse en defensa de la llibertat d'expressió artística. I té lloc, d'altra banda, una conversa entre Irene Solà i Eva Baltasar, moderada per Antònia Carré Pons i emesa en directe pel canal de YouTube de l'entitat. L'agost del 2020 Helena Pol representa el PEN Català en el congrés del PIWWC, celebrat virtualment a causa de la COVID-19. Després de l'estiu es presenta *Feminismes. Subjectes del nou mil·lenni* (recull d'articles publicat per *Revista de Catalunya* i en què el PEN Català col·labora), amb intervencions de Lluïsa Julià i Àngels Gregori. També se celebren *Elles parlen de Caterina Albert*, amb Margarida Casacuberta i Blanca Llum Vidal (un acte moderat per Antònia Carré Pons) i, ja a l'octubre, *Dir l'amor i la revolta. Poemes orals de les dones de la Cabília*, un recital emmarcat en el Festival Tocats de Lletre de Manresa en què participen Kaissa Ould Braham i Sònia Moya (amb acompanyament musical de Massinissa Ait-ahmed). El novembre s'organitza la conversa *Pange lingua, vogloi una pizza*, sobre el procés de creació literària, la poesia i la traducció, a la Llibreria Ona, amb la participació de Bernardo Atxaga i Izaskun Arretxe (IRL), i s'entrega el Premi Veu Lliure a les Illes, en un acte que inclou un col·loqui virtual sobre llibres i llibertat, amb Pilar Arnau i Rosa Planas entre els ponents. Al desembre, en el marc de Literal. Fira d'Idees i Llibres Radicals, hi ha el debat *Autocensura i tabús en la literatura juvenil*, amb intervencions de Tona Català, Fernanda Guerrero i Mercè Pérez. També es prepara l'àlbum *Dolors Monserdà i el seu temps*, amb textos de Marta Pessarrodona i Carme Mas i que, presentat el desembre, surt amb data del gener del 2021.

El febrer del 2021 té lloc *Joves i precaris!*, una reflexió emesa en directe pel canal de YouTube del PEN amb intervencions de Carla Fajardo, Raquel Santanera i Maria Sevilla, entre altres. Gemma Rodríguez representa Barcelona al festival *Rewriting The Future*, que té lloc el mateix mes, a Berlín. Al País Valencià, el març, es commemora el Dia Mundial de la Poesia i es presenta l'Any Felícia Fuster al Centre Octubre de València, amb ponències, entre altres, de Lluïsa Julià i Àngels Gregori. El mes d'abril es pot veure en directe, pel canal de YouTube del PEN, *Els vells, aquella nosa*, una conversa entre l'escriptora Cèlia Sánchez-Mústich, autora del llibre que dona títol a l'acte, i Sílvia Amigó, Sílvia Comes i Víctor Obiols. El Sant Jordi a Nova York, amb continuïtat després de l'èxit del 2020, compta, entre altres, amb Àngela Vinent, Carlota Subirós, Gemma

Gorga o Margarida Casacuberta. El maig, Montserrat Franquesa modera el debat entre Blanca Busquets i Pau Vidal sobre *La traducció en el pensament crític* en el marc de la fira Literal. El setembre s'organitza *Matèria de Carmelina* amb motiu del centenari del naixement de l'escriptora valenciana Carmelina Sánchez-Cutillas, amb intervencions d'Àngels Gregori, Isona Passola (Ateneu Barcelonès), Verònica Cantó (Acadèmia Valenciana de la Llengua), la poeta Dolors Miquel, les investigadores Lluïsa Julià i Maria Àngels Francès, les acadèmiques Imma Cerdà i Tudi Turró, la comissària de l'any dedicat a l'autora (Maribel Guardiola) i l'actriu Mercè Sampietro. L'octubre, l'Encontre d'Escriptors de la Mediterrània, en la inauguració del qual intervenen Àngels Gregori i Rosanna Pastor, desplega un programa integrat, al costat de diversos actes, per: la taula rodona *Les dones i els llibres*, amb Àfrica Ramírez, Carolina Hernández i Bel Olid, més Lourdes Toledo de moderadora; la conversa *València, ciutat de fang*, amb Maria Josep Escrivà, Teresa Pascual i Marc Granell, i el *Recital a Manel Marí*, amb Begonya Pozo, Isabel Robles, Teresa Pascual, Maria Josep Escrivà o Eva Llorens. El mateix mes, Gemma Rodríguez i Gioconda Belli protagonitzen *El peix vermell que neda al pit* (lectura de textos i diàleg) a la Biblioteca Guinardó - Mercè Rodoreda, i els joves autors de la residència *Be (P)art - Grow with Arts* (Alba Dalmau entre ells —que també és a la Biblioteca Marià Vayreda amb Pol Guasch, aquella setmana, per parlar de l'experiència de la residència literària i dels seus llibres—) fan una lectura al Cafè Art Fontanella d'Olot en què també participa Gemma Rodríguez. El novembre del 2021, el PEN Català celebra els vuitanta anys de Marta Pessarrodona amb un homenatge i una publicació: *Sobre Marta Pessarrodona*, a cura d'Isabel Graña i Marta Nadal, editat per Comanegra i presentat a la Llibreria Ona per Graña, Nadal, l'escriptora terrassenca (nomenada sòcia d'honor) i Àngels Gregori, a més de David Castillo. Amb motiu dels vuitanta anys d'Antònia Vicens, així mateix, el PEN produeix el documental *El paisatge sempre és interior*, de Toni Moreno, amb la Fundació Mallorca Literària i l'Ajuntament de Sant Cugat, que es projecta el 12 de novembre al Teatre de Santanyí. L'entrega del premi Veu Lliure, més o menys simultània, inclou una taula rodona en què participen Àngels Gregori, Maria Muntaner i Gemma Rodríguez. Dins del centenari de l'entitat mundial, es presenta la versió anglesa del llibre *PEN Internacional. Una història il·lustrada* amb la col·laboració de membres destacats de l'associació, com Simona Škrabec. El desembre, novament a València, Lluïsa Julià, Anna Moner i Teresa Pascual són ponents a *Paisatges escrits. La imatge i la paraula en l'obra poètica de Felícia Fuster*, en honor de l'autora pel centenari del seu naixement; Julià també modera l'homenatge a Joan Francesc Mira que té lloc a

l'Ateneu Barcelonès. Lourdes Toledo, Núria Cadenes i Margarida Aritzeta, al seu torn, protagonitzen *A espatlles de la Highsmith*, accessible al canal de YouTube del PEN Català, i Georgina Solà es troba entre els convocats a la conversa *Traducció, crítica i escriptura*, igualment virtual.

El 2022 Marta Pessarrodona, Lluïsa Julià, Carme Vidal-Huguet, Maria Àngels Francès, Àngels Gregori, Teresa Pascual, Esther Climent, Mercè Rius, Carolina Hernández, Carme Castells, Sandra Montserrat, Vicenta Tasa, Carme Manuel i Rosa Agost es troben com a ponents i/o moderadores en el cicle *Converses amb Joan Fuster*, organitzat pel PEN Català i l'Acadèmica Valenciana de la Llengua i desplegat per diversos espais del domini lingüístic amb motiu dels cent anys del naixement de l'escriptor (i el maig Climent també en recita versos al Festival Barcelona Poesia). La celebració de Sant Jordi a Nova York compta, així mateix, amb Carlota Gurt i Bel Olid. El centenari del PEN Català (la gran efemèride de l'any) es desclou en un programa variat, integrat, entre altres coses, per una conversa de Simona Škrabec amb Buhran Sönmez, president del PEN Internacional (tret de sortida dels actes a l'abril) i pel cicle *100 anys del PEN Català*, organitzat per Biblioteques de Barcelona i que inaugura Gemma Rodríguez amb la sessió del 4 de maig («Feu-los callar! Centreamèrica: l'expressió artística en el punt de mira»). La segona sessió del cicle és «Exili: elles també hi eren (França, 1939)», i va a càrrec de Marta Pessarrodona cinc dies després a la Biblioteca Francesca Bonnemaison. A la darrera sessió, sobre els cent anys d'història del PEN Català (i que té lloc a la Biblioteca Juan Marsé del Carmel), Simona Škrabec és una de les ponents. Dins del programa vinculat a l'exposició que es pot veure al Palau Robert a partir del setembre, d'altra banda (i a part de l'acte dedicat al CEPC), es fa un homenatge a Montserrat Franquesa en què participen Škrabec i Montserrat Camps i es lliura el VII Premi PEN Català de Traducció, en aquest cas de mans de Laura Huerga i Miquel Àngel Llauger.

A partir de l'estiu del 2022, com a secretària general, Helena Pol és la representant del PEN Català al Consell Nacional de la Lectura, que desplega el Pla Nacional del Llibre i la Lectura. Des d'uns mesos abans d'assumir el càrrec, ja s'ocupa de tasques de base, com la redacció de notícies generals (no només vinculades al CEP) per al web del PEN; per exemple, «Trobada anual del Comitè de Dones Escriptores del PEN», del 23 de març (en què, a més de resumir l'encontre, inclou una referència a la celebració del Dia Internacional de les Dones amb la lectura de poemes de les companyes que s'avenen a compartir-los), o «El PEN Català, present en les jornades de llengua d'Òmnium

Cultural», publicada el 16 de maig. Al costat d'ella, a la festa que se celebra al Palau Robert el setembre, presentada per Anna Guitart, hi assisteixen nombroses sòcies de l'entitat: la presidenta i la secretària (Laura Huerga i Gemma Rodríguez, que, lògicament, intervenen en l'acte), la traductora Dolors Udina (encarregada, igual que Biel Mesquida, de compartir amb el públic la seva dilatada experiència al PEN) o, entre d'altres, Elisenda Figueras, Marta Pessarrodona, Susanna Rafart, Izaskun Arretxe, Àngels Gregori, Marta Nadal, Eva Piquer i Simona Škrabec. Huerga i Pol es cuiden, igual que Manuel Guerrero, de les visites guiades a l'exposició *PEN Català, 100 anys protegint la llengua i la llibertat d'expressió*.

Les activitats generals no s'aturen pas, amb la celebració del centenari. El 9 de novembre, Dia de la Literatura i la Llengua Ucraïnesa, té lloc *Forat negre: breu repàs de la literatura ucraïnesa i recital poètic* al Palau Robert, que Laura Huerga, com a presidenta, obre amb un parlament sobre Victoria Lomasko i sobre el premi Veu Lliure, completat amb l'explicació sobre la Cadira Buida de l'acte (dedicada a la periodista ucraïnesa Oleksandra Kuvshinova, assassinada juntament amb el càmera Pierre Zakrzewski mentre cobrien la guerra). Pocs dies després, al FLIC PRO, Huerga participa (amb Júlia Baena, Monserrat Ayats i Núria Càrcamo) en la taula rodona *Qui escriurà el futur?*, moderada per Anna Guitart i que tracta dels reptes vinents de la literatura.

En tota aquesta activitat, és clar, són clau les persones que porten la secretaria tècnica (la gestió administrativa) del PEN Català. A les històriques Roser Domingo o Anna Castellví cal sumar-hi, que s'hagi pogut documentar, Montse Delgar (que hi entra el juny del 2004), Glòria Oller (incorporada el curs 2006-2007), i més endavant, i fins avui, Teresa Sanz Pinyol, Anna González, Carlota Sas (que ja havia col·laborat en el projecte *Deletrix*), Raquel Abad, Sara Serrano, Olga Fusté i Aida Chavarria.³² Sense la tasca essencial que fan aquestes figures menys destacades, però igualment importants, les escriptores que han deixat petja al PEN Català pel grau del seu compromís o pel moment difícil en què l'assumeixen ho haurien tingut, sens dubte, força més complicat.

1.5. I després de la celebració del centenari? Coda final

³² Quan el 2005 la presidenta del PEN, Dolors Oller, destaca la col·laboració de Castellví en acabar el seu primer mandat, la situa en una llista que també inclou, en aquest ordre, Raffaella Salierno i Manel Guerrero, d'una banda, i Anna Romero i Glòria Oller, de l'altra, de manera que aquesta darrera contribueix a la tasca de l'entitat des d'abans.

El 2022 el centenari del PEN Català marca un punt d'arribada important que no és, tanmateix, sinó un punt i seguit. La història tant femenina com de conjunt del que ja ha comportat l'inici de la segona centúria per a l'associació, i del que la seguirà a partir d'ara, s'haurà de fer quan hi hagi prou distància per comprendre'n a fons les noves etapes, les intervencions centrals i els esdeveniments i accions més remarcables. El relat en clau femenina del primer segle de vida de l'entitat, però, no pot acabar sense deixar constància, ni que sigui en poques ratlles, que del 2022 ençà les dones no només han continuat tenint un paper essencial en l'associació, sinó que, des de la perspectiva de gènere, s'hi ha produït un fet especialment significatiu: la recuperació del CEPC.

Un cop refundat poc després de la celebració del centenari, el CEPC endega diverses iniciatives a fi d'honorar les seves predecessores i dotar-ne de continuïtat la tasca. A banda de la trobada de planificació celebrada a Ca la Dona el gener del 2024 (PEN Català, 2024a), rep el bateig oficial el 12 de juny següent a l'espai gastronòmic i cultural La Muriel, de Barcelona, mitjançant l'acte *Catarsi feminista*, en què, al costat de diverses intervencions, Gemma Ruiz modera una conversa amb Carme Riera, Lluïcia Ramis i Clara Vall (PEN Català, 2024b). L'octubre organitza, per primera vegada, el Dia de les Escriptores, celebrat a la Biblioteca de Catalunya amb el títol «Dones rurals» i consistent, a banda dels parlaments de presentació de rigor, en diverses lectures de textos d'autora a càrrec de figures culturals i literàries femenines de relleu (PEN Català, 2024c).

A més de Gemma Ruiz, que el presideix, Montserrat Bacardí, Maria Àngels Cabré, Pilar Godayol, Angelina Llongueras i Mercè Otero (per ordre alfabètic) es troben entre les escriptores que s'han compromès amb el CEPC en aquesta tercera etapa tot just inaugurada. A l'espera del seu creixement i la seva consolidació després de més d'una dècada d'inexistència, entre finals del 2024 i els primers mesos del 2025 la celebració del cinquantesim aniversari de la mort de Maria Teresa Vernet ha constituït un exemple especialment destacable de la feina que el CEPC pot fer, perquè ha revertit en un àlbum que, tot recordant l'escriptora (entre altres coses mitjançant les diferents presentacions que se n'han fet al territori), suposa una aportació bibliogràfica de primer ordre pels textos inèdits i les col·laboracions que l'integren (Cabré i Real, 2024).

2. LES ESCRIPTORES I L'ENTITAT. CATÀLEG D'AUTORES AMB PARTICIPACIÓ DESTACADA ENTRE EL 1922 I EL 2022

2.1. CLEMENTINA ARDERIU I VOLTAS

(Barcelona, 1889-1976)

Poeta. Autora de *Cançons i elegies* (1916), *L'alta llibertat* (1920), *Poemes* (1936), *Sempre i ara* (1946), *Poesies completes* (1952), *És a dir* (1958) i *L'esperança encara* (1969). Figura més destacada de la literatura d'autora durant el Noucentisme i referent poètic per a les escriptores posteriors, Arderiu és, juntament amb la mallorquina Maria Antònia Salvà (1869-1958), un dels noms clau de la lírica catalana del segle XX. Des del punt de vista de la tradició femenina, es considera que n'és una de les mares.

L'escriptora i el PEN Català

Membre del grup fundacional de l'entitat, hi participa activament des dels inicis per la seva vinculació amb el cercle d'escriptors que el constitueix. És l'única dona del primer Comitè Executiu, i forma part de la presidència dels sopars celebrats l'abril del 1924 i el juny del 1928. S'erigeix en la sola dona delegada del PEN Català en el 13è Congrés del PEN Internacional, celebrat a Barcelona el 1935. Torna a exercir aquesta funció a París el 1937, ja en plena Guerra Civil. El 1938 viatja amb Carles Riba a la Gran Bretanya en nom del PEN Català. El 1955, en plena postguerra, assisteix a l'encontre de la branca catalana a Montpeller, i el desembre del 1965 integra el Comitè Permanent de l'associació, constituït a Catalunya en el marc de la represa cultural. A principis dels anys setanta esdevé membre honorària del PEN Català, títol que ostenta fins que mor el 1976.

2.2. CATERINA ALBERT I PARADÍS

(L'Escalà, 1869-1966)

Pseudònim: Víctor Català. Poeta, contista, novel·lista, dramaturga i prosista. Autora, entre altres, d'*El cant dels mesos* (1901), *4 monòlegs* (1901), *Drames rurals* (1902), *Ombrívols* (1904), *Solitud* (1905), *Caires vius* (1907), *La mare balena* (1920), *El carcanyol* (1924), *Un film (3.000 metres)* (1926), *Marines* (1926), *Contrallums* (1930), *Mosaic* (1946), *Vida molta* (1950) i *Jubileu* (1951). Personalitat més destacada de la literatura d'autora entre el Modernisme i els anys seixanta del segle XX, Albert esdevé el gran referent (sobretot narratiu) de les escriptores coetànies i posteriors. Des de la perspectiva de la tradició femenina, però també dins del cànon literari general, és reconeguda com una de les fundadores de les lletres catalanes contemporànies.

L'escriptora i el PEN Català

Única dona membre del Comitè d'Honor de l'entitat en els seus inicis a principis de la tercera dècada del segle XX (al costat d'Adrià Gual, Josep Pin i Soler, Carles Soldevila, Narcís Oller, Josep M. López-Picó, Pompeu Fabra, Josep Carner, Carles Riba, Joan Puig i Ferreter i Santiago Rusiñol), durant els anys en què el PEN Català té Àngel

Guimerà com a president d'honor, Magí Morera i Galícia de president, Josep Barber de tresorer i J. Millàs-Raurell de secretari. Caterina Albert s'encarrega d'un dels tres discursos del sopar que l'associació celebra a l'Hotel Colon l'abril del 1924, un text molt significatiu tant de la seva posició com a escriptora com de la participació de les dones en el PEN Català fins al 1939.

2.3. ANNA MARIA DE SAAVEDRA I MACIÀ

(Vilafranca del Penedès, 1905 - Barcelona, 2001)

Poeta i llatísta. En les dues dècades anteriors a la Guerra Civil, és autora d'una obra poètica destacada apareguda a les publicacions periòdiques del país, i l'única dona del consell de redacció de la *Revista de Poesia*. Abans del 1939 signa, amb Adela M. Trepà, dues traduccions d'Ovidi per a la Fundació Bernat Metge: *Les Heroides* (1927) i *Les Metamorfosis* (1929-1932). Tot i que se situa en l'òrbita cultural i literària de Clementina Arderiu, Saavedra forma part del conjunt de noves veus literàries femenines que sorgeixen en les lletres catalanes durant el període de preguerra, i és una de les més ben valorades en el camp de la lírica.

L'escriptora i el PEN Català

Integrant del petit grup d'autores relacionades amb l'entitat en els anys vint i trenta, Saavedra presideix, juntament amb Clementina Arderiu, el sopar organitzat pel PEN Català l'1 de juny del 1928. És, així mateix, una de les tres úniques escriptores catalanes que assisteixen al 13è Congrés Internacional del PEN, que té lloc a Barcelona l'any 1935 (les altres dues són Arderiu i Maria Teresa Vernet). Sembla que es desvincula de l'associació a conseqüència de l'alçament feixista del 1936 (desapareix de l'escena cultural, de fet, durant el conflicte armat), ja que no consta a la llista de socis que Armand Obiols envia el 19 de febrer del 1939 en la carta de petició d'ajuda que trameta al secretari del PEN Internacional.

2.4. MARIA TERESA VERNET I REAL

(Barcelona, 1907-1974)

Novel·lista, prosista, poeta i traductora. Autora de *Maria Dolors* (1926), *Amor silenciosa* (1927), *Eulàlia* (1928), *Poemes I* (1929), *El perill* (1930), *El camí reprès* (1930), *Poemes II* (1931), *Presó oberta* (1931), *Final i preludi* (1933), *Les algues roges* (1934), *Elisenda* (1935), *Estampes de París* (1937), i de les traduccions de *Nocturn*, de Frank Swinnerton (1932), i *Dues o tres Gràcies*, d'Aldous Huxley (1934). Dona novel·lista més important del període de preguerra, inaugura la nòmina femenina del Premi Joan Crexells, no pas sense polèmica. És una de les primeres noves escriptores de les lletres catalanes dels anys vint i trenta que es donen a conèixer, una de les que obté més èxits de vendes i una de les més ben considerades per la crítica.

L'escriptora i el PEN Català

Integrant del petit grup d'autores relacionades amb l'entitat en els anys vint i trenta, es troba vinculada als cercles poètics de Clementina Arderiu i Anna Maria de Saavedra, alhora que forma part del col·lectiu literari d'Edicions Proa. És una de les tres úniques

escriptors catalanes que assisteixen al 13è Congrés Internacional del PEN, celebrat a Barcelona el 1935 (les altres dues són Arderiu i Saavedra). Probablement, afiliada a l'entitat el 1933 (en els mateixos moments que es fa sòcia de l'Ateneu Barcelonès), consta com a sòcia a la llista que Armand Obiols envia el 19 de febrer del 1939 en la carta de petició d'ajuda que tramet al secretari del PEN Internacional. L'any 2007 el Comitè d'Escriptors del PEN Català (CEPC) celebra el centenari del naixement de Vernet amb un acte d'homenatge; i el 2024 publica un àlbum centrat en la seva figura i la seva obra amb motiu dels cinquanta anys de la seva mort: *Maria Teresa Vernet. Novel·lista d'èxit abans de la guerra*. En tots dos casos, el CEPC és una de les poques instàncies que se'n fan ressò.

2.5. MERCÈ RODOREDA I GURGUÍ (Barcelona, 1908 - Girona, 1983)

Novel·lista, contista, prosista, poeta i dramaturga. Autora de *Soc una dona honrada?* (1932), *Del que hom no pot fugir* (1934), *Un dia de la vida d'un home* (1934), *Crim* (1936), *Aloma* (1938), *Vint-i-dos contes* (1958), *La plaça del Diamant* (1962), *El carrer de les Camèlies* (1966), *Jardí vora el mar* (1967), *La meva Cristina i altres contes* (1967), *Aloma* (1969), *Mirall trencat* (1974), *Semblava de seda i altres contes* (1978), *Quanta, quanta guerra...* (1980) i *Viatges i flors* (1980). Segona autora, després de Maria Teresa Vernet, que guanya el Premi Joan Crexells de novel·la (1937), és segurament la personalitat més rellevant de la literatura d'autora d'entre el 1936 i el 1980. Des de la perspectiva de la tradició femenina, però també dins del cànon literari general, està considerada un dels grans noms de les lletres catalanes contemporànies. L'obra de Rodoreda és la més traduïda, en conjunt, de la producció literària en la nostra llengua.

L'escriptora i el PEN Català

Associada al PEN Català en els anys trenta, és la segona dona, després de Clementina Arderiu, que participa en la direcció de l'entitat. Ho fa en qualitat de membre del Comitè Executiu que, presidit per Pompeu Fabra i ubicat a la seu de la Institució de les Lletres Catalanes (ILC), tot just creada el 1937, també componen Carles Riba, Josep Pous i Pagès, C. A. Jordana, Lluís Montanyà i Armand Obiols durant la guerra. Rodoreda, nom clau de la represa que la novel·la catalana inicia el 1925, i integrant del nucli d'autors de l'Agrupació d'Escriptors Catalans (peça fonamental de l'organització cultural i literària entre el 1936 i el 1939 i embrió de la ILC), assisteix com a representant del PEN Català, per primer cop de manera genèricament equitativa (al costat de Francesc Trabal), al congrés internacional del PEN que se celebra a Praga el juny del 1938. L'any 1939, en els primers temps de l'exili, passa de París al castell de Roissy-en-Brie, on s'instal·la amb altres escriptors, gràcies al fet de formar part de l'associació. En els papers del PEN Català es consigna que, durant la postguerra, Rodoreda n'exerceix de delegada a Suïssa en paral·lel a la tasca que fan Batista i Roca a Anglaterra, Carner a Bèlgica i Riera Llorca a Mèxic, però no n'hi ha altres evidències. No consta entre les dones que apareixen a la llista conservada d'associats de finals del 1976, però el seu nom apareix sovint entre els autors llegits i homenatjats en els actes de l'entitat a partir de la represa de la seva activitat a Catalunya en els anys setanta.

2.6. ANNA MURIÀ I ROMANÍ

(Barcelona, 1904 - Terrassa, 2002)

Novel·lista, contista, prosista, assagista, periodista i autora de literatura infantil i juvenil. Entre les seves obres hi ha *El cultiu de la bellesa. Secrets del meu tocador* (1930), *Joana Mas* (1933), *La revolució moral* (1934), *El sis d'octubre i el 19 de juliol* (1937), *La peixera* (1938), *Via de l'Est* (1946), *El nen blanc i el nen negre* (1947), *Crònica de la vida d'Agustí Bartra* (1967), *La finestra de gel* (1974), *El meravellós viatge de Nico Huahuetl a través de Mèxic* (1974), *L'obra de Bartra: assaig d'aproximació* (1975), *A Becerola fan ballades* (1978), *El país de les fonts* (1978), *Pinya de contes* (1980), *El llibre d'Eli* (1982), *Res no és veritat, Alicia* (1984), *Aquest serà el principi* (1986), *Catàleg Sal Bartra* (amb Jordi F. Fernández Figueras) (1987), *Dos contes autobiogràfics* (amb Agustí Bartra) (2000), *Les aventures d'una pota de ruc i altres contes* (2001) i *Reflexions de la vellesa* (2003). Integrant de la nova formada d'escriptors que inicien la seva trajectòria sota la dictadura de Primo de Rivera, i una de les narradores destacades dels anys vint i trenta, Murià és un testimoni excepcional del segle XX, una època que desfila sota formes diverses en la seva obra.

L'escriptora i el PEN Català

Inclosa en la llista de membres de l'entitat que Armand Obiols envia en la carta del 19 de febrer del 1939 al secretari del PEN Internacional per demanar ajut per als exiliats, la seva relació amb Maria Teresa Vernet i, sobretot, amb Mercè Rodoreda i altres escriptors del mateix cercle cultural, sembla impulsar-la a vincular-se al PEN Català en els anys trenta. Companya d'acció cultural de Vernet al Club Femení i d'Esports de Barcelona, en què actua a partir del 1931, durant la guerra comparteix palestra periodística tant amb Vernet com amb Rodoreda (totes tres col·laboren a la revista *Companya*, publicada entre el març del 1937 i el 1938) i, igual que aquesta darrera, treballa al Secretariat de la Institució de les Lletres Catalanes (ILC). En els primers temps de l'exili, com Rodoreda, Murià s'instal·la al castell de Roissy-en-Brie amb els seus pares i el seu germà gràcies al fet de formar part del PEN. El seu nom no es troba entre les autores que apareixen a la llista conservada d'associats de finals del 1976, però es converteix en una figura de referència per a l'entitat, i en especial per al Comitè d'Escriptors del PEN Català, sobretot a partir del 1994, quan, en fer els noranta anys, esdevé la degana de les lletres catalanes (un títol que ostenta fins a la seva mort vuit anys després). Per celebrar-ne els noranta-cinc, el CEPC organitza actes durant un mes, entre els quals ressalta l'adaptació teatral d'*Aquest serà el principi*. El mateix nom rep la taula rodona que l'any 2012, ja desaparegut el CEPC, recorda l'escriptora amb motiu dels deu anys del seu traspàs, moment en què també se li dedica un àlbum.

2.7. ROSA LEVERONI I VALLS

(Barcelona, 1910 - Cadaqués, 1985)

Poeta, contista i assagista. Autora d'*Epigrames i cançons* (1938), *Presència i record* (1952), *Poesia* (1981) i *Contes* (1985). Formada a l'Escola de Bibliotecàries i deixeble de Carles Riba, pertany al cercle intel·lectual de l'escriptor i és una peça clau de la resistència cultural sota el franquisme. La seva obra, malgrat ser poc extensa, ha estat

molt valorada, de manera que Leveroni ocupa un lloc d'honor tant en la tradició literària femenina del segle XX com en la galeria de la poesia catalana contemporània.

L'escriptora i el PEN Català

Sòcia de l'entitat des dels anys cinquanta i fins que mor en la dècada dels vuitanta, el 17 de desembre del 1965 Leveroni s'incorpora al Comitè Permanent (al costat de Clementina Arderiu). L'abril del 1970 és l'única escriptora que participa, juntament amb Salvador Espriu, Agustí Bartra, Joan Teixidor, Joan Vinyoli, Josep Palau i Fabre, Gabriel Ferrater, Pere Quart, Joan Colomines, Jordi Sarsanedas, Josep M. Llompart, Jaume Vidal Alcover, Joaquim Horta Amorós i Francesc Vallverdú, en el Festival Popular de Poesia Catalana que el PEN Català organitza amb altres associacions al Gran Price de Barcelona. El desembre del 1976, Leveroni és una de les poques autores que assisteix a l'Assemblea General Extraordinària de l'entitat. L'autora és la figura central de l'acte titulat *De les illes del somni* que, celebrat a l'Ateneu Barcelonès l'abril del 2010 per commemorar el centenari del seu naixement, clou el periple del Comitè d'Esriptores del PEN Català (creat en els anys noranta per Maria-Mercè Marçal i Montserrat Abelló i dissolt en aquests moments).

2.8. MARIA AURÈLIA CAPMANY I FARNÉS

(Barcelona, 1918-1991)

Narradora, dramaturga, prosista, assagista, autora de literatura infantil i juvenil, guionista, traductora, pedagoga i política. Autora, entre altres, de *Necessitem morir* (1952), *Com una mà* (1952), *L'altra ciutat* (1955), *Tana o la felicitat* (1956), *Betúlia* (1956), *Traduït de l'americà* (1958), *Tu i l'hipòcrita* (1960), *El gust de la pols* (1962), *La pluja als vidres* (1963), *El desert dels dies* (1966), *La dona a Catalunya* (1966), *Un lloc entre els morts* (1967), *Vent de garbí i una mica de por* (1967), *Dia sí, dia no: apunts sobre la nostra societat actual* (1968), *Feliçment, jo soc una dona* (1969), *Vitrines d'Amsterdam* (1970), *Quim-Quima* (1971), *Cartes impertinents de dona a dona* (1971), *El jaqué de la democràcia* (1972), *Ni teu, ni meu* (1972), *El feminisme a Catalunya* (1973), *Poema i vers o El cor salvatge de Carles Riba* (1973), *L'ombra de l'escorpí* (1974), *L'alt rei en Jaume* (1977), *Dies i hores de la nova cançó* (1978), *Coses i noses* (1980), *Vés-te'n ianqui* (1980), *Àngela i els vuit mil policies* (1981), *Lo color més blau* (1983), *Mala memòria* (1989), *Això era i no era* (1989) i *Aquelles dames d'altres temps* (1990). Personalitat fonamental tant de la cultura i la literatura de postguerra com de la història del feminisme al nostre país, se la considera una baula de continuïtat clau entre el temps de la República i la llarga nit del franquisme. Amb un paper central en la recuperació cultural i política, Capmany és un nom essencial de la tradició literària femenina i de les lletres catalanes del segle XX.

L'escriptora i el PEN Català

Figura cabdal de la represa de l'entitat en els anys setanta i primera escriptora que la presideix, cosa que fa entre el 1979 i el 1983. El 1968 ja assumeix el càrrec de vocal en un Consell Executiu renovat, i el 1973 la trobem en un dels cinc llocs de la Comissió d'Iniciatives de la direcció. El mateix 1972 actua de delegada del PEN Català en els col·loquis que el Centre Occità celebra el mes d'abril a Montpeller, on, juntament amb Maria Antònia Oliver, Capmany fa una exposició sobre la repressió que pateixen els autors catalans i estudia les possibilitats d'una relació estable entre lletraferits occitans

i catalans. En equip amb Robert Saladrigas, Josep M. Benet, Víctor Móra i Oliver, així mateix, Capmany elabora un programa d'actuacions per presentar-lo al Consell Directiu de l'associació. Es manté molt activa, de fet, des d'abans de la seva presidència; en el congrés internacional del PEN celebrat a Barcelona la tardor del 1978, per exemple, presenta la ponència «L'evolució de la literatura» (una síntesi de la història literària catalana des dels trobadors, on inclou Mercè Rodoreda, Montserrat Roig, Maria Antònia Oliver, Marta Pessarrodona i Antònia Vicens). A partir del 1979, com a presidenta, du a terme accions concretes rellevants (com ara provar de visitar Albert Boadella a la presó, presentar la candidatura de Salvador Espriu com a Premi Nobel de Literatura o assistir als congressos internacionals del PEN) i, sobretot, encapçala la resolució de la profunda crisi que viu el PEN Català. En el nou context del final de la dictadura i d'una realitat cultural en expansió, Capmany consolida l'entitat perquè la institucionalitza, la reforça i li aconsegueix tant finançament com una seu a l'Ateneu Barcelonès. L'autora n'encarrila el futur, en darrer terme, amb una continuïtat assentada en la presència internacional, el creixement a l'interior, l'estabilitat formal i la defensa dels drets lingüístics i de la llibertat de creació i d'expressió, de la dignitat de l'escriptor i de la intercomunicació cultural. El PEN Català entra, així, en una etapa de normalització definitiva. Tot i iniciar la seva carrera política com a regidora de l'Ajuntament de Barcelona el març del 1983, Capmany segueix treballant per a l'associació fins a la seva mort: posa al seu servei els recursos públics a l'abast, n'atén les peticions i hi segueix col·laborant mitjançant la participació en actes diversos. El desembre del 1984 passa a ser-ne sòcia d'honor per acord assembleari. El 1990 s'integra en l'organització del congrés internacional del PEN que té lloc a Barcelona el 1992. En paral·lel a tot plegat, és una escriptora amb presència recurrent en l'activitat de l'associació (se n'inclouen textos en l'antologia de narrativa en neerlandès que es prepara el 1983, posem per cas, al costat d'una majoria d'autors), que li fa nombrosos homenatges des d'una consciència clara del relleu cultural i literari de la seva figura i de la seva importància per al PEN (que avui no seria el que és sense la tasca desenvolupada per l'autora de *Feliçment, soc una dona*), i també li dedica un dels seus àlbums amb motiu de l'Any Capmany (2018).

2.9. CONCEPCIÓ GARCIA MALUQUER

(Salàs de Pallars, 1914 - Barcelona, 2004)

Nom de ploma: Concepció G. Maluquer. Poeta, novel·lista i contista. Autora de *La creu dels vents* (1959), *La ciutat i les hores* (1960), *Dues cases* (1961), *Parèntesi* (1963), *Gent del Sud* (1964), *Què s'ha fet d'en Pere Cots?* (1966), *Aigua tèrbola* (1967), *Gent del Nord* (1971), *Làscaris, princesa grega, comtessa del Pallars* (1991) i *Pallareses* (2005). Mestra de formació i integrant de la generació silenciada pel franquisme, constitueix una de les veus principals de la literatura d'autora del període de postguerra. Algunes escriptores més grans, com Aurora Bertrana i Carme Montoriol, formen part del seu cercle intel·lectual més íntim.

L'escriptora i el PEN Català

Membre de la tertúlia del Cafè Tèrminus, de la qual sembla que sorgeix el nucli que dona un nou impuls al PEN Català a l'interior de Catalunya en els darrers temps de la dictadura franquista, Maluquer s'associa a l'entitat en els anys de la represa i n'és sòcia fins a la seva mort. A banda d'una de les poques sòcies de l'entitat en la dècada dels

setanta, és una de les tres úniques dones (amb Montserrat Roig i Maria Antònia Oliver) que participen en l'assemblea de reorganització que té lloc el 4 de febrer del 1973, amb quatre desenes d'assistents en total. Col·laboradora del Comitè d'Escriptores del PEN Català, el 30 de maig del 2002 és objecte d'un dels seus homenatges, que reverteix en l'*Àlbum Concepció G. Maluquer*, coordinat per Maria Barbal.

2.10. MONTSERRAT ROIG I FRANSITORRA

(Barcelona, 1946-1991)

Contista, novel·lista, assagista i periodista. Llicenciada en Filosofia i Lletres, és autora de *Molta roba i poc sabó... i tan neta que la volen!* (1971), *Ramona, adéu* (1972), *Retrats paral·lels* (3 vol., 1975-78), *Rafael Vidiella, l'aventura de la revolució* (1976), *El temps de les cireres* (1977), *Els catalans als camps nazis* (1977), *Personatges* (2 vol., 1979), *L'hora violeta* (1980), *¿Tiempo de mujer?* (1980), *L'òpera quotidiana* (1982), *L'agulla daurada* (1985), *La veu melodiosa* (1987), *El cant de la joventut* (1989), *Digues que m'estimes encara que sigui mentida* (1991), *Reivindicació de la senyora Clito Mestres* (1992) i *Un pensament de sal, un pessic de pebre: dietari obert (1990-1991)* (1992). Roig constitueix un dels noms clau del grup de nous escriptors que, nascuts després de la Guerra Civil, es donen a conèixer entre finals dels anys seixanta i principis dels setanta i inicien nous camins en la literatura catalana del darrer terç del segle XX.

L'escriptora i el PEN Català

Associada a l'entitat en els darrers temps de la dictadura franquista (en els anys de la seva represa a l'interior de Catalunya), n'és una de les joves protagonistes: acompanya Avel·lí Artís-Gener (Tísner) en una de les seves visites a Ramon Aramon i Serra i l'ajuda a aconseguir la informació que necessita per engegar el procés de recuperació del PEN Català dins del país, o tramet a Joan Fuster les bases revisades de l'associació per tal que li confirmi que no hi ha res a dir en relació amb el País Valencià, per exemple. Membre del Consell Directiu des de l'assemblea de reorganització celebrada el 4 de febrer del 1973 (per a la preparació de la qual treballa intensament, i a què assisteixen només tres dones —Concepció G. Maluquer i Maria Antònia Oliver, a més d'ella—), el 10 de febrer del mateix any ocupa el càrrec de vocal del Secretariat Permanent i una de les quatre places de la Comissió de Relacions del PEN Català. Participant molt activa i vehement en les discussions del Consell (incideix sovint en les decisions preses), s'encarrega de gestions com la possible fundació d'una empresa de representació literària (una empresa que, entre altres coses, s'encarregui de la projecció internacional de la literatura catalana i permeti al PEN disposar d'una seu pública, que és un projecte que no arriba a bon port), l'escatiment de la situació d'escriptors als quals el PEN Català es planteja oferir borses d'ajut o la notificació a Francesc Candel que ha estat acceptat, excepcionalment, com a soci. L'autora, però, té molts dubtes des del principi i aviat es retira de la primera línia d'acció perquè no està d'acord amb com es fan les coses a l'entitat (així ho explica a Tísner, per carta, el 6 de desembre del 1976, alhora que li notifica que no assistirà a l'assemblea imminent). No és clar si se'n dona de baixa, tanmateix: el 1978 consta entre els socis, el 1979 el PEN Català en defensa el cas després que TVE la veti per raons polítiques i el 1990, encara, l'autora respon l'enquesta que l'associació du a terme sobre la funció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (és una de les nou dones que ho fan). Hi continuï associada o no fins a la seva

mort el 1991, l'associació li dedica homenatges diversos un cop traspassada, tant en el marc general de les seves activitats (el 1992 i el 2011, per exemple) com dins de l'acció específica del Comitè d'Escriptores (el 2001, posem per cas).

2.11. MARIA ANTÒNIA OLIVER I CABRER

(Manacor, 1946 - Sencelles, 2022)

Novel·lista, contista, dramaturga, autora de literatura infantil i juvenil, traductora, guionista i periodista. Entre els seus llibres es compten, entre altres, *Cròniques d'un mig estiu* (1970), *Cròniques de la molt anomenada ciutat de Montcarrà* (1972), *Coordenades espai-temps per guardar-hi les ensaïmades* (1975), *El vaixell d'Iràs i no Tornaràs* (1976), *Punt d'arròs* (1979), *Figues d'un altre paner* (1979), *Crineres de foc* (1985), *Margalida perla fina* (1985), *Estudi en lila* (1985), *Antípodes* (1988), *El Pacaticú* (1988), *Triptics* (1989), *Joana E.* (1992), *El sol que fa l'ànec* (1994), *Amor de cans* (1995), *Tallats de lluna* (2000), *L'illa i la dona* (2003) i *Colors de mar* (2007). Membre del col·lectiu Ofèlia Dracs i integrant de l'anomenada generació literària dels setanta, és una figura de relleu en el procés de renovació de les lletres catalanes en els anys previs i immediatament posteriors a la fi del franquisme i una de les veus més destacades de la narrativa d'autora del darrer terç del segle XX.

L'escriptora i el PEN Català

Associada al PEN Català en els darrers temps de la dictadura franquista, participa activament en la represa de l'entitat a l'interior de Catalunya. A banda d'assistir a l'assemblea de reorganització que se celebra el 4 de febrer del 1973 —és una de les tres úniques dones que hi ha entre una quarantena de participants, juntament amb Concepció G. Maluquer i Montserrat Roig—, fa molta feina perquè es pugui dur a terme, i durant la trobada, ingressa en el Consell Directiu i s'encarrega de l'escrutini i de l'anunci del resultat del recompte de vots juntament amb Vicenç Riera Llorca i Albert Jané. El 10 de febrer del 1973 esdevé vocal del Secretariat Permanent del PEN Català i ocupa un lloc, al costat de Maria Aurèlia Capmany, a la Comissió d'Iniciatives de l'associació. Immediatament, es posa a treballar per organitzar activitats a Barcelona, com ara un cicle de conferències al Col·legi d'Aparelladors, que a finals de primavera del 1973 reverteix en una ponència única dins del cicle *La literatura catalana vista pels qui la fan*). Novament amb Capmany, és delegada del PEN Català en els col·loquis que el Centre Occità celebra el 22 i el 23 d'abril a Montpeller (on les dues escriptores fan una exposició sobre la repressió que pateixen els autors catalans i estudien les possibilitats d'una relació estable amb els lletraferits occitans) i elabora un programa d'actuacions per presentar-lo al Consell (una tasca en què també col·laboren Robert Saladrigas, Josep M. Benet i Víctor Móra). El desembre del 1976 assisteix a l'Assemblea General Extraordinària de l'entitat, i el 1978 forma part del Comitè de Sessions Literàries del congrés internacional del PEN que se celebra a Barcelona. El 1990 és una de les nou dones que responen l'enquesta que l'associació du a terme sobre la funció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Menys activa en els darrers anys de pertinença a l'associació (tot i que hi participa: el 2009 s'adhereix a la campanya del PEN Internacional contra la detenció de l'escriptor i dissident xinès Liu Xiaobo, per exemple), en les memòries del PEN Català que inclouen la nòmina d'associats no consta que se'n doni de baixa abans de la seva mort.

2.12. MARTA PESSARRODONA I ARTIGAS

(Terrassa, 1941)

Poeta, narradora, prosista, assagista i traductora. Autora, entre altres, de *Primers dies de 1968* (1968), *Setembre 30* (1969), *Vida privada* (1972), *Memòria I* (1979), *A favor meu, nostre* (1981), *Poemes 1969-1981* (1984), *Berlin suite* (1985), *Homenatge a Walter Benjamin* (1988), *Nessa: narracions* (1988), *Tria de poemes* (1994), *Fauna* (1994), *Barcelona, una nova ciutat europea* (1995), *Ever More (ficcions)* (1995), *Maria Aurèlia Capmany* (1996), *L'amor a Barcelona* (1998), *Frederica Montseny* (1998), *Això guixa. Homenatge a Joan Oliver/Pere Quart* (1999), *El segle de les dones* (2002), *Mercè Rodoreda: un retrat* (2003), *Caterina Albert* (2005), *Poemes 1969-2007* (2008), *Animals i plantes* (2010), *França 1939. La cultura catalana exiliada* (2010), *L'exili violeta* (2011), *Virginia Woolf i el Grup de Bloomsbury* (2013), *Tessel·les* (2017), *Variacions profanes* (2019) i *Tot m'admira. Poesia completa (1965-2021)* (2021). Pertanyent a la generació que no ha viscut la Guerra Civil, és una de les poetes més reconegudes del darrer terç del segle XX i de les primeres dècades del XXI.

L'escriptora i el PEN Català

Afegida a la nòmina de sòcies el curs 1974-1975, el desembre del 1976 assisteix a l'Assemblea General Extraordinària de l'entitat juntament amb Rosa Leveroni, Maria Antònia Oliver i Rosa Maria Arquimbau i s'incorpora al comandament del PEN Català en el marc de la renovació general del Consell Directiu que, després de la dimissió en ple de l'anterior, es produeix durant aquesta assemblea. Com a responsable de la Secretaria d'Iniciatives, la feina de Pessarrodona consisteix a redactar comunicats de premsa, adreçar sol·licituds a les autoritats, fer alguna conferència, escriure cartes, ocupar-se de tasques administratives i confeccionar el nou butlletí de l'entitat. En l'assemblea celebrada el novembre del 1977, tanmateix, l'autora proposa un intercanvi de càrrecs tot justificant-lo amb els seus nombrosos viatges per motius laborals; acceptada la proposta, l'autora esdevé secretària de Relacions i, com a tal, és una de les signants dels nous estatuts de l'entitat el maig del 1978, moment en què també assisteix al congrés que el PEN Internacional organitza a Estocolm en qualitat de delegada de la branca catalana (ho fa al costat del president, Josep Palau i Fabre, a qui sol acompanyar en aquestes ocasions). L'enfrontament entre els dos delegats en relació amb la proposta que el castellà fos una de les llengües oficials al congrés internacional de Barcelona de l'octubre del mateix any feta pel PEN Espanyol (a què Palau i Fabre respon iradament) genera una gran polèmica, després de la qual Pessarrodona es concentra, com tothom, en aquest important esdeveniment. Quan se celebra el congrés, hi intervé com a secretària de Relacions i hi exerceix de representant oficial del PEN Català (en aquest cas, al costat de Palau i Fabre i Tísner). El novembre del 1979 també el representa a l'Assemblea de Delegats i la reunió del Comitè de Traduccions que tenen lloc a Londres. L'11 de desembre del 1985 participa en nom del PEN Català en la sessió centrada en Henry James del segon *Col·loqui sobre literatura estrangera en català*, en què comparteix palestra amb Joan Triadú i la traductora Marta Pera. El projecte d'edició d'una antologia de poesia catalana en occità i francès a càrrec del PEN Occità, engegat el 1989 i dilatat fins als primers anys noranta, inclou composicions seves (i també de Maria-Mercè Marçal). El 1990 respon a l'enquesta que l'associació du a

terme sobre la funció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (és una de les nou escriptores que ho fan). En els anys següents el seu nom apareix vinculat a les activitats del Comitè d'Espectores del PEN Català, tot i que no en forma part del nucli. El 2003, malgrat no constar entre les baixes, desapareix de la nòmina d'associats que publica l'entitat, que tanmateix hi segueix comptant: la tardor del 2019 és una de les encarregades de presentar l'àlbum dedicat a Maria Aurèlia Capmany a Barcelona, Badalona, Gandia i Castelló i participa en el festival manresà Tocats de Lletra amb la sessió «Una donassa de cognom Pessarrodona». Per Sant Jordi del 2020, en ple confinament per la pandèmia, s'encarrega del reportatge sobre Mercè Rodoreda amb què el PEN Català participa (juntament amb tres altres reportatges) en la diada virtual celebrada a Nova York, coordinada per Mary Ann Newman des de la Farragut Fund for Catalan Culture in the U.S., per exemple. El PEN Català la fa sòcia d'honor el 2021, amb motiu dels seus vuitanta anys, i li dedica un homenatge i una publicació (*Sobre Marta Pessarrodona*, a cura d'Isabel Graña i Marta Nadal i editada per Comanegra). El 2022 l'escriptora és una de les ponents del cicle *Converses amb Joan Fuster*, amb motiu de la celebració del centenari del naixement de l'autor, en el marc de la sessió «L'art de provocar: Gabriel Ferrater, Joan Fuster i Blai Bonet»; s'encarrega, així mateix, del segon acte del cicle *100 anys del PEN Català*, titulat «Exili: elles també hi eren (França, 1939)», i assisteix a la Festa del Centenari del PEN Català al Palau Robert.

2.13. Dolors Oller i Rovira (Girona, 1942)

Crítica literària i assagista. Llicenciada en Filosofia i Lletres i doctora en Filologia Romànica, ha estat professora de la Universitat Autònoma de Barcelona i catedràtica de Teoria de la Literatura a la Universitat Pompeu Fabra. Autora, entre altres, de *La poesia de Rafael Masó* (1980), *La construcció del sentit* (1986), *Virtuts textuais. Una tipologia de la paraula poètica* (1991), *Accions i intencions. Estratègies de lectura i assaigs de poètica* (2011) i *Aprendre de la lletra. La construcció del sentit seguida de noves lectures* (2012), és un dels noms de referència dels estudis literaris catalans de les darreres dècades del segle XX i de les primeres del XXI.

L'escriptora i el PEN Català

Afiliada al PEN Català en els mateixos moments que Montserrat Roig, Oller és la segona dona que presideix l'entitat. La presideix entre el juny del 2001 i el juny del 2010, tot assumint el càrrec després d'una dilatada trajectòria a l'associació. El 1990 és una de les nou dones que responen l'enquesta que el PEN du a terme sobre la funció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. El 1992 pren part en les sessions literàries dedicades a l'assaig, la crítica i altres gèneres de frontera del congrés internacional celebrat a Barcelona. A més de col·laborar amb el Comitè d'Espectores del PEN Català, és l'única autora en el total de vuit integrants del Comitè de Projecció Exterior de la Literatura Catalana (CPELC), que entre el 1997 i el 2001 treballa per promoure'n la presència al món. Les tasques del CPELC es concreten, durant els seus quatre anys d'existència, en la preparació d'antologies en diverses llengües, el relançament de la revista *Catalan Writing* (que en aquesta segona etapa, entre el 1997 i el 2002, passa a ser una publicació coeditada pel PEN Català i la Institució de les Lletres Catalanes) i la participació en trobades internacionals com la que organitza el PEN gal·lès a

Aberystwyth el novembre del 1998. Oller esdevé directora de *Catalan Writing* el 2007, ja essent presidenta de l'entitat, quan amb motiu del fet que la cultura catalana és la convidada de la Fira del Llibre de Frankfurt, el PEN Català agafa definitivament les regnes de la revista, i n'inicia la tercera etapa juntament amb l'IRL. La presidència d'Oller es caracteritza per una modernització que, en general, consolida el prestigi de l'entitat (amb l'obtenció de la Creu de Sant Jordi, per exemple) i la fa més visible i present en els fòrums de la literatura i de la solidaritat tan nacionals com internacionals. Aquesta modernització implica, entre altres coses, la renovació del nom (són els anys en què esdevé el PEN Català) i del lloc web o la donació del fons documental a la Biblioteca de Catalunya. Mentre és presidenta de la branca catalana del PEN, com és lògic, Oller participa en nombrosos actes de dins i de fora del territori, entre els quals hi ha els congressos mundials (Londres 2001, Tromsø 2004, Berlín 2005 i Linz 2009, per exemple) o els homenatges que el 2007 l'aleshores anomenat Comitè d'Escriptors Empresonats, rebatejat Comitè d'Escriptors Perseguits (CEP) a partir del curs 2013-14, dedica a la periodista Anna Politkòvskaia, assassinada el 2006. També n'encapçala moltes accions, com l'adhesió a la campanya del PEN Internacional contra la detenció de l'escriptor i dissident xinès Liu Xiaobo o al manifest contra la conversió en guardons bilingües dels premis Ciutat de Palma (acció que culmina, el gener del 2014, en la tercera edició del Sant Sebastià Literari). Oller té, a més, un paper clau en la creació del programa Escriptor Refugiat, presentat l'any 2005, estrenat el 2007 i que, denominat Escriptor Acollit a partir del 2010, permet proporcionar refugi durant dos anys una personalitat literària amenaçada o perseguida. Es troba vinculada, igualment, a la revista digital *Visat*, del Comitè de Traducció i Drets Lingüístics, els anys 2008, 2010 i 2011. Tancats els seus nou anys de presidència, Oller assumeix, per cooptació, la vocalia del tot just creat Comitè de Projecte Social, càrrec que ostenta fins al juny del 2014. El 2018, a petició de Carme Arenas, se la nomena presidenta honorària. A principis del 2021 es dona de baixa del PEN Català, juntament amb vint socis més, amb motiu de la demanda que l'entitat interposa contra Carme Arenas per presumptes irregularitats econòmiques durant la seva gestió com a secretària general i com a presidenta.

2.14. ANTÒNIA VICENS I PICORNELL

(Santanyí, 1941)

Contista, novel·lista, prosista, autora de literatura infantil i juvenil i poeta. La seva obra inclou *Banc de fusta* (1968), *39° a l'ombra* (1968), *Material de fulletó* (1971), *La festa de tots els morts* (1974), *La Santa* (1980), *Quilòmetres de tul per a un petit cadàver* (1982), *Gelat de maduixa* (1984), *Terra seca* (1987), *L'àngel de la lluna* (1997), *Massa tímid per lligar* (1998), *Quan un home s'enamora* (1998), *Febre alta* (1998), *Lluny del tren* (2002), *Ungles perfectes* (2007), *Ànima de gos* (2011), *Primera comunió* (1980), *Tots els contes* (2005), (2009), *Sota el paraigua el crit* (2013), *Fred als ulls* (2015), *Tots els cavalls* (2017), *Si no dius fort el meu nom em condemnes per sempre* (2020), *Pare què fem amb la mare morta* (2020) i *Quasi un miracle. Tots els contes* (2022). Integrant del conjunt d'escriptors que, nascuts després de la Guerra Civil, es donen a conèixer a partir de finals dels anys seixanta, és una de les personalitats mallorquines més destacades de la literatura catalana dels anys seixanta ençà.

L'escriptora i el PEN Català

Afiliada a l'entitat a finals dels anys setanta, col·labora amb el Comitè d'Escriptores del PEN Català entre la dècada dels noranta i el 2010. Des del juny d'aquest any fins al 2014 ocupa la vicepresidència insular de l'associació i adquireix un paper rellevant en l'organització d'actes destacats i de la Setmana del PEN a les Illes, celebrada la tardor del 2012. És l'artífex de la creació del Premi Veu Lliure, concedit anualment pel PEN Català a Mallorca, des del 2010, en reconeixement al autors perseguits al seu país, i participa regularment tant en l'acte anual d'entrega del premi com en els actes del Dia Internacional de l'Escriptor Perseguit que tenen lloc a l'illa. Nom habitual, des de força temps abans, en l'activitat de l'associació tant a Mallorca com a Barcelona, el 2008 participa com a ponent en la taula rodona *Qui té por de la literatura?*, coordinada per Simona Škrabec dins del programa de Kosmopolis. IV Festa Internacional de la Literatura, i el 2009 s'adhereix a la campanya del PEN Internacional contra la detenció de l'escriptor i dissident xinès Liu Xiaobo i recita poemes, amb quatre autors més, en la celebració de la signatura del conveni en virtut del qual Palma s'incorpora a la Xarxa de Ciutats Refugi ICORN i al programa Escriptor Acol·lit, per exemple. També es troba al costat de Carme Arenas, Joana Serra de Gayeta, Maria Victòria Secall, Margalida Pons i Elisenda Farré en l'homenatge a Xesca Ensenyat que, amb motiu del seu traspàs, organitza la vicepresidència de les Illes Balears la tardor del mateix any. El 2011 s'adhereix a la petició d'una Institució de les Lletres Catalanes no desnaturalitzada per la llei òmnibus i el 2013, al manifest contra la conversió en guardons bilingües dels premis Ciutat de Palma (acció que culmina, el gener del 2014, amb la tercera edició del Sant Sebastià Literari). En el marc dels actes del Dia de l'Escriptor Perseguit, el 2015 participa en l'acte poètic *Rompre barrots* que té lloc a Mallorca. El 2017 és una de les lectores del conte «Ocells de fusta» en l'acte dedicat a l'escriptora turca Asli Erdogan que té lloc en el marc de la Setmana del Llibre en Català de Palma. El 2018 l'entitat li dedica un homenatge per la seva trajectòria, complementat amb un dels seus àlbums, que obre un text de Carme Arenas (que també participa en la presentació de la publicació al juny, en un acte en què s'honora, paral·lelament, Joaquim Carbó). El 2018 Vicenç participa amb un poema en la campanya #LletresxlaLlibertat de l'entitat i és entrevistada a «La Veu del Soci» del butlletí del PEN Català. El 2021 s'adhereix al comunicat de l'associació contra la sentència de Pablo Hasél i, amb motiu de fer els vuitanta anys, se li dedica el documental *El paisatge sempre és interior*, de Toni Moreno, coproducció del PEN Català, la Fundació Mallorca Literària i l'Ajuntament de Sant Cugat.

2.15. PILAR RAHOLA I MARTÍNEZ

(Barcelona, 1958)

Política, periodista i escriptora. Autora, entre altres, d'*Aquell estiu color de vent* (1983), *Aperitiu nocturn* (1985), *La qüestió catalana* (1993), *Dona alliberada, home empenyat* (2000), *Carta al meu fill adoptat* (2001), *Els amants de la Tània* (2002), *3x1: El món actual a través de 3 generacions* (2003), *Catalunya, any zero* (2004), *La màscara del Rei Artur* (2010), *La República Islàmica d'Espanya* (2011), *El carrer de l'Embut* (2013), *Mariona* (2014), *Rosa de cendra* (2017), *S.O.S cristians* (2018) i *L'espia del Ritz* (2020).

L'escriptora i el PEN Català

Vocal de la Junta Directiva des del març del 1985, assumeix tasques diverses a l'entitat. Entre altres coses, ressenya a l'*Avui* l'homenatge als escriptors empresonats en què participa Maria Aurèlia Capmany el 1989 a la Universitat de Barcelona; representa el PEN Català a la trobada d'escriptors de Bled (Eslovènia) del 1989 i del 1991; dins del grup que s'ocupa de l'Àmbit de Programa, forma part de la Comissió Organitzadora del congrés internacional del PEN que se celebra a Barcelona el 1992; és una de les participants catalanes al 59è Congrés Internacional de l'organització mundial, celebrat a Dubrovnik (Croàcia) el 1993, i publica alguns articles sobre la seva pròpia activitat, com un de *Serra d'Or* en què tracta el dilema que vol plantejar al PEN amb relació a Cuba i la decisió que cal prendre sobre si enviar o no paper a l'associació d'escriptors que exerceix una funció política censora. Col·laboradora del Comitè d'Escriptors del PEN Català, Rahola abandona la Junta Directiva ben aviat per prioritzar la seva carrera política. Però continua a l'entitat fins força anys després: no és fins a la memòria del maig del 2006 que consta com a baixa voluntària en la relació d'associats.

2.16. VINYET PANYELLA I BALCELLS

(Sitges, 1954)

Poeta, assagista, autora de literatura infantil, política i gestora cultural. Diplomada en Biblioteconomia i Documentació, llicenciada en Filologia Catalana, diputada del Parlament de Catalunya entre el 1995 i el 1999, directora de la Biblioteca de Catalunya entre el 2000 i el 2004 i directora-gerent del Consorci de Patrimoni de Sitges entre el 2011 i el 2019, aquest darrer any és nomenada presidenta del Consell Nacional de la Cultura i de les Arts (CoNCA). Ha publicat, entre altres, *Epistolari del Cau Ferrat (1889-1930)* (1981), *Joaquim Budesca* (1985), *J.V. Foix: 1918 i la idea catalana* (1989), *Ángeles Santos* (1992), *Memorial de platges* (1993), *Joaquim Sunyer* (1997), *Les ales del buit* (1997), *Jardí d'ambre* (1998), *Josep Carbonell i Gener (Sitges, 1897-1979)* (2000), *Miralls de marbre* (2000), *Quintet de l'Havana* (2001), *París-Viena* (2002), *Santiago Rusiñol: el caminant de la terra* (2003), *El Drac i la Menuda* (2003), *L'Estrella i el Mar* (2003), *Dins del cercle d'Orfeu* (2004), *Taller Cézanne* (2007), *Santiago Rusiñol: la campanya de Poblet de 1889* (2012), *Cavalls i collarret (Suite de Terramar)* (2009), *Aprenent a mirar* (2011), *La mar que se m'enduu* (2012), *On life and shadows* (2013), *Petita història de Ramon Casas* (2017, amb il·lustracions de Pilarín Bayés) i *Itinerari Maricel Integral. Un passeig pel Maricel de Charles Deering i Miquel Utrillo (1909-1921)* (2018).

L'escriptora i el PEN Català

Vocal de la Junta Directiva entre el 1989 i el 1994. És delegada del PEN Català al congrés internacional de Maastricht del 1989 i participa en l'homenatge a l'escriptor Ramon Planes que se celebra a Sitges el 10 de març del 1990 amb motiu del primer aniversari de la seva mort. L'octubre del mateix any assisteix tant al VII Encontre d'Escriptors Bascos, Gallecs i Catalans (Galeuska) com a la Reunió de Gandia —una reunió clau en què el Comitè de Programa, Traduccions i Drets Lingüístics elabora la *Declaració dels drets de les llengües*— i el 1991 va a Viena per presentar el congrés de Barcelona del 1992 (amb Jordi Sarsanedas, Joan Rendé i Isidor Cònsul). També s'implica en el projecte d'edició d'una antologia de poesia catalana en occità i francès per part del PEN Occità, engegat el 1989 i dilatat fins als primers anys noranta, que inclou composicions de Marta Pessarrodona i Maria-Mercè Marçal. El 1990 Panyella

és una de les nou dones que responen l'enquesta que l'associació du a terme sobre la funció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Amb vista a la preparació de la trobada internacional que té lloc a Barcelona el 1992, és coordinadora de l'Àmbit d'Activitats de la Comissió Organitzadora (així com vicesecretària de l'Organització Catalana, segons consta en algun document). Col·labora, així mateix, amb el Comitè d'Escriptores del PEN Català i participa en activitats generals de l'entitat, com l'acte d'homenatge a Jordi Sarsanedas que té lloc el maig del 2000 amb motiu de l'edició del llibre *Cor meu, el món*. El 2020 és una de les sis autores de les càpsules «Escriptors confinats» (sobre llibres, autors, projectes, etc.) que es publiquen al canal de YouTube del PEN, i el 2022 forma part dels membres de l'entitat entrevistats per al vídeo commemoratiu del centenari.

2.17. MARIA-MERCÈ MARÇAL I SERRA

(Barcelona, 1952-1998)

Poeta, novel·lista, traductora, narradora i assagista. Llicenciada en Filologia Clàssica, cofundadora de Llibres del Mall i feminista militant, és autora de *Cau de llunes* (1977), *Bruixa de dol* (1979), *Sal oberta* (1982), *Terra de mai* (1982), *La germana, l'estrangera* (1985), *Desglac* (1988), *Llengua abolida* (1989), *La passió segons Renée Vivien* (1994), *Raó del cos* (2000), *Sota el signe del drac* (2004) i *El senyal de la pèrdua* (2014). Esdevinguda un referent poètic des de l'inici de la seva trajectòria, Marçal constitueix un nom fonamental tant de la literatura d'autora com de la poesia catalana del darrer quart del segle XX.

L'escriptora i el PEN Català

Vocal de la Junta Directiva entre el 1992 i el 1998, és l'artífex, juntament amb Montserrat Abelló, de la creació del primer Comitè d'Escriptores del PEN Català (CEPC), que desplega la seva tasca entre el 1992 i el 2010. Marçal és una de les participants de *Paraula de dona*, l'acte de lectura protagonitzat per catorze autores que té lloc el 24 d'abril del 1992, en el marc del congrés internacional del PEN que se celebra a Barcelona, i que constitueix tant el bateig oficial del Comitè d'Escriptores del PEN Internacional com el tret de sortida de l'activitat del CEPC. Un cop acabat el congrés, Marçal s'ocupa dels contactes amb les autores catalanes per establir les línies d'actuació del CEPC, que es proposa recuperar la tradició literària femenina, potenciar les autores del moment i promoure'n les relacions tant nacionals com internacionals a fi d'estimular els projectes conjunts, defensar els drets de les escriptores i denunciar-ne la discriminació. Després de la constitució oficial del CEPC la primavera del 1994, integrat per Neus Aguado, Josefa Contijoch, Mercè Ibarz, Lluïsa Julià, Abelló i ella mateixa, l'autora s'encarrega de presentar-lo al conjunt del PEN Català mitjançant un article al butlletí de l'entitat. Convertida en l'ànima del CEPC, sota el seu guiatge, i malgrat les reticències d'alguns socis, es du a terme una considerable activitat. El CEPC, que compta amb nombroses col·laboracions i amb el suport i la complicitat de la Junta Directiva, es consolida així, dins del PEN Català, entre el 1994 i el 1998. En aquesta primera etapa ressalten: les taules rodones *Escriptores*; un ressò mediàtic remarcable; l'homenatge a Maria Antònia Salvà del 1995, en els 125 anys del seu naixement (que reverteix en un segon esdeveniment a Mallorca el desembre del 1997 i en una jornada a Gandia el novembre del 1998, durant la qual també es ret homenatge a Marçal, morta de càncer el juliol anterior); el conveni signat amb l'Institut Català de la Dona el 1996 per promoure les accions al voltant de la literatura d'autora i assegurar

la participació d'almenys una escriptora com a delegada del PEN Català en els congressos internacionals de l'associació; el cicle d'espectacles *Cartografies del desig* (un projecte artístic interdisciplinari i altament innovador que obté un gran èxit), amb la primera edició el 1997 i la segona el 1998, de les quals neixen dos llibres (*Cartografies del desig. Quinze escriptores i el seu món*, a cura de la mateixa Marçal, i *Memòria de l'aigua. Onze escriptores i el seu món*), i el sopar en honor de Montserrat Abelló, amb motiu dels seus vuitanta anys, celebrat l'1 de febrer del 1998 i que inaugura els àlbums d'homenatge del PEN Català (un tipus de publicació que n'esdevé distintiva). Més enllà de l'acció al CEPC, central en la seva vinculació al PEN Català, Marçal és una figura reconeguda dins de l'entitat des dels anys vuitanta: el projecte d'edició d'una antologia de poesia catalana en occità i francès a càrrec del PEN Occità, engegat el 1989 i dilatat fins als primers anys noranta, inclou composicions seves (i també de Marta Pessarrodona), i el 1990 és una de les nou autores que responen l'enquesta que l'associació du a terme sobre la funció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, per exemple. Després de la seva mort, és objecte de múltiples homenatges tant per part del CEPC com, en general, del PEN Català, que li dedica un dels seus àlbums el mateix 1998.

2.18. MONTSERRAT ABELLÓ I SOLER

(Tarragona, 1918 - Barcelona, 2014)

Poeta i traductora. Feminista activa, responsable de les dramaturgies *Tres dones (Un poema a tres veus)* de Sylvia Plath (1994, dirigida per Calixto Bieito) i *Cares a la finestra. Poesia anglesa feta per dones del segle XX* (1998, dirigida per Magda Puyol) i molt reconeguda com a traductora al català de Sylvia Plath, entre altres escriptors anglosaxons, és autora de *Vida diària* (1963), *Vida diària. Paraules no dites* (1981), *El blat del temps* (1986), *Foc a les mans* (1990), *L'arrel de l'aigua* (1995), *Són màscares que m'emprovo...* (1995), *Dins l'esfera del temps* (1998), *El cor de les paraules. Obra poètica 1963-2002* (2002), *Asseguda escrivint = Seated Writing* (2004), *Memòria de tu i de mi* (2006), *El fred íntim del silenci* (2008), *Poemes d'amor. Antologia* (2010), *Més enllà del parlar concís* (2014) i *El miracle és viure* (2015). Exiliada a Xile després de la Guerra Civil, quan retorna a Catalunya es vincula a les joves escriptores i esdevé una figura de referència en la poesia catalana, en la poesia d'autora i en la traducció literària al català de la segona meitat del segle XX.

L'escriptora i el PEN Català

Artífex, juntament amb Maria-Mercè Marçal, de la creació del Comitè d'Espectacles del PEN Català (CEPC), que desplega la seva activitat entre el 1992 i el 2010 per tal de recuperar la tradició literària femenina, potenciar les autores del moment i promoure'n les relacions tant nacionals com internacionals a fi d'estimular els projectes conjunts, defensar els drets de les escriptores i denunciar-ne la discriminació. Abelló és una de les participants de *Paraula de dona*, l'acte de lectura protagonitzat per catorze autores que té lloc el 24 d'abril del 1992 en el marc del congrés internacional celebrat a Barcelona, i que constitueix tant el bateig oficial de l'International Pen Women Writers Committee (IPWWC) dins de l'entitat mundial com el tret de sortida de l'activitat del CEPC. Un cop acabat el congrés, l'autora s'ocupa dels contactes amb l'IPWWC per definir les línies d'acció del CEPC. Quan aquest es constitueix

oficialment la primavera del 1994, s'hi integren, a més d'ella i Marçal, Neus Aguado, Josefa Contijoch, Mercè Ibarz i Lluïsa Julià. Amb motiu dels seus vuitanta anys, Abelló és honorada pel CEPC amb un sopar l'1 de febrer del 1998, en un acte que inaugura una publicació distintiva del PEN Català: els àlbums d'homenatge. Durant la segona etapa del CEPC, iniciada després de la mort de Marçal, Abelló és la segona escriptora que la succeeix en la tasca de portaveu del CEPC a les assemblees del PEN Català i en el càrrec de vocal a la Junta Directiva, ho fa entre el 2001 i el 2003. També és una de les protagonistes habituals dels actes del CEPC (per exemple, *Silenci amb veu de dona*, preparat conjuntament amb el Comitè d'Escriptors Empresonats amb motiu del 8 de març del 2000 a fi de denunciar les represàlies contra autores com la turca Nadire Mater o l'albanesa Flora Brovin). I, en qualitat de degana que n'és per la seva edat, és objecte d'un nou homenatge quan fa els noranta anys: el 2008, el CEPC organitza una jornada centrada en la seva figura consistent en tres taules rodones, la presentació d'un monogràfic sobre l'autora i una lectura de textos seus. Més enllà de l'acció fonamental d'Abelló dins del CEPC, que reverteix en col·laboracions puntuals al butlletí del PEN Català (amb articles sobre l'acte en honor d'Anna Murià en els seus noranta anys el 1994 i sobre l'homenatge a Maria Antònia Salvà el 1995), l'escriptora també participa en altres activitats del PEN Català. Es poden esmentar: el recital de poemes que fa el juny del 1998, juntament amb Maria Àngels Anglada, en la presentació del text editat en català de la *Declaració universal de drets lingüístics* (1996) que n'incorpora la història, organitzada pel Comitè de Traducció i Drets Lingüístics (CTDL); l'acte d'homenatge a Jordi Sarsanedas amb motiu de l'edició del llibre *Cor meu, el món*, l'any 2000; la vinculació a la revista *Visat*, del CTDL, el 2006 i el 2007, o el fet que sigui una de les escriptores que es tanquen en una gàbia col·locada al pati de carruatges de l'Ateneu Barcelonès amb motiu del Dia Internacional de l'Escriptor Empresonat el 2008, organitzat per l'aleshores anomenat Comitè d'Escriptors Empresonats. La baixa de l'autora com a sòcia del PEN Català es produeix el 9 de setembre del 2014, quan mor. Sòcia d'honor de l'entitat, es publica un article en memòria seva, al web, l'endemà mateix.

2.19. MARIA ÀNGELS ANGLADA I D'ABADAL

(Vic, 1930 - Figueres, 1999)

Poeta, narradora, autora de literatura infantil i juvenil, assagista, crítica literària i traductora. Publica, entre altres, *Díptic* (1972), *Les closes* (1979), *Kiparissia* (1981), *No em dic Laura* (1981), *Viola d'amore* (1983), *Sandàlies d'escuma* (1985), *El bosc de vidre* (1986), *El mirall de Narcís / el mite grec en els poetes catalans* (1988), *Paisatge amb poetes* (1988), *Artemisia* (1989), *Columnes d'hores (1965-1990)* (1990), *L'agent del rei* (1991), *La daurada Parmèlia i altres contes* (1991), *La grua Estontola* (1993), *Paradís amb poetes* (1993), *El violí d'Auschwitz* (1994), *Arietta* (1996), *L'hipopòtam blau* (1996), *Relats de mitologia*, I i II (1996), *Quadern d'Aram* (1997), *Nadal* (1998) i *Nit de 1911* (1999). Pòstumament en surten *L'àngel* (2000) i *Poesia completa* (2009). Llicenciada en Filologia Clàssica, tot i ser nascuda abans de la Guerra Civil forma part de la nova fornada d'escriptores que es donen a conèixer a partir dels anys setanta i és un nom fonamental de la literatura d'autora del darrer quart del segle XX.

L'escriptora i el PEN Català

Vinculada al Comitè d'Espectores del PEN Català (CEPC), que es proposa recuperar la tradició literària femenina, potenciar les autores del moment i promoure'n les relacions tant nacionals com internacionals a fi d'estimular els projectes conjunts, defensar els drets de les escriptores i denunciar-ne la discriminació, és una de les catorze autores que participen en *Paraula de dona*, l'acte de lectura celebrat el 24 d'abril a les vuit del vespre que constitueix el bateig oficial de l'International Pen Women Writers Committee (IPWWC) en el marc del congrés celebrat a Barcelona el 1992. El juny del 1998, Anglada fa un recital de poemes, juntament amb Montserrat Abelló, en la presentació del text editat en català de la *Declaració universal de drets lingüístics* (1996) que n'incorpora la història, organitzat pel Comitè de Traducció i Drets Lingüístics. Aquell mateix mes, el PEN Català, en col·laboració amb l'Associació d'Espectors en Llengua Catalana i la Universitat de Vic, dedica un dels seus àlbums a Anglada amb motiu de l'homenatge a l'autora que té lloc a la capital d'Osona. El novembre del 1999, poc després que mori, i l'octubre del 2009, en el desè aniversari del seu traspàs, el CEPC organitza actes en honor seu: en el primer cas es tracta d'una reflexió entorn de la seva obra i de la seva personalitat que s'acompanya amb un recital de poemes amb interludis musicals; en el segon, d'un homenatge-recital titulat *Amb el nom clar que una vella sang dicta*, obert amb una taula rodona sobre l'escriptora. L'abril del 2015, d'altra banda, es llegeix un fragment de la novel·la *Quadern d'Aram* en la commemoració de l'aniversari del genocidi armeni que el PEN Català de les Illes Balears celebra a Palma en col·laboració amb l'Obra Cultural Balear, el grup Blanquerna i la comunitat armènia de Mallorca.

2.20. MARIA BARBAL I FARRÉ

(Tremp, 1949)

Novel·lista, contista i autora de literatura infantil i juvenil, fa algunes incursions en la prosa i el teatre. Publica, entre altres, *Pedra de tartera* (1985), *La mort de Teresa* (1986), *Mel i metzines* (1990), *Pampallugues* (1991), *Càmfora* (1992), *Des de la gàbia* (1992), *Ulleres de sol* (1994), *Espaguetti Miu* (1995), *Escrivia cartes al cel* (1996), *Bari* (1998), *Carrer Bolívia* (1999), *Bella edat* (2003), *País íntim* (2005), *Emma* (2008), *La pressa del temps* (2010), *Cada dia penso en tu* (2011), *Dolça companyia, cara solitud* (2013), *En la pell de l'altre* (2014), *A l'amic escocès* (2019), *Tàndem* (2021) i *Al llac* (2022). És una de les narradores catalanes destacades dels anys vuitanta ençà.

L'escriptora i el PEN Català

Vinculada al Comitè d'Espectores del PEN Català (CEPC), que es proposa recuperar la tradició literària femenina, potenciar les autores del moment i promoure'n les relacions tant nacionals com internacionals a fi d'estimular els projectes conjunts, defensar els drets de les escriptores i denunciar-ne la discriminació, és una de les catorze autores que participen en *Paraula de dona*, l'acte de lectura celebrat el 24 d'abril a les vuit del vespre que constitueix el bateig oficial de l'International Pen Women Writers Committee (IPWWC) en el marc del congrés celebrat a Barcelona el 1992. En les primeres dècades del segle XXI, però, és quan hi adquireix veritable protagonisme. El 2004, per exemple, participa en la taula rodona *Projecció exterior de la literatura catalana* que té lloc a València el març, al costat de Monika Zgustová. Vocal de la Junta Directiva entre el 2002 i el 2010, a partir del

2007 s'ocupa de les Relacions Internacionals en nom de l'entitat. És una de les dues autores, així mateix, en què es focalitza el *Qui és qui* que acompanya els números de la revista *Catalan Writing* entre el 2007 i el 2011, en la seva tercera i última època. Col·laboradora habitual del Comitè d'Escriptors Perseguits, el 2008 s'ocupa, juntament amb Montserrat Rodés i Carme Arenas, de l'edició de la versió catalana de *This prison where I live. Escrits des de la presó*, publicada pel PEN Català i Editorial Aresta i que aplega testimonis de diferents autors, i és una de les dues escriptores que es tanquen en una gàbia col·locada al pati de carruatges de l'Ateneu Barcelonès amb motiu del Dia Internacional de l'Escriptor Empresonat (l'altra és Montserrat Abelló); el 2009 s'adhereix a la campanya del PEN Internacional contra la detenció de l'escriptor i dissident xinès Liu Xiaobo i la trobem en els esdeveniments organitzats a Barcelona, Agramunt i Potenza amb motiu del Dia de l'Escriptor Empresonat, i el 2010 col·labora en el dossier de la revista *L'Espill* sobre literatura perseguida (en aquest cas, amb Carme Arenas i Raffaella Salierno). Barbal, de fet, representa sovint el PEN Català en esdeveniments culturals i actes oficials. El 2011, per exemple, és una de les autores que, havent redactat l'antologia *Cartes a Europa*, participa en l'espectacle que se'n deriva al Festival Internacional de Literatura Passa Porta, celebrat a Brussel·les i on Barbal llegeix textos (a banda de participar en altres activitats); el gener del 2014 s'encarrega de fer el discurs en l'acte de lliurament del premi de l'Associació per a les Nacions Unides a Espanya (ANUE) amb què es distingeix el PEN Català, o el 2018 el representa en la Setmana del Llibre en Català. L'any 2013 s'adhereix al manifest contra la conversió en guardons bilingües dels premis Ciutat de Palma (acció que culmina, el gener del 2014, en la tercera edició del Sant Sebastià Literari) i el 2015, al manifest «Freedom in time of crisis», escrit a favor dels refugiats a Europa i presentat a Brussel·les el 15 d'abril. El gener del 2018 aporta un text inèdit a la campanya #LletresxlaLlibertat del PEN Català. A principis del 2021 se'n dona de baixa, juntament amb vint socis més, amb motiu de la demanda que l'entitat interposa contra Carme Arenas per presumptes irregularitats econòmiques durant la seva gestió com a secretària general i com a presidenta.

2.21. NEUS AGUADO GIMÉNEZ (Córdoba, Argentina, 1955)

Poeta, narradora, assagista, traductora i periodista. Autora de *Paseo prèsbita* (1982), *Juego cautivo* (1986), *Blanco Adamar* (1987), *Ginebra en bruma rosa* (1989), *Paciencia y barajar* (1990), *Guia del cementiri de Montjuïc* (1992), *Guia de lectura: «Primavera con una esquina rota de Mario Benedetti»* (1995), *Aldebarán* (2000), *Entre leones* (2002), *Intimidación de la fiebre* (2005) i *Tal vez el Tigre* (2014).

L'escriptora i el PEN Català

Integrant del nucli constitutiu del Comitè d'Escriptores del PEN Català (CEPC), creat en els anys noranta a fi de recuperar la tradició literària femenina, potenciar les autores del moment i promoure'n les relacions tant nacionals com internacionals per estimular els projectes conjunts, defensar els drets de les escriptores i denunciar-ne la discriminació, és una de les catorze escriptores que participen en *Paraula de dona*, l'acte de lectura celebrat el 24 d'abril del 1992 a les vuit del vespre que constitueix el bateig oficial de l'International Pen Women Writers Committee (IPWWC) en el marc

del congrés internacional celebrat a Barcelona. Entre el 1994 i el 2001, participa i intervé regularment en les nombroses activitats del CEPC. Segons Josefa Contijoch, la desacreditació pública i l'atac personal al CEPC per part d'un membre de la Junta Directiva del PEN Català la indueixen a abandonar-lo a l'inici del nou mil·lenni (cosa que sembla que fa simultàniament a Araceli Bruch, Mercè Ibarz i Lluïsa Julià). Es dona de baixa de l'entitat el 21 d'abril del 2010, pocs dies després de la dissolució del CEPC, però hi continua col·laborant puntualment (el 2015, per exemple, presenta Teresa Pascual al cicle *Dilluns de poesia* a l'Arts Santa Mònica). Amb motiu del centenari del PEN Català, el 2022 és una de les participants (al costat d'Araceli Bruch, Lluïsa Julià, Mercè Otero i Helena Pol) en la taula rodona que es dedica al CEPC al Palau Robert, a l'octubre, en el marc de la programació vinculada a l'exposició *PEN Català. 100 anys protegint la llengua i la llibertat d'expressió*; s'hi encarrega, en concret, de parlar dels orígens del CEPC i de la seva necessitat en el context del moment.

2.22. JOSEFA CONTIJOCH I PRATDESABA

(Manlleu, 1940)

Novel·lista, poeta, autora de literatura infantil i juvenil, dramaturga, assagista i traductora. Publica, entre altres, *De la soledad primera* (1964), *Aquello que he visto* (1965), *Tombstone blues* (1967), *Quadern de vacances (una lectura d'El segon sexe)* (1983), *Potala* (1986), *No em dic Raquel* (1989), *La dona líquida* (1990), *Rímmel* (1994), *Ales intactes* (1996), *Amor congelat* (1997), *Tòrrida tardor* (1997), *Els dies infinits* (2001), *Les lentes il·lusions* (2001), la sèrie infantil *La marieta* (integrada per quatre llibres del 2002), *Congesta* (2007), *Contaminació* (2009), *Sense alè* (2012) i *Baix continu* (2014).

L'escriptora i el PEN Català

Integrant del nucli constitutiu del Comitè d'Esriptores del PEN Català (CEPC), constituït en els anys noranta a fi de recuperar la tradició literària femenina, potenciar les autores del moment i promoure'n les relacions tant nacionals com internacionals per estimular els projectes conjunts, defensar els drets de les escriptores i denunciar-ne la discriminació, és la sola autora del grup inicial que hi continua treballant fins a la seva dissolució el 2010. Membre molt activa del CEPC, el maig del 1999 participa en la commemoració dels cinquanta anys de l'edició d'*El segon sexe*, de Simone de Beauvoir, al costat de Fina Birulés, Dolors Calvet, Montserrat Palau i Lluïsa Julià, per exemple; o el desembre del 2001 modera la taula rodona sobre Montserrat Roig organitzada amb motiu del desè aniversari de la seva mort. Entre el 2005 i el 2006 coordina el projecte *Itineraris*, concebut pel CEPC per fomentar les relacions entre les autores dels Països Catalans, articulats en diverses taules rodones sobre temes concrets en diferents punts del territori amb l'objectiu de donar a conèixer les escriptores fora del seu entorn més pròxim, estimular el coneixement transversal entre elles i contribuir a la descentralització de les activitats culturals, i interromput, inesperadament, després de la taula rodona que té lloc a Andorra el març del 2006. Ha relatat l'experiència del CEPC al llibre *La passió segons Maria-Mercè Marçal. Dietari d'una amistat* (2016) i, juntament amb Lluïsa Julià, al capítol titulat «El Comitè d'Esriptores - Centre Català del Pen» de *Feminismes. Subjectes del nou mil·lenni* (2020). En paral·lel amb aquest compromís, Contijoch també participa en activitats generals del PEN Català, com ara l'acte d'homenatge a Jordi Sarsanedas que té lloc el maig del 2000 amb motiu de

l'edició del llibre *Cor meu, el món*. El 2020 l'entitat la nomena sòcia d'honor, i és una de les sis autores de les càpsules «Escriptors confinats» (sobre llibres, autors, projectes, etc.) que es publiquen al canal de YouTube del PEN.

2.23. MERCÈ IBARZ I IBARZ

(Saidí, 1954)

Periodista, assagista i narradora. Autora, entre altres, de *Breu història d'ETA (1959-1979)* (1981), *Mercè Rodoreda* (1991), *La terra retirada* (1993), *La palmera de blat* (1995), *A la ciutat en obres* (2002), *Febre de carrer* (2005), *Mercè Rodoreda. Exili i desig* (2008), *No parlis de mi quan me'n vagi* (2010), *Vine com estàs* (2013), *L'amic de la finca roja* (2017), *Labor inacabada* (2020) i *Retrat de Mercè Rodoreda* (2022).

L'escriptora i el PEN Català

Integrant del nucli constitutiu del Comitè d'Escriptores del PEN Català (CEPC), constituït en els anys noranta a fi de recuperar la tradició literària femenina, potenciar les autores del moment i promoure'n les relacions tant nacionals com internacionals per estimular els projectes conjunts, defensar els drets de les escriptores i denunciar-ne la discriminació, és l'encarregada de la presentació internacional del CEPC, que té lloc al Congrés d'Edimburg del 1997 (en què comunica que l'integren sis autores, que es troben cada dues setmanes per parlar de l'obra de l'escriptora del mes i que organitzen lectures, conferències i tertúlies). Autora d'articles diversos sobre les activitats del PEN Català en els anys vuitanta, és vocal de la Junta Directiva entre el 1997 i el 2000. El 1998 produeix el muntatge escènic de gran èxit *Res no et serà pres*, a partir de l'obra de Maria-Mercè Marçal, juntament amb Anna Castellví, que dirigeix Magda Pueyo i es presenta a Barcelona el 14 de desembre amb el suport de moltes altres entitats i institucions. Entre el 1994 i el 2001, de fet, participa activament en les activitats del CEPC. Segons Josefa Contijoch, la desacreditació pública i l'atac personal per part d'un membre de la Junta Directiva del PEN Català la indueixen a abandonar-lo a l'inici del nou mil·lenni (cosa que fa simultàniament a Neus Aguado, Araceli Bruch i Lluïsa Julià). A les memòries de l'entitat d'entre el 2010 i el 2018, per contra, consta com a baixa voluntària amb data 18 de juliol del 2011, i apareix com a nova alta amb data 17 de setembre del 2014.

2.24. LLUÏSA JULIÀ I CAPDEVILA

(Barcelona, 1958)

Crítica literària i estudiosa de la literatura. Doctora en Filologia Catalana i dedicada a la docència, és autora, entre altres, de *Joaquim Ruyra, narrador* (1992), *Tradició i orfenesa* (2007), *Maria Antònia Salvà (1869-1958)* (2008), *Carme Riera* (2009), *Ruyra: l'home i la seva imatge* (2010), *Els miralls de la ficció. La narrativa de Maria Àngels Anglada* (2013) i *Maria-Mercè Marçal. Una vida* (2017). És una de les investigadores que, en les darreres dècades, ha contribuït a engruixir els estudis sobre la literatura d'autora al nostre país.

L'escriptora i el PEN Català

Integrant del nucli constitutiu del Comitè d'Escripores del PEN Català (CEPC), constituït en els anys noranta a fi de recuperar la tradició literària femenina, potenciar les autores del moment i promoure'n les relacions tant nacionals com internacionals per estimular els projectes conjunts, defensar els drets de les escriptores i denunciar-ne la discriminació, el setembre del 1998 participa en el congrés del PEN Internacional a Hèlsinki en qualitat de delegada del PEN Català i fa una intervenció en les sessions de l'International Pen Women Writers Committee (IPWWC) sobre la figura, l'obra i el compromís amb l'entitat de Maria-Mercè Marçal (morta el juliol anterior). També forma part de la delegació que assisteix al 66è Congrés del PEN Internacional, celebrat el juny del 1999 a Varsòvia, en què presenta el projecte de l'edició internacional de *Cartografies del desig* en les sessions de l'IPWWC. Membre molt activa del CEPC tant en l'etapa encapçalada per Marçal com en els anys immediatament posteriors a la seva desaparició, el 1998, per exemple, és la curadora de *Memòria de l'aigua*, i el 2019, juntament amb Araceli Bruch, s'encarrega de l'edició de *Cartografies del desig III* (el segon i el tercer llibres nascuts dels espectacles organitzats pel CEPC en els anys noranta); el maig del 1999 és una de les ponents en la commemoració dels cinquanta anys de l'edició d'*El segon sexe*, de Simone de Beauvoir; el 2000 participa en l'acte *Silenci amb veu de dona*, preparat pel CEPC conjuntament amb el Comitè d'Escriptors Empresonats amb motiu del 8 de març per denunciar les represàlies contra les escriptores, i el 2001 es troba tant en l'homenatge a Felícia Fuster com en la taula rodona sobre Montserrat Roig amb motiu del desè aniversari de la seva mort. Ocupa el càrrec de vocal del CEPC a la Junta Directiva del PEN Català entre el 1998 i el 2001. En l'endemig, també treballa per a l'aleshores anomenat Comitè d'Escriptors Empresonats (CEE) (el 1998 va a l'encontre extraordinari de les diferents delegacions que se celebra a Anglaterra el mes de juny, i del 31 de març al 3 d'abril del 2000 ella i Rosa Igartua assisteixen com a delegades a la trobada internacional que té lloc a Katmandú, per esmentar dos casos), i participa en activitats generals com l'homenatge a Jordi Sarsanedas per l'edició del llibre *Cor meu, el món*, el maig del 2000. La desacreditació pública i l'atac personal al CEPC per part d'un membre de la Junta Directiva del PEN Català indueixen Julià a abandonar-lo a l'inici del nou mil·lenni (cosa que fa simultàniament a Neus Aguado, Araceli Bruch i Mercè Ibarz). Amb motiu del centenari del PEN Català, el 2022 Julià protagonitza una conversa sobre el CEPC a la Biblioteca Vila de Gràcia el maig, i és una de les participants (al costat de Neus Aguado, Araceli Bruch, Mercè Otero i Helena Pol) en la taula rodona que s'hi dedica al Palau Robert a l'octubre en el marc de la programació vinculada a l'exposició *PEN Català. 100 anys protegint la llengua i la llibertat d'expressió*; s'hi encarrega, en concret, de parlar del paper aglutinador clau que hi exerceix Maria-Mercè Marçal. Julià

recull l'experiència del CEPC a la seva biografia de la poeta (2017) i, amb Josefa Contijoch, al capítol titulat «El Comitè d'Escriptores - Centre Català del PEN» del llibre *Feminismes. Subjectes del nou mil·lenni* (2020). A banda del centenari de l'entitat, i entre altres activitats, en els darrers temps ha participat en l'homenatge a Maria Antònia Salvà pels cent cinquanta anys del seu naixement celebrat a València (2020), ha intervingut en nombrosos actes de l'Any Felícia Fuster, comissionat per ella mateixa (2021), i ha moderat i ha estat ponent, respectivament, de dues de les sessions del cicle *Converses amb Joan Fuster*, coorganitzades pel PEN Català i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua en el centenari del naixement de l'escriptor (2022).

2.25. ARACELI BRUCH I PLA

(Manlleu, 1953)

Actriu, directora de teatre, dramaturga, assagista i activista cultural. És autora, entre altres, de *Re-clams* (1997), *Escac i Mat...?* (2005), *Em sento estafada. Una lectura de Simone de Beauvoir* (2010) i *Carme Karr contra la incultura femenina* (2020, amb Susana Tavera).

L'escriptora i el PEN Català

Vinculada a l'entitat des de mitjans dels anys noranta, a les memòries no consta que se'n doni oficialment d'alta, però, fins al 2000; i se'n consigna la baixa el 6 de febrer del 2015. Compromesa aviat amb el Comitè d'Escriptores del PEN Català (CEPC), és l'artífex del cicle d'espectacles *Cartografies del desig*, un projecte artístic interdisciplinari i altament innovador centrat en les autores, la seva producció i el nou espai simbòlic que configuren, que el CEPC organitza amb un gran èxit a la Casa Elizalde el 1997, el 1998 i el 2001 i el 2018. L'any següent, juntament amb Lluïsa Julià, s'encarrega de l'edició de *Cartografies del desig III* (2019), el tercer dels llibres nascuts de la iniciativa. La desacreditació pública i l'atac personal al CEPC per part d'un membre de la Junta Directiva del PEN Català la indueixen a abandonar-lo a l'inici del nou mil·lenni (cosa que sembla que fa simultàniament a Neus Aguado, Mercè Ibarz i Lluïsa Julià). Vocal de la Junta Directiva entre el 2000 i el 2001, l'octubre del 2022, amb motiu del centenari del PEN Català, Bruch és una de les ponents de la taula rodona que es dedica al CEPC al Palau Robert (al costat de Neus Aguado, Lluïsa Julià, Mercè Otero i Helena Pol) en el marc de la programació vinculada a l'exposició *PEN Català. 100 anys protegint la llengua i la llibertat d'expressió*; s'hi encarrega, en concret, de parlar del projecte del cicle *Cartografies del desig*.

2.26. JOANA BEL I OLEART

(Barcelona, 1965)

Poeta, prosista i autora de literatura infantil i juvenil, ha publicat, entre altres, *Parèntesi* (1986), *El risc de l'aigua i el silenci* (1990), *A la nit, el bosc belluga* (1997) i *No sé si imagino* (1999). S'ha encarregat de diverses edicions de textos, com ara *La màgia de les paraules* (2004), de Maria-Mercè Marçal.

L'escriptora i el PEN Català

Membre del Comitè d'Escriptors del PEN Català (CEPC) en la seva segona etapa (1998-2010), a les memòries de l'entitat consta que s'hi associa el 2003, però el 2001 ja és una de les encarregades de llegir textos de Montserrat Roig (al costat de Lluïsa Julià, Carme Arenas, Núria Cabré, Rosa Toran, Carles Torner, Montserrat Rodés i Glòria Roig) en l'acte d'homenatge que el CEPC dedica a l'autora en el desè aniversari de la seva mort. El 2004 coordina tant l'homenatge a Maria Dolors Orriols que el CEPC organitza el desembre com l'àlbum que publica sobre l'escriptora, i el 2008 signa el text sobre Orriols del CEPC que acull el web del PEN, juntament amb una tria de fragments, poc després de la seva mort. Bel és una de les integrants del CEPC que, el primer trimestre del 2010, decideixen dissoldre'l, i que seguidament es donen de baixa del PEN Català (el 21 d'abril d'aquell any).

2.27. FINA BIRULÉS I BERTRAN

(Girona, 1956)

Assagista, investigadora i traductora. Professora de filosofia especialitzada en teoria feminista i producció filosòfica d'autora, cofundadora i membre del Seminari Filosofia i Gènere d'ÀDHUC (Centre de Recerca Teoria, Gènere, Sexualitat) de la Universitat de Barcelona i del Grup Arendt de Pensament i Política, ha publicat, entre altres, *Una herència sin testamento: Hannah Arendt* (2007), *Entreactes. Entorn del pensament, la política i el feminisme* (2014), *Feminisme, una revolució sense model* (2018) i *Hannah Arendt: Llibertat política i totalitarisme* (2019).

L'escriptora i el PEN Català

Membre del Comitè d'Escriptors del PEN Català (CEPC), és una de les autores que hi donen continuïtat en la seva segona etapa (iniciada el 1998, un cop morta Maria-Mercè Marçal, i closa el 2010). Tot i no constar com a alta oficial en les llistes d'associats fins al 2003, el maig del 1999 participa en la commemoració dels cinquanta anys de l'edició d'*El segon sexe*, de Simone de Beauvoir, al costat de Dolors Calvet, Josefa Contijoch, Montserrat Palau i Lluïsa Julià. Es dona de baixa de l'entitat el 21 d'abril del 2010 (juntament amb Neus Aguado i Joana Bel), pocs dies després de la dissolució del CEPC.

2.28. NÚRIA CABRÉ I CASTELLVÍ

(l'Argentera, 1954)

Poeta i assagista. Dedicada a la docència, és autora, entre altres, de *Les avantguardes a Europa i a Catalunya* (1990, amb Carme Arenas), *Dona i literatura. La imatge de la dona en la literatura medieval* (1992), *Compassos per a l'oblit* (2004), *Instant als dits* (2006) i *Metrònom rimat* (2008).

L'escriptora i el PEN Català

Membre del Comitè d'Espectores del PEN Català (CEPC), és una de les autores que hi donen continuïtat en la seva segona etapa, després del traspàs de Maria-Mercè Marçal (1998-2010). Tot i que no consta oficialment com a associada a les memòries fins al 2003, el 2001 és una de les encarregades de llegir textos de Montserrat Roig (al costat de Carme Arenas, Joana Bel, Lluïsa Julià, Rosa Toran, Carles Torner, Montserrat Rodés i Glòria Roig) en l'acte que el CEPC dedica a l'autora en el desè aniversari de la seva mort. El 2004 coordina, juntament amb Maria Barbal, l'àlbum d'homenatge a Teresa Juvé. Adherida, el 2009, a la campanya del PEN Internacional contra la detenció de l'escriptor i dissident xinès Liu Xiaobo, Cabré és una de les integrants del CEPC que, el primer trimestre del 2010, decideixen dissoldre'l, alhora que n'organitzen el darrer acte a l'Ateneu Barcelonès: *De les illes del somni*, homenatge a Rosa Leveroni que, en el marc del centenari del naixement de l'autora, pren cos en una lectura i un recital poètic i musical i una taula rodona coordinada per Tònia Passola (en què Cabré participa al costat de Rosa Ardid i Abraham Mohino). El 2011 i el 2015 s'adhereix, respectivament, a la petició d'una Institució de les Lletres Catalanes no desnaturalitzada per la llei omnibus i al manifest «Freedom in time of crisis», presentat a Brussel·les el 15 d'abril a favor dels refugiats a Europa.

2.29. TERESA COLOM I PICH

(la Seu d'Urgell, 1973)

Poeta i narradora. Autora, entre altres, de *Com mesos de juny* (2001), *La temperatura d'uns llavis* (2002), *Elegies del final conegut* (2005), *On tot és vidre* (2009), *La meva mare es preguntava per la mort* (2012), *La senyoreta Keaton i altres bèsties* (2015), *Consciència* (2019) i *El cementiri de les matrioixques* (2021).

L'escriptora i el PEN Català

Membre del Comitè d'Espectores del PEN Català (CEPC) en els seus darrers anys, és una de les autores que l'integren en el moment de la seva dissolució el 2010. Segons les memòries de l'entitat, s'hi afilia el 2006. L'any anterior havia participat, com a poeta convidada, en el cicle *Tres veus*, organitzat pel PEN Català. El 2016 participa en el projecte poètico-teatral *Deshabitades*, que es presenta a Manresa i la taquilla del qual es cedeix al PEN Català per finançar projectes d'espectores refugiats a Catalunya.

2.30. ÀNGELS GREGORI I PARRA

(Oliva, 1985)

Poeta, assagista i gestora cultural. Autora, entre altres, de *Bambolines* (2003), *Llibre de les brandàlies* (2007), *New York, Nabokov & bicicletes* (2010), *Quan érem divendres* (2013), *Música, mestres! Amparito, la filla del mestre* (2016) i *Quan els grans arbres cauen* (2018).

L'escriptora i el PEN Català

Quarta escriptora que el presideix, cosa que fa entre el 2018 i el 2022 (després de Maria Aurèlia Capmany, Dolors Oller i Carme Arenas). Del 2019 ençà també s'hi ocupa, específicament, de la gestió cultural i la planificació d'activitats. A partir del juny del 2022 n'esdevé vocal. Afiliada el 2009, es vincula amb l'entitat des de força abans: participa, per exemple, en la jornada de poesia *4 llengües 4 literatures* que té lloc a la capital del País Valencià el novembre del 2004 i assisteix a la taula rodona del programa *Itineraris* que el Comitè d'Escriptors del PEN Català (CEPC) organitza a Gandia el setembre del 2005. Col·laboradora del CEPC, en forma part en la segona etapa (1998-2010) i es troba entre les autores que decideixen dissoldre'l el 2010. El 2012 se li encarrega un estudi sobre la visibilitat dels escriptors valencians als mitjans de comunicació, que es publica el 2013 i es presenta el 2014. El 2016 intervé en el projecte poètico-teatral *Deshabitades* (presentat a Manresa i la taquilla del qual es cedeix al PEN Català per finançar projectes d'escriptors refugiats a Catalunya), el 2017 és una de les dues figures entrevistades al butlletí de l'entitat (sobre el perquè de la seva pertinença al PEN Català i la tasca de l'associació) i el 2019 participa en el XVII recital *Veu de dona*, que té lloc a l'Ateneu Barcelonès. Sota la seva presidència, el PEN Català en viu de tots colors, tant en sentit negatiu com positiu: l'aturada durant un any de la revista *Visat*, represa el desembre del 2019 amb el número de tardor; el dur conflicte amb la presidenta anterior, Carme Arenas, contra la qual s'acaba interposant un procediment judicial per presumptes despeses econòmiques no justificades per valor de 373.000 euros; la pandèmia provocada per la COVID-19; la preparació i l'inici de la celebració del centenari de l'associació (1922-2022) i el Premi Nacional de Cultura (2022), atorgat pel CoNCA. En qualitat de màxima representant de l'entitat, Gregori participa en nombrosos actes i accions anuals i puntuals, com ara els congressos internacionals del PEN (per exemple a Pune, l'Índia, el 2019), les entregues a Barcelona i a les Illes Balears dels premis Pompeu Fabra (a la projecció social de la llengua catalana), Veu Lliure (en reconeixement al autors perseguits al seu país) i de Traducció (del jurat del qual forma part el 2021), les presentacions de llibres (com el que es publica amb motiu dels vuitanta anys de Marta Pessarrodona el 2021) o la Fira Internacional del Llibre de Buenos Aires; l'Any Capmany (2018); el suport als presos polítics i als escriptors empresonats, la jornada LiterACCIÓ al CCCB, el Contuberni FAE (Front d'Alliberament de l'Escriptura) al bar L'Horiginal de Barcelona, en el marc del projecte europeu *Engage!*, i la celebració de l'Any Joan Brossa (2019); l'homenatge a Maria Antònia Salvà, en els cent cinquanta anys del seu naixement, que té lloc a València (2020); l'Any Felícia Fuster, la concessió de la residència literària *Be (P)art. Grow with Arts*, els vint-i-cinc anys de la *Declaració universal dels drets lingüístics*, el centenari de Carmelina Sánchez-Cutillas, la quinzena edició del festival manresà

Tocats de Lletra o l'homenatge *Joan Francesc Mira i l'ofici d'escriure* (2021), i les celebracions del centenari de Joan Fuster (2022) i del PEN mateix, entre altres. També forma part del jurat de la primera edició del Premi de Poesia Roissy-en-Brie, per a escriptors refugiats a Europa (2021), i participa en la Marató en defensa de la llibertat d'expressió i per la llibertat de Pablo Hasél que té lloc el març del 2021.

2.31. EULÀLIA LLEDÓ I CUNILL (Barcelona, 1952)

Esriptora i investigadora. Doctora en Filologia Romànica especialitzada en sexisme i llengua, és autora, entre altres, d'*El sexisme i l'androcentrisme en la llengua: anàlisi i propostes de canvi* (1992), *Dona finestrera. Esriptores com catedrals* (1997), *De llengua, diferència i context* (2005), *L'espai de les dones als diccionaris: silencis i presències* (2005), *La línia de flotació. Dietari intermitent* (2006), *Dona balconera. A les penes, llibreries* (2007), *El fil dels dies (2009-2013)* (2013), *Cambio lingüístico y prensa: problemas, recursos y perspectivas* (2013), *Quadern de Mèxic. De chilanga a regiomontana* (2014), *Quadern de Turquia. Istanbul i altres delícies* (2015) i *Quadern de Grècia. La transparència de l'instant* (2018).

L'escriptora i el PEN Català

Afiliada el curs 2004-2005 segons les memòries de l'entitat, és una de les escriptores que procuren la continuïtat del Comitè d'Esriptores del PEN Català (CEPC) en la seva segona etapa (1998-2010), després de la mort de Maria-Mercè Marçal. L'octubre del 2005 modera la taula rodona *Pequín, 10 anys després* (en el desè aniversari de la IV Conferència Mundial sobre la Dona, celebrada a la capital xinesa i que suposa tota una fita en el tractament de la igualtat), amb Mireia Bofill i Dolors Cruells com a ponents. La tardor del 2016, i en qualitat de curadora, Lledó participa en l'acte de presentació del llibre *El paper de paret groc*, de Charlotte Gilman, traduït per Montserrat Abelló (i en publica un article al web del PEN).

2.32. MERCÈ OTERO I VIDAL (Barcelona, 1947)

Crítica literària, traductora i investigadora. Catedràtica de llatí i dedicada a la docència universitària, és autora, entre altres, de *Dotze esriptores i una guia bibliogràfica* (1994, amb Eulàlia Lledó) i *La presència LGBT a l'àmbit educatiu. Eines per a la informació, la reflexió i la formació* (2010), a més de nombrosos articles, ressenyes i capítols en llibres col·lectius com *Educació feminista* (2022).

L'escriptora i el PEN Català

Associada a l'entitat el 2003 segons les memòries. És una de les escriptores que procuren la continuïtat del Comitè d'Esriptores del PEN Català (CEPC) en la seva segona etapa (1998-2010), després de la mort de Maria-Mercè Marçal, i el 2010 forma

part del nucli d'autores que decideix dissoldre'l. El 2005 coordina l'àlbum *Helena Valenti* (amb Teresa Pous) en el marc de l'homenatge que es dedica a l'escriptora i traductora. El 2008 participa en les II Jornades Marçalianes, organitzades juntament amb la Fundació Maria-Mercè Marçal. El juliol del 2019 inaugura els «Moments PEN» del web de l'entitat amb un escrit sobre el CEPC que en subratlla el relleu en relació amb els objectius establerts. Amb motiu del centenari del PEN Català, el 2022 és una de les participants (al costat de Neus Aguado, Araceli Bruch, Lluïsa Julià i Helena Pol) en la taula rodona que s'hi dedica al Palau Robert, l'octubre, dins de la programació vinculada a l'exposició *PEN Català. 100 anys protegint la llengua i la llibertat d'expressió*; s'hi encarrega, en concret, de parlar del paper clau que hi exerceix Montserrat Abelló. I poc després del centenari, es troba entre el grup d'associades que protagonitzen la represa del CEPC (juntament amb Gemma Ruiz, Angelina Llongueras, Pilar Godayol o M. Àngels Cabré). A banda d'aquest compromís, el 2009, el 2011 i el 2015 Otero s'adhereix, respectivament, a la campanya del PEN Internacional contra la detenció de l'escriptor i dissident xinès Liu Xiaobo, a la demanda de continuïtat d'una Institució de les Lletres Catalanes no desnaturalitzada per la llei òmnibus i al manifest «Freedom in time of crisis», presentat a Brussel·les el 15 d'abril a favor dels refugiats a Europa.

2.33. TÒNIA PASSOLA I VIDAL (Barcelona, 1952)

Poeta. Llicenciada en Història de l'Art i dedicada a la docència, és autora de *Cel rebel* (2001), *La sensualitat del silenci* (2001), *Bressol* (2005), *L'horitzó que no hi és* (2009) i *Nua* (2019).

L'escriptora i el PEN Català

Afiliada al PEN el 2007, quan se la convida a formar part del Comitè d'Espectores del PEN Català (CEPC). Membre activa del CEPC en els darrers anys, és una de les autores que, el primer trimestre del 2010, decideixen dissoldre'l. Abans que això no passi, el 2008 participa com a ponent en la taula rodona *Una mena d'innocència*, acte de celebració del centenari de Mercè Rodoreda, al costat de Carme Arnau i Mariàngela Vilallonga. El 2009 s'adhereix a la campanya del PEN Internacional contra la detenció de l'escriptor i dissident xinès Liu Xiaobo. El 2010 coordina la taula rodona *De les illes del somni*, homenatge a Rosa Leveroni que, en el marc del centenari del naixement de l'autora, constitueix el darrer acte del CEPC, i és una de les poetes convidades al cicle *Tres veus*. El 2013 s'adhereix al manifest contra la conversió en guardons bilingües dels premis Ciutat de Palma (acció que culmina, el gener del 2014, en la tercera edició del Sant Sebastià Literari) i el 2015, al manifest «Freedom in time of crisis», a favor dels refugiats a Europa i presentat a Brussel·les el 15 d'abril. En una entrevista de finals del 2017, Passola rememora la importància que el CEPC va tenir per a ella a causa dels estrets vincles que s'hi establien i les iniciatives que s'hi projectaven, malgrat les dificultats i els problemes, amb il·lusió. El mateix any es troba entre els signants del *Manifest dels professionals del llibre*, que consideren un despropòsit el pla de foment de la lectura de l'ICUB Barcelona Ciutat Llibre.

2.34. MARIA TERESA POUS I MAS

(Llinars del Vallès, 1956)

Novel·lista i assagista. Autora, entre altres, de *Mossèn Ballarín. Retrat d'una vida* (1993), *El cant gregorià. L'esperit en la veu* (1994), *Tornar a viure. Experiències de metges i malalts que formen part d'una cadena de solidaritat* (1995), *Guarir. L'aventura de la salut* (2001), *Maria-Mercè Marçal. Amb l'ànima sense vels* (2003), *Càncer de mama. Testimonis i metges parlen de la malaltia* (2005), *La cançó dels deportats* (2006), *El metge d'Atenes* (2011), *Servir Catalunya. Artur Mas, l'home, el polític, el pensador* (2013) i *Lluny del Tibet. La seva vida i el seu pensament explicats a Maria Teresa Pous i Mas* (2018), de Thubten Wangchen.

L'escriptora i el PEN Català

Afiliada a l'entitat el curs 2004-2005 segons les memòries, és membre del Comitè d'Esriptores del PEN Català (CEPC) en la seva segona etapa (1998-2010), iniciada després de la mort de Maria-Mercè Marçal. Participa activament en les propostes dels cinc darrers anys del CEPC (és una de les acompanyants de les poetes que es desplacen des de Barcelona a Gandia per participar en la taula rodona sobre tradició i modernitat que té lloc dins del programa *Itineraris* el setembre del 2005 i redacta la notícia sobre l'acte d'homenatge a Maria Àngels Anglada en el desè aniversari de la seva mort el 2009, publicada al web del PEN, per exemple), i també forma part del nucli d'autores que decideix dissoldre'l el 2010. Portaveu del CEPC a les assemblees del PEN Català entre el 2006 i el 2007, n'és la vocal a la Junta Directiva durant aquest període. El 2006 s'encarrega de la coordinació general de l'homenatge del CEPC a Aurora Bertrana a Girona. Entre el juny del 2010 i el maig del 2013 ocupa la vocalia del Comitè d'Esriptors Empresonats i està molt present en les seves accions (per exemple, fent de ponent a les sessions sobre *Els límits de la llibertat d'expressió* que s'organitzen a Agramunt i a Barcelona o llegint textos contra les morts d'autors mexicans amb motiu del Dia de l'Escriptor Empresonat, respectivament, del 2010 i del 2011). A banda de participar en actes generals (per exemple *Paraula i música*, celebrat al Teatre Principal de Palma el 2011), el 2009 ja s'havia adherit a la campanya del PEN Internacional contra la detenció de l'escriptor i dissident xinès Liu Xiaobo, el 2013 signa el manifest contra la conversió en guardons bilingües dels premis Ciutat de Palma (acció que culmina, el gener del 2014, en la tercera edició del Sant Sebastià Literari) i el 2015, el manifest *Freedom in time of crisis*, escrit a favor dels refugiats a Europa i presentat a Brussel·les el 15 d'abril.

2.35. MONTSERRAT RODÉS I CARBONELL

(Barcelona, 1951)

Poeta, narradora i assagista. Autora, entre altres, de *La set de l'aigua* (1991), *Riu d'arena* (1992), *El temps fumeja* (1993), *Escrits en blanc* (1995), *Interlínia* (1999), *Deleàtur* (2002), *Immunitats* (2005), *Alarma* (2008), *D'incertes certes* (2013), *Un mar imperceptible* (2017) i *Tot és altre* (2020).

L'escriptora i el PEN Català

Afiliada a l'entitat en els anys noranta i membre del Comitè d'Espectores del PEN Català (CEPC) en la seva segona etapa (1998-2010), és una de les autores que en garanteixen la continuïtat després de la mort de Maria-Mercè Marçal i que decideixen dissoldre'l el 2010. N'és portaveu a les assemblees i vocal a la Junta Directiva entre el 2003 i el 2006. El 2001 és una de les encarregades de llegir textos de Montserrat Roig (al costat de Lluïsa Julià, Carme Arenas, Núria Cabré, Rosa Toran, Carles Torner, Joana Bel i Glòria Roig) en l'acte d'homenatge que el CEPC dedica a l'autora en el desè aniversari de la seva mort. Paral·lelament, participa en activitats generals de l'entitat, com l'acte d'homenatge a Jordi Sarsanedas que té lloc el maig del 2000 amb motiu de l'edició del llibre *Cor meu, el món*, i en activitats del Comitè d'Espectors Perseguits i del Comitè de Traducció i Drets Lingüístics (CTDL). Així, el 2008 s'ocupa, juntament amb Maria Barbal i Carme Arenas, de l'edició de la versió catalana de *This prison where I live. Escrits des de la presó*, que aplega testimonis de diferents autors, publicada pel PEN Català i Editorial Aresta, i el 2011 col·labora a la revista *Visat* del CTDL, per a la qual du a terme l'assessorament lingüístic entre el 2012 i el 2014. Consta com a baixa voluntària de l'associació, a les memòries, amb data 17 de setembre del 2015.

2.36. CARME ARENAS I NOGUERA

(Granollers, 1954)

Traductora, crítica literària, assagista i editora. Directora de col·leccions diverses i dedicada a la docència, és autora, entre altres, de *Les avantguardes a Europa i a Catalunya* (1990, amb Núria Cabré i Castellví), *Esport i modernitat. Els cal·ligrames tennístics de Carles Sindreu* (2005), *La literatura i l'art en el seu context social* (2006), *Poesia i prosa de Joan Salvat-Papasseit* (2006), *La literatura catalana i la traducció en un món globalitzat* (2006, amb Simona Škrabec) i *Maria Barbal. Retrat* (2010).

L'escriptora i el PEN Català

Secretària general del 2001 al 2010 (sota la presidència de Dolors Oller) i presidenta del 2010 al 2018, és una de les figures fonamentals en la trajectòria de l'entitat al llarg de les primeres dècades del segle XX. Durant aquests disset anys, Arenas representa el

PEN Català en nombrosos actes i trobades nacionals (centenaris, homenatges, presentacions, etc.) i internacionals (a Londres 2001, Macedònia 2002, Mèxic 2003, Tromsø 2004, Berlín 2005, Linz 2009 i Tòquio 2010, entre d'altres, o al congrés de la Càtedra de Drets Humans i Escriptura que té lloc a Venècia el 2004, la Fira del Llibre de Frankfurt el 2007, amb Simona Škrabec, totes dues convidades per la Institució de les Lletres Catalanes, i els festivals World Voices de Nova York i Free the Word de Londres el 2008). També engega, organitza, coordina i du a terme nombroses activitats. D'una banda, activitats generals (dins del Fòrum Universal de les Cultures de Barcelona 2004, s'ocupa, juntament amb Carles Torner, del diàleg *El valor de la paraula*; dins de l'Any del Llibre i la Lectura, gestionat per la ILC, coordina el cicle *Llibres que han canviat el món* el 2005; coordina el Dia Internacional dels Museus a Barcelona, organitzat amb l'ICUB, el maig del 2008; participa en la taula rodona *Aquest serà el principi. Deu anys sense Anna Murià* el 2012, i coordina la commemoració dels trenta anys de *Pedra de tartera*, de Maria Barbal, el 2015, posem per cas). I, de l'altra, activitats vinculades a les tasques dels diversos comitès. En relació amb el Comitè d'Escriptores del PEN Català (CEPC), participa, el 2001, en l'homenatge a Montserrat Roig en el desè aniversari de la seva mort (és una de les encarregades de la lectura col·lectiva de textos que segueix la taula rodona sobre l'autora), i, el 2006, en l'acte en record d'Aurora Bertrana que té lloc a Girona. En relació amb el Comitè d'Escriptors Empresonats (CEE), la seva feina és clau per aconseguir el suport institucional necessari per crear i desplegar el programa Escriptor Refugiat (d'acollida durant dos anys d'una personalitat literària amenaçada o perseguida), presentat l'any 2005, iniciat pròpiament el 2007 amb la direcció de Raffaella Salierno, rebatejat Escriptor Acol·lit el 2010 i posteriorment ampliat més enllà de Barcelona. També es cuida de la versió catalana de *This prison where I live. Escrits des de la presó*, editada juntament amb Maria Barbal i Montserrat Rodés, que aplega testimonis de diferents autors i que el PEN Català publica amb Editorial Aresta el 2008; va al congrés del Comitè Internacional d'Escriptors Empresonats que té lloc a Glasgow el 2008 amb Raffaella Salierno, coordinadora del CEP, i l'acompanya al festival literari Passa Porta, que l'ICORN celebra el 2009 a Brussel·les; col·labora en el dossier de la revista *L'Espill* sobre literatura perseguida del 2010, en aquest cas amb Maria Barbal, a més de Salierno; és ponent, al costat de Teresa Pous i Sihem Bensedrine, en les sessions sobre *Els límits de la llibertat d'expressió* que s'organitzen a Agramunt i a Barcelona amb motiu del Dia de l'Escriptor Empresonat el mateix any; presenta la taula rodona sobre la presència de la literatura als mitjans en el marc dels actes de celebració del Dia Internacional de l'Escriptor Perseguit el 2014; etc. Arenas té un protagonisme creixent, paral·lelament, en el Comitè de Traducció i Drets Lingüístics (CTDL), activat a partir del 2003 mitjançant una comissió restringida (de què ella forma part) que en desenvolupa un ambiciós pla de futur, en el marc del qual el CTDL crea una pàgina web pròpia (que creix i s'amplia molt de pressa sota la direcció d'Arenas, Škrabec i Rossend Arqués); el 2004, dins d'aquesta pàgina, es concep el projecte de la revista digital *Visat* (), nascuda el 2006, accessible en diverses llengües, esdevinguda aviat tribuna de referència en el seu àmbit i del consell de redacció de la qual Arenas forma part fins al 2018, any en què també integra el jurat del premi de traducció que concedeix l'entitat. La seva tasca al CTDL implica moltes altres accions, com ara presentar llibres (entre altres, la novel·la *Conflictes*, d'Ian Watson, el gener del 2006), moderar taules rodones (per exemple, *Traduir literatura* el 2008, en què també participen Simona Škrabec i l'editora Maria Bohigas, amb motiu del monogràfic sobre traducció de la revista *L'Espill*) o coordinar-ne (com fa en una de les jornades organitzades dins de l'encontre dels comitès de traduccions i drets lingüístics del PEN Internacional que té

lloc a Barcelona el 2009). Amb motiu del fet que el 2007 la cultura catalana és la convidada de la Fira del Llibre de Frankfurt, l'hivern d'aquell any Arenas es troba a primera línia de la represa de la renovada revista *Catalan Writing* en qualitat de cap de redacció. Durant la seva presidència, a més de mantenir aquesta dinàmica d'activitat, l'entitat endega, primer, i renova, després, la gestió de les xarxes socials, i també estrena nou web el 2016 i nou butlletí el 2017, a més d'implementar una renovada estratègia comunicativa aquest darrer any (amb Gemma Rodríguez com a responsable). Es firmen, així mateix, convenis diversos (amb el Col·legi de Periodistes de Catalunya, el juny del 2017, per difondre i organitzar activitats, intercanviar informació i compartir instal·lacions, per exemple). La presidència d'Arenas, tot i que centrada en la consolidació, presenta una clara continuïtat amb l'etapa del mandat de Dolors Oller des de la perspectiva dels objectius de renovació, modernització, creixement i visibilització del PEN Català. Malgrat les dificultats financeres producte de la crisi econòmica general dels primers temps, l'associació segueix desplegant la seva activitat habitual i la incrementa amb projectes i iniciatives com el premi Veu Lliure i el blog homònim, el Premi PEN Català de Traducció, el programa internacional *Engage! Young Producers. Building Bridges to a Freer World*, la publicació del *Diccionari amazic-català i català-amazic* i d'una nova història del PEN Català o la campanya #LletresxlaLlibertat; d'aquí que se n'ampliï la Secretaria. Són els anys, així mateix, del reconeixement públic, amb els premis Trajectòria (2010), UNESCOCAT (2011), Associació de Nacions Unides a Espanya (2013), Ramon Trias Fargas (2016), Cívica (2016), CAC (2017) i Fundació Francesc Candel (2017). A banda de tot plegat (i de les feines més pràctiques que impliquen els càrrecs de secretària i presidenta, com ara l'elaboració d'informes o de les memòries anuals), l'any 2009 Arenas s'adhereix a la campanya del PEN Internacional contra la detenció de l'escriptor i dissident xinès Liu Xiaobo; el 2013, al manifest contra la conversió en guardons bilingües dels premis Ciutat de Palma (acció que culmina, el gener del 2014, en la tercera edició del Sant Sebastià Literari), i el 2015, al manifest *Freedom in time of crisis*, escrit a favor dels refugiats a Europa i presentat a Brussel·les el 15 d'abril; o col·labora en els àlbums de l'entitat, com el dedicat a Maria Aurèlia Capmany el 2018 amb motiu del centenari del seu naixement. El juny del 2019, el PEN Català acorda iniciar accions legals contra Arenas per presumptes despeses econòmiques no justificades de 373.000 euros, cosa que genera les baixes immediates de vint-i-un socis. El jutjat de primera instància de Sant Feliu de Guíxols falla a favor de l'expresidenta la tardor del 2024. El PEN, però, recorre contra la sentència.

2.37. ROSA IGARTUA I MOLLFULLEDA

(Llerona, 1966)

Poeta. Autora de *Pedres de paraula* (1999) i *Casa* (2011), participa en el llibre col·lectiu *Avui he quedat amb el Sam. Miscel·lània d'homenatge a D. Sam Abrams* (2002).

L'escriptora i el PEN Català

Afiliada a l'entitat en els anys noranta, n'és vocal entre el 2000 i el 2001, però el 2003 ja no apareix a la nòmina de socis de la memòria de l'entitat perquè renuncia al càrrec i abandona l'associació a causa del conflicte entre alguns membres de la Junta Directiva i el Comitè d'Escriptores del PEN Català. La seva incorporació al Comitè d'Escriptors Empresonats durant el curs 1999-2000 en suposa una dinamització important. Hi actua com a delegada, juntament amb Lluïsa Julià, a la trobada internacional que té lloc a Katmandú del 31 de març al 3 d'abril del 2000. Aquest mateix any participa en l'homenatge que es fa a Jordi Sarsanedas per l'edició del llibre *Cor meu, el món*.

2.38. NÚRIA POMPEIA VILAPLANA I BOIXONS

(Barcelona, 1931-2016)

Escriptora, il·lustradora i dibuixant. Autora, entre d'altres, de *Maternasis* (1967), *Y fueron felices comiendo perdices...* (1970), *Mujercitas* (1975), *Cinc cèntims* (1982), *Inventari de l'últim dia* (1986) i *Mals endreços* (1998). Participa tant en la resistència antifranquista com en el moviment feminista dels darrers temps de la dictadura imposada el 1939.

L'escriptora i el PEN Català

Vocal de la Junta Directiva de l'entitat entre el 2001 i el 2002. En continua essent sòcia, però no hi ha més dades específiques sobre la seva vinculació al PEN (ni tampoc sobre el moment en què s'hi afilla, segurament en la represa dels anys setanta).

2.39. ADA CASTELLS I FERRER

(Barcelona, 1968)

Periodista i narradora. Autora, entre altres, d'*El dit de l'àngel* (1998), *Mirada* (2001), *Tota la vida* (2005), *Sortir de mare* (2006), *Pura Sang* (2012), *La primavera pendent* (2018) i *Mare* (2019).

L'escriptora i el PEN Català

Vocal de la Junta Directiva entre la primavera del 2004 i la del 2008. Quan el 2001, per la importància creixent del Comitè d'Escriptors Empresonats, posteriorment rebatejat Comitè d'Escriptors Perseguits (CEP), s'acorda aplicar-hi una nova fórmula i bastir una estructura organitzativa que hi doni suport, Castells s'integra en el comitè que, coordinat per Raffaella Salierno, es crea amb la intenció de reforçar el CEP. Poc després assisteix a l'Assemblea d'Intel·lectuals per la Democràcia tot just articulada, i el desembre del 2003 representa el CEP (amb Annie Bats) a les taules rodones sobre literatura africana que tenen lloc al CCCB dins de TRANSLIT'03. N'acaba, de fet, assumint part de la coordinació (compartida amb Salierno) un cop incorporada a la Junta Directiva (el 2005 ja en signa l'apartat corresponent a la memòria), cosa que fa que intervingui directament en els diversos actes del CEP (sovint coorganitzats amb altres institucions); per exemple, els que tenen lloc el 2006 amb motiu de l'estada a

Barcelona de la periodista palestina Kawther Salaam, exiliada a Viena. Col·laboradora del Comitè d'Escriptores, rep l'encàrrec d'escriure un llibre sobre la història del PEN Català amb motiu del seu vuitantè aniversari (juntament amb Jordi Van Campen), però el treball no s'arriba a publicar tot i que el primer trimestre del 2003 sembla que la fase de documentació i entrevistes n'ha estat completada. Aquest mateix any, Castells també assisteix com a representant de l'associació a la trobada internacional de Bled (Eslovènia). El 2019 és una de les sòcies presents a les dues assemblees en què es tracta el conflicte amb l'expresidenta Carme Arenas. El 2020 es troba entre les sis autores de les càpsules «Escriptors confinats» (sobre llibres, autors, projectes, etc.) que es publiquen al canal de YouTube del PEN, i el 2021 s'adhereix al comunicat de l'entitat en defensa de la llibertat d'expressió i per l'alliberament de Pablo Hasél.

2.40. SIMONA ŠKRABEC

(Ljubljana, Eslovènia, 1968)

Escriptora, traductora, investigadora i professora universitària. Autora, entre altres, de *L'estirp de la solitud* (2002), *L'atzar de la lluita* (2005), *La literatura catalana i la traducció en un món globalitzat* (2006, amb Carme Arenas), *Diàlegs sense fronteres* (2011), *Una pàtria prestada* (2017) i *Torno del bosc amb les mans tenyides* (2019).

L'escriptora i el PEN Català

Afiliada el 2003 segons les memòries de l'entitat, és vocal de la Junta Directiva entre el 2007 i el 2015 i presidenta del Comitè Internacional de Traducció i Drets Lingüístics de l'entitat mundial entre el 2014 i el 2019 (un comitè per al qual, entre altres coses, organitza el congrés anual a Chiapas el 2018). Redacta l'informe *Culture's oxygen*, sobre les dificultats d'edició de textos en llengües minoritzades, sobre la situació de la creació literària en aquestes llengües en quatre països i sobre les possibles línies d'actuació per revertir-la, que la UNESCO encarrega al PEN Internacional i que es presenta a l'Índia l'abril del 2017. Profundament compromesa amb el Comitè de Traducció i Drets Lingüístics (CTDL) de la branca catalana, en constitueix una representant habitual. Va, per exemple, a la Fira del Llibre de Frankfurt amb Carme Arenas el 2006, a la trobada d'Escriptors per la Pau de Bled (Eslovènia) entre el 2004 i el 2006 (en algun cas aportant-ne la crònica al web del PEN Català) o als congressos internacionals de Bixke (Kirguizistan), el 2014, i Manila (Filipines), el 2019. La seva tasca al CTDL, activat a partir del 2003 mitjançant una comissió restringida de què forma part amb Anna Romero i Carme Arenas (que en desenvolupa un ambiciós pla de futur en el marc del qual es crea una pàgina web pròpia, que creix i s'amplia molt de pressa sota la seva direcció, compartida amb Arenas i Rossend Arqués), implica nombroses accions, com presentar llibres, coordinar taules rodones o fer de ponent en propostes diverses. Membre molt activa del PEN Català en les darreres dècades, el 2006 Škrabec és una de les responsables del cicle *Veus d'escriptors. Encontres entre literatures d'Europa*. El 2007 participa en el I Simposi Internacional d'Anàlisi del Discurs: Traducció i Discurs Literari, organitzat per la secció del País Valencià a la Universitat d'Alacant. El curs 2007-2008 gestiona un cicle de vuit sessions sobre interculturalitat, titulat *Amb les botes de set llengües*, en què també participa i que es

du a terme a les biblioteques de Barcelona. El 2008 modera les taules rodones *Traduir literatura*, amb motiu del monogràfic sobre traducció de la revista *L'Espill*, i *Qui té por de la literatura?*, dins del programa de Kosmopolis. IV Festa Internacional de la Literatura. El 2010 és a la trobada entre poetes d'Ucraïna i Catalunya, presenta el dossier de la revista *L'Espill* sobre literatura perseguida a la Llibreria Catalònia i es troba igualment en la taula rodona sobre l'intercanvi literari entre Sèrbia i Catalunya amb motiu del Dia Internacional de la Traducció. El 2011 introdueix el debat *El català, una llengua al món* (coorganitzat amb Linguapax - Departament de Diversitat Lingüística del Centre UNESCO de Catalunya, per celebrar el Dia Internacional de la Llengua Materna). El 2012 coordina el recital *Domini màgic, regne sublunar* i el Dia Internacional de la Traducció, celebrat conjuntament amb la Sala Beckett i l'Institut Suec, a més de moderar la sessió *Com podria el PEN ser un agent més actiu i influent entre les institucions públiques, editors i escriptors?*, en què participen tots els delegats de la trobada dels CTDL del PEN Internacional que té lloc a Barcelona, centrada en les estratègies per promoure la traducció. La trobem, així mateix, en les edicions del 2018 i 2020 de les Jornades sobre Traducció i Literatura de la Càtedra Jordi Arbonès, organitzades amb la col·laboració del PEN i que es duen a terme biennalment a la Facultat de Traducció i Interpretació de la UAB. El 2019 participa en el simposi dedicat a Teresa Pàmies que organitza l'IEC a l'octubre. També és una de les encarregades de presentar el llibre *Pen Internacional. Una història il·lustrada* (2021). Mereix un esment especial, a més de tot plegat, la seva feina entre el 2006 i el 2015 i del 2016 en endavant, respectivament, com a cap de redacció i membre del consell de redacció de la revista digital *Visat* (), concebuda el 2004, nascuda el 2006 i presentada en l'àmbit mundial per Škrabec en les jornades organitzades amb motiu de l'encontre dels CTDL del PEN Internacional del 2009 a Barcelona; accessible en diverses llengües, la revista esdevé aviat una tribuna de referència en el seu àmbit. El 2013 Škrabec s'adhereix al manifest contra la conversió en guardons bilingües dels premis Ciutat de Palma (acció que culmina, el gener del 2014, amb la tercera edició del Sant Sebastià Literari) i el 2015 signa el manifest del PEN Internacional a favor dels refugiats a Europa. El 2022, a més d'assistir a la festa del centenari del PEN Català que té lloc al Palau Robert el setembre, l'autora protagonitza diferents actes de l'efemèride: conversa amb Buhran Sönmez, president del PEN Internacional, per donar-li el tret de sortida; és una de les ponents del cicle *100 anys del PEN Català*, organitzat per Biblioteques de Barcelona (a la sessió sobre els cent anys d'història de l'entitat), i intervé en l'homenatge a Montserrat Franquesa en el marc del programa vinculat a l'exposició sobre l'entitat.

2.41. RAFFAELLA SALIERNO

(Nàpols, Itàlia, 1954)

Investigadora, gestora cultural i traductora. Coordinadora, amb Sergi Curbí i Georgina Casas, de l'edició del recull d'articles *Anna Politkòskaya. La consciència moral de Rússia* (2007).

L'escriptora i el PEN Català

Vocal de la Junta Directiva entre el 2008 i el 2010 i secretària general del 2010 al 2018. Coordinadora del Comitè d'Escriptors Empresonats, posteriorment anomenat Comitè d'Escriptors Perseguits (CEP) entre el 2000 i el 2010, a partir del 2001 encapçala el comitè que es crea sota la presidència de Dolors Oller per respondre a la importància creixent del CEP (un comitè que inclou Ada Castells, Annie Bats i Nazarin Amirian, a més de Manel Ollé, Oriol Carbonell i Carles Torner), cosa que explica que el 2004 comenci a compartir-ne la coordinació amb Castells (si més no, durant un temps). Fins al 2019 també dirigeix el programa Escriptor Acol·lit, presentat l'any 2005, iniciat pròpiament el 2007, rebatejat així el 2010 (fins aleshores s'anomenava Escriptor Refugiat) i ampliat aviat més enllà de Barcelona. Salierno, una de les figures més actives, dinàmiques i sobresortints de la tasca del PEN Català en pro de la llibertat en el darrer quart de segle, representa l'entitat a les sessions del Writers in Prison Committee (WPC) en els congressos mundials (el de Londres del 2001, per exemple) i col·labora en les accions organitzades des de la seu central del PEN Internacional (com el Dia Internacional de la Dona). La feina de coordinació de Salierno és una de les claus de l'intens desplegament del CEP al llarg de les dues primeres dècades del nou mil·lenni: tramesa de cartes amb sol·licituds als governs repressors; apadrinament d'autores i autors perseguits; participació en actes, jornades i campanyes en defensa de la llibertat d'expressió; organització de conferències; preparació de dossiers informatius; celebració diversificada i amb el màxim eco mediàtic del Dia Internacional de l'Escriptor Empresonat el novembre; implicació en els congressos internacionals i els actes del conjunt dels CEP del PEN mundial, etc. Se la considera, de fet, la responsable principal de la conversió del CEP català en un referent internacional. No és estrany, per tant, que el 2005 es converteixi en la representant de la branca catalana del PEN a l'International Cities of Refuge Network (ICORN), que el 2006 n'entri a formar part del consell assessor, que en aprovar-se'n els estatuts i definir-se'n l'organigrama i l'administració el 2009 esdevingui un dels cinc membres —l'única dona— de la seva Junta Directiva (una responsabilitat que ostenta fins al 2012) i que sigui una assistent regular a les seves assemblees (per exemple, a Ljubljana, Eslovènia, el 2014). Tampoc no sorprèn que quedi incorporada de manera fixa a la secretaria del PEN Català el curs 2006-2007 en qualitat de coordinadora del programa Escriptor Refugiat. El 2008 comissiona l'exposició *Veus silenciades, veus rescatades* dins del programa de Kosmopolis. IV Festa Internacional de la Literatura, coordina dues taules rodones amb motiu del Dia Internacional de l'Escriptor Empresonat, representa l'entitat tant en el congrés del Comitè Internacional d'Escriptors Empresonats a Glasgow com al festival World Voices de Nova York i llegeix fragments de la *Declaració universal dels drets humans*, com a coordinadora del CEP, durant l'acte de la Federació Catalana d'ONG pels Drets Humans que en commemora el seixantè aniversari. El 2009 assisteix tant a la reunió i el festival literari que celebra l'ICORN el gener a Frankfurt i el març a Brussel·les com, entre finals de maig i principis de juny, al vuitè congrés del CEP internacional d'Oslo. El 2010 la trobem en diversos esdeveniments a Tòquio, Brussel·les i Lugano (al congrés internacional del PEN, en el primer cas) i col·laborant en el dossier de la revista *L'Espill* sobre literatura perseguida. El 2011 coordina el col·loqui amb l'escriptora tunisiana Sihem Bensedrine a Belgrad, en el marc del 77è congrés Internacional del PEN; forma part del cartell de la trobada del Comitè de Traducció i Drets Lingüístics del PEN Internacional a Girona; signa l'acord entre l'ICORN, el PEN Català i l'Ajuntament de la ciutat per afegir-la al programa Escriptor Acol·lit, i és a la reunió del Writers in Prison Committee i a l'Assemblea General de l'ICORN que tenen lloc a Cracòvia. El 2012 i el 2013 assisteix a les assemblees de l'ICORN que se celebren a Estocolm (on n'és escollida membre

del Comitè de Recerca) i a Cracòvia que també acull la conferència del Comitè d'Escriptors Perseguits del PEN Internacional). El 2013 presenta l'Escriptor Acollit en tots els actes de l'exposició *Veus silenciades, veus rescatades* i va al congrés del PEN Internacional que té lloc a Bishkek (Kirguizistan). El 2014 l'entrevisten al Canal 33 i a Betevé en relació amb el programa Escriptor Acollit, assisteix a la Fira del Llibre de Göteborg (Suècia) i al congrés del PEN Internacional a Reykjavík (Islàndia), es troba a la presentació del llibre *Totes les pedres*, de Bàssem an-Nabris, presenta l'egipci Amir Ali en la conferència i la xerrada que fa a Girona i és al costat de Carme Arenas i Cinta Arasa en el recital *Rompre barrots* de Mallorca per commemorar el Dia de l'Escriptor Perseguit. El 2015 repeteix participació a *Rompre barrots* a la Llibreria Embat de Palma. El 2016 modera el debat *La Rússia de Putin. Deu anys sense Anna Politkòvskaja* i, en el marc dels Premis Octubre, la taula rodona *Qui té por de la literatura?* El 2017 conversa amb Jason Y. Ng sobre els drets humans a Hong Kong. El 2018 és l'encarregada de presentar el cas de Barcelona com a ciutat d'acollida dins d'un dels seminaris de l'assemblea de l'ICORN que se celebra a Malmö (Suècia); parla sobre el programa Escriptor Acollit a *Àrtic*, de Betevé; participa en el cicle *Paraules silenciades*, emmarcat en el programa Escriptor Acollit i que es fa a les biblioteques de Barcelona, o explica la història del PEN Català i les seves accions en els àmbits dels drets humans, la traducció i els drets lingüístics a la Universitat de Barcelona abans de la xerrada de Salem Zenia per als estudiants de traducció. Etcètera. I és que el seu ritme d'activitat, com és lògic, augmenta considerablement a partir del moment que esdevé secretària general de l'entitat. Quan deixa el càrrec, però, no abandona la primera línia de foc. El 2019, així, representa el PEN Català en l'activitat *Radio associa't* de les Festes de la Mercè, concebuda en relació amb la tasca pro drets humans i llibertat d'expressió de les associacions del país. A banda de tot plegat, s'adhereix a la campanya internacional contra la detenció del dissident i escriptor xinès Liu Xiaobo el 2009, al manifest contra la conversió en guardons bilingües dels premis Ciutat de Palma (acció que culmina, el gener del 2014, en la tercera edició del Sant Sebastià Literari) i al manifest del PEN Internacional a favor dels refugiats a Europa el 2015.

2.42. PATRICIA GABANCHO I GHIELMETTI

(Buenos Aires 1952 - Barcelona 2017)

Periodista, assagista i novel·lista. Autora, entre altres, de *Cultura rima amb confitura* (1980), *La rateta encara escombra l'escaleta* (1982), *L'Eixample vist per 20 veïns* (1990), *Despert entre adormits* (1998), *Arbres de Barcelona* (1999), *Sobre la immigració* (2001), *La batalla de l'Estatut* (2006), *El preu de ser catalans* (2007), *El fil secret de la història* (2008), *Apàtrides, incultes i (de vegades) analfabets* (2008), *Crònica de la independència* (2009), *Joan Laporta* (2010), *El mirall entelat* (2011), *A la intempèrie* (2011), *Full de ruta* (2012), *L'autonomia que ens cal és la de Portugal* (2012), *La neta d'Adam* (2012), *Les dones del 1714* (2014), *La mateixa pedra* (2015), *El cant de les sibil·les* (2015), *Caminar Barcelona* (2016) i *Amalia i els esperits* (2017).

L'escriptora i el PEN Català

Afiliada el 2006 segons les memòries de l'entitat, entre el 2009 i el 2013 és vocal de la Junta Directiva, càrrec que assumeix en substituir Josep M. Terricabras al capdavant del Comitè de Drets Lingüístics (CDL), amb què l'autora es compromet especialment (elabora, per exemple, un informe de denúncia de la manca d'ús del català en l'àmbit

jurídic que el PEN Català presenta a les Nacions Unides el 2010). Membre del Consell de Redacció de la revista *Catalan Writing* des del març del 2008, el novembre següent presenta una conferència de l'escriptora mexicana Carmen Bullosa emmarcada en el programa d'actes per commemorar el Dia Internacional de l'Escriptor Empresonat. El curs 2008-2009 es troba entre els ponents del cicle *Diàlegs sense Fronteres. La Vida i la Literatura*, i aquest darrer any s'adhereix a la campanya internacional contra la detenció del dissident i escriptor xinès Liu Xiaobo. La seva activitat s'incrementa, sobretot, en el període en què és de la junta. El 2010 participa en la Setmana PEN Català de Palma i assisteix, amb Josep M. Terricabras, al congrés internacional del Comitè de Traducció i Drets Lingüístics; el 2011 s'adhereix a la petició d'una Institució de les Lletres Catalanes no desnaturalitzada per la llei òmnibus, participa en el debat *El català, una llengua al món* (coorganitzat amb Linguapax - Departament de Diversitat Lingüística del Centre UNESCO de Catalunya, per celebrar el Dia Internacional de la Llengua Materna) i forma part del cartell de la trobada del Comitè de Traducció i Drets Lingüístics del PEN Internacional que té lloc a Girona (una trobada que Gabancho comenta a l'article «La metàfora de l'Edèn», publicat al diari *Ara* el 19 de maig del 2011 i reproduït al web del PEN Català amb data 23 de maig). En l'encontre corresponent del 2012, intervé en el debat *Algunes estratègies relacionades amb la indústria de l'edició (mercat, premsa, agents, premis...)*, sobre les estratègies de promoció de les traduccions. Aquell mateix any, amb motiu dels noranta anys del PEN Català, coordina l'acció d'il·luminar cada vespre, entre el 7 de juny i el 31 d'agost, la frase «Allò que devem estar dibuixant amb les nostres formes de viure» de la instal·lació de Perejaume al carrer del Carme. El 2013 participa en el recital poètic i musical *Cicle de poesia a la casa de Menorca*, i el 2017 hi repeteix intervenció. A la memòria de l'entitat del 2018, un any després de la seva mort, consta com a sòcia històrica.

2.43. HEIKE NOTTEBAUM

(Bochum, Alemanya, 1961)

Traductora. Responsable del trasllat a l'alemany, entre altres, de *Pedra de tartera*, *País íntim*, *Emma*, *Càmfora* i *Tàndem*, de Maria Barbal, i *Les possessions*, de Lluïcia Ramis.

L'escriptora i el PEN Català

Afiliada el 2 de febrer del 2011 a l'entitat segons les memòries (encara que també consta que assisteix a l'assemblea anual del 2010), és vocal de la Junta Directiva entre el maig del 2013 i el setembre del 2019. Molt activa sobretot a les Illes Balears (que representa a la Junta), participa habitualment en el recital *Rompre barrots* que té lloc a Mallorca per commemorar el Dia Internacional de l'Escriptor Perseguit (hi ha constància que s'hi troba, almenys, el 2013 i el 2015). El 2013 s'adhereix al manifest contra la conversió en guardons bilingües dels premis Ciutat de Palma (acció que culmina, el gener del 2014, en la tercera edició del Sant Sebastià Literari), i el 2016 assisteix al seu lliurament en la tornada a la normalitat que experimenten, finalment,

després de quatre anys de boicot. El 2015 intervé en la taula rodona sobre *Pedra de tartera* que té lloc amb motiu del trentè aniversari de publicació de la novel·la, llegeix dos poemes en l'acte celebrat a Palma en memòria del centenari del genocidi armeni i signa el manifest del PEN Internacional a favor dels refugiats a Europa. Es dona de baixa del PEN Català el 2021 a causa del conflicte de l'entitat amb l'expresidenta Carme Arenas.

2.44. GEMMA RODRÍGUEZ I VILLANUEVA

(Barcelona, 1973-)

Dramaturga, guionista i gestora cultural. Una de les fundadores de l'Associació de Creadores Escèniques (Projecte Vaca), és autora, entre altres, de *T'estimaré infinit* (2004), *35.4 Estem quedant fatal* (2006) i *L'ham* (2007).

L'escriptora i el PEN Català

Afiliada a l'entitat el 6 d'octubre del 2014 segons les memòries, n'esdevé responsable de comunicació sota la presidència de Carme Arenas i encapçala el canvi en la gestió de les xarxes socials de l'entitat, que el 2016 estrena nou web i el 2017 implementa una renovada estratègia comunicativa i duplica l'activitat a Twitter, Facebook i Instagram, a més d'engegar nou butlletí. Coordinadora des d'aquest darrer any del programa internacional *Engage! Young Producers. Building Bridges to a Freer World* (concebut per Rodríguez, amb una durada de dos anys i mig i pensat per acostar les lletres a la joventut), que s'engega el 2020 i consisteix en una residència literària per a autors i escriptores emergents; això li suposa un increment de feina que explica que deixi les tasques de comunicació. També ocupa els càrrecs de tesorera (2017-2018) i de secretària general (2018-2022) del PEN Català, a més de dirigir el programa Escriptor Acollit d'ençà del seu primer i segon anys com a secretària de la Junta Directiva. Totes aquestes tasques augmenten considerablement la presència pública de Rodríguez com a membre i representant de l'entitat. Va als congressos del PEN Internacional, a les assemblees de l'ICORN (a Gdansk, Polònia, comparteix l'experiència del programa Escriptor Acollit el 2022, posem per cas) i a encontres mundials diversos (per exemple, el que convoca l'organització internacional *Freemuse* en defensa de la llibertat d'expressió artística el 2020 o el festival *Rewriting The Future* de Berlín el 2021). Participa en esdeveniments virtuals com la conferència *Education for global citizens, the role of arts and dialogue in the wellbeing of children*. Assisteix a les trobades que se succeeixen en diferents emplaçaments dels socis de cadascun dels projectes en què està implicada (a Alemanya, Bèlgica, Galícia o a Polònia, on el 2018 du a terme un taller internacional sobre desenvolupament d'audiències joves, organitzat pel PEN Català i l'Oficina d'Organització de Festivals de Cracòvia en el marc del projecte *Engage!*) o els presenta i en parla en diferents espais del territori català (entre altres, a la taula rodona *Joves i creació* de la 8a Jornada Biblioteca Pública i Cohesió Social, organitzada pel Consorci de Biblioteques de Barcelona l'abril del 2019, i la Jornada Factors que Incideixen en la Participació Cultural de la Gent Jove, organitzada el gener del 2020 pel CoNCA i en què representa el PEN en una taula rodona tot parlant del projecte *Engage!* com a exemple de bones pràctiques amb joves en l'àmbit literari i de la guia *Joves al centre de la producció cultural*, publicada per l'entitat). És integrant

dels jurats de l'European Network FLIC Award (destinat a detectar joves promeses en el camp de la il·lustració i donar-ne a conèixer l'obra) el 2019, de la convocatòria de *Be (P)art*, del Premi de Poesia Roissy-en-Brie per a escriptors refugiats a Europa (del qual és impulsora, i amb una primera edició el 2021) i del premi europeu PETIT PEN (atorgat per primera vegada el novembre del 2022). És als actes de lliurament d'aquests guardons (i també d'altres, com el premi Veu Lliure), i es troba, en definitiva, en múltiples activitats del PEN Català. Per exemple, al diàleg amb Txell Bonet sobre el programa Escriptor Acol·lit a *El suplement* de Catalunya Ràdio, a la conversa virtual *Nicaragua: llibertat d'expressió en un any electoral* (en commemoració del Dia Mundial de la Llibertat de Premsa), al taller de reflexió sobre llibertat d'expressió i ciberseguretat de Bilbao (organitzat dins del X Aniversari del Programa Basc d'Acol·lida Temporal a Defensors i Defensores dels Drets Humans) i a *El peix vermell que neda al pit*, una lectura de textos i una conversa amb Gioconda Belli a la Biblioteca Guinardó - Mercè Rodoreda el 2021; o la presentació de *Pas en fals al marge de la història*, de la siriana Nisrín Akhram Kouri, primer Premi de Poesia Roissy-en-Brie, publicat en una edició bilingüe àrab-català, durant la Setmana del Llibre en Català del 2022. D'altra banda, el 2019 Rodríguez presenta el documental *Ariadna. Un recorregut interactiu per la història de la literatura catalana del segle XX*, codirigit per ella i Laura Piaggio, dins del seminari Creació Literària i Foment del Gust Lector, de Tantàgora, per a professors de secundària i bibliotecaris. I participa en la celebració del segle de vida del PEN Català; a més d'assistir a la festa, en què fa una de les intervencions, és ponent en la primera sessió del cicle *100 anys del PEN Català*, organitzat per Biblioteques de Barcelona i inaugurat el 4 de maig del 2022 amb «Feu-los callar! Centreamèrica: l'expressió artística en el punt de mira». En paral·lel a tot plegat, el 2015 signa el manifest del PEN Internacional a favor dels refugiats a Europa.

2.45. CINTA ARASA I CAROT

(Jesús, Tortosa, 1978)

Narradora, autora de literatura infantil i juvenil i poeta. Autora, entre altres, d'*On és el sol, Cucafera?* (2007), *Arran de l'Ebre* (2009), *Emergència al País de la Màgia* (2010), *El món dalt d'una sabata* (2012), *La lluna és dolça, Ahmed* (2013), *Missió Trobairitz!* (2013), *Zeneib, la primera enxaneta* (2013), *Ja som a l'hivern!* (2013), *Ha arribat la primavera!* (2014), *L'estiu és aquí!* (2014), *Comença la tardor!* (2014), *Les fades són calbes* (2016), *Mama, vull que siguis com un elefant!* (2017), *En Bernat, el gat afamat* (2017), *La paraula màgica* (2018), *El Gla, un aprenent d'esquirol* (2019), *Paraules, flors i pólvora* (2020), *Escala avall* (2021), *Acqua alta* (2021), *Sant Jordi i el drac* (2022) i *Els fets d'armes de Catalunya* (2022).

L'escriptora i el PEN Català

Afiliada el 20 de març del 2012 segons les memòries de l'entitat, és vocal de la Junta Directiva entre el 2014 i el 2019. A partir del moment que assumeix la vocalia i la coordinació del Comitè d'Escriptors Perseguits (CEP), n'esdevé una de les cares habituals. El 2014 participa com a moderadora en *Escriure des de l'exili. Testimoniatge de tres escriptors acollits a Barcelona* dins de la Setmana del Llibre, és al recital *Rompre barrots* a Menorca i a Mallorca per commemorar el Dia de l'Escriptor Perseguit i tradueix l'article «El mal llenguatge de Putin», de Cathal Sheerin, per al web del PEN Català. També va a les trobades del Writers in Prison Committee del PEN Internacional (per exemple a Amsterdam el 2015, de què publica el resum al web el 26

de juny, o a Lillehammer el 2017) i tradueix un altre article de Sheerin («Veus silenciades: Khadija Ismayilova», publicat al web el 22 de setembre del 2015). O protagonitza el recital del programa Solidaritats 2015 de Vilafranca del Penedès l'octubre (així com l'entrevista a la televisió vilafranquina que se'n deriva). El 2016 intervé en el diàleg *Literatura prohibida i perseguida. Obrim els llibres, obrim les mentes* de l'associació Espluga Viva i el 2018 és una de les ponents del cicle *Paraules Silenciades*, emmarcat en el programa Escriptor Acol·lit i que té lloc a les biblioteques de Barcelona a la tardor, entre altres activitats.

2.46. HELENA POL I SALVÀ

Assagista i traductora. Responsable del trasllat al català d'*England, England* de Julian Barnes el 1999, ha publicat manuals d'ensenyament de literatura catalana i s'ha ocupat de l'edició de *Notes i pensaments. Una tria*, de Josep Pla (1998), o de l'*Àlbum Josep Palau i Fabre*, del PEN Català (2017).

L'escriptora i el PEN Català

Afiliada el 2003 amb motiu de l'empresonament d'un periodista amic, és vocal de la Junta Directiva entre el 2019 i el 2022 i secretària general de l'entitat a partir del juny del darrer any. Compromesa de bon començament amb el Comitè d'Escriptors Perseguits (CEP), n'esdevé un membre cada vegada més actiu. El 2005 tradueix per al web el parlament que Salem Zenia fa en la presentació del programa Escriptor Refugiat (rebatejat Escriptor Acol·lit el 2010). El 2009 s'adhereix a la campanya del PEN Internacional contra la detenció de l'escriptor i dissident xinès Liu Xiaobo. El 2012 modera la taula rodona *Viure a l'exili*, que té lloc a Agramunt en el marc de la IV Trobada d'Escriptors per la Pau i dins de les activitats del Dia Internacional de l'Escriptor Empresonat. En substituir Cinta Arasa al capdavant del CEP a finals del 2019, la primera acció de Pol consisteix a renovar-lo (de manera que s'hi incorporen, al costat d'altres socis, Júlia Bacardit i Laura Huerga). El Premi de Poesia Roissy-en-Brie per a escriptors refugiats a Europa compta amb Pol en el jurat de la seva primera edició (2021), que guanya *Pas en fals al marge de la història*, de la siriana Nisrín Akhram Kouri, i es publica posteriorment en una edició bilingüe àrab-català en traducció de Margarida Castells. Pol també intervé en la marató virtual en defensa de la llibertat d'expressió i per la llibertat de Pablo Hasél que té lloc el març del 2021. I s'encarrega d'escriure les notícies sobre el CEP al web del PEN Català i fornir-lo de materials vinculats a la tasca que du a terme, ja que, pel seu compromís i responsabilitat al CEP, assisteix habitualment als esdeveniments i els actes que en conformen la dinàmica d'activitat. Així, per exemple, el 2019, en el marc del Dia Internacional de l'Escriptor Perseguit, modera el debat entre el periodista Ali Lmrabet i l'editor Joan Sala a la Llibreria Calders i després en publica la crònica digital, o representa l'entitat tant en l'activitat *Radio associa't* de les Festes de la Mercè (concebuda en relació amb la tasca pro drets humans i llibertat d'expressió de les associacions del país), juntament amb Raffaella Salierno, com en la gala de clausura del XVI Festival de Cinema i Drets Humans de Barcelona, atès que el PEN Català forma part del jurat dels premis que concedeix el festival. El 2021 modera la conversa entre Vicenç Partal i Joan Sala que,

amb motiu de la detenció i l'empresonament del raper Pablo Hasél, es retransmet en directe pel canal de YouTube de l'entitat. El 2022 acompanya els periodistes Jairo Videia i Joan Daniel Treminio, del programa Escriptor Acol·lit, en les sessions del cicle *Autors a les aules*, en què visiten instituts i hi fan tallers. El 2020 l'equip que encapçala Pol ja havia recuperat la participació en el congrés del comitè internacional després d'un any d'absència. I en aquests anys, ella mateixa sol assistir a les trobades mundials al costat de Gemma Rodríguez (al congrés del Pen International Women Writers Committee del 2020, per exemple, celebrat virtualment a causa de la COVID-19) i a les assemblees de l'ICORN (com ara la que té lloc a Gdansk, Polònia, el 2022). A partir de l'estiu del 2022, com a secretària general del PEN Català (que és una de les entitats integrants del Consell Nacional de la Lectura), Pol n'és la representant en el desplegament del Pla Nacional del Llibre i la Lectura. Des d'uns mesos abans, tanmateix, assumeix tasques de base al PEN, com la redacció de notícies generals (no només vinculades al CEP) per al web. Quan se celebra el centenari de l'associació el 2022, Pol desglossa el llegat passat, present i futur del Comitè d'Escriptores del PEN Català (CEPC) a la taula rodona que es dedica al tema dins del programa vinculat a l'exposició *PEN Català. 100 anys protegint la llengua i la llibertat d'expressió* del Palau Robert, que ella mateixa comissiona juntament amb Manuel Guerrero i a la qual fa visites guiades, com ell i com Laura Huerga. D'altra banda, el 2011 Pol s'adhereix a la petició d'una Institució de les Lletres Catalanes no desnaturalitzada per la llei òmnibus i el 2015, al manifest del PEN Internacional a favor dels refugiats a Europa. El 2017 coordina l'àlbum dedicat a Josep Palau i Fabre editat amb motiu del centenari del naixement de l'autor i, posteriorment, intervé en els actes de presentació que se'n fan tant en qualitat de coordinadora com d'autora (per exemple a València el gener del 2018 o a Caldes d'Estrac el març).

2.47. LAURA HUERGA I AYZA (Barcelona, 1978)

Editora, autora de literatura infantil i juvenil i assagista. Ha publicat *Els malets: els animals que viuen com si fossin nens* (2015, il·lustrat per Laia Puig), *L'Àlex i el hula hoop màgic* (2016, il·lustrat per Albert Arrayás) i *Tu, calla!* (2018, amb Blanca Busquets).

L'escriptora i el PEN Català

Afiliada el curs 2018-2019 (el setembre del 2018 participa amb Carme Arenas en el col·loqui postfunció de *Les veus de Txernòbil*, espectacle sorgit de *La pregària de Txernòbil* de Svetlana Aleksíevitx i del documental *Les àvies de Txernòbil*, i al desembre ja l'entrevisten a «La Veu del Soci» del web), esdevé presidenta de l'entitat el juny del 2022. Quan Helena Pol assumeix la coordinació del Comitè d'Escriptors Perseguits (CEP) i el renova completament el 2019, Huerga és una de les sòcies que s'hi incorporen i hi comencen a treballar activament. A l'octubre participa en *El silenci no és cap opció*, esdeveniment moderat per Petra Elser i organitzat per l'ANC Frankfurt i el PEN Català a Alemanya (del qual Huerga fa la crònica per al web del PEN); el maig

anterior, al CCCB, ha conversat amb Ngũgĩ wa Thiong', autor de referència de la literatura africana, arran de la publicació de *La revolució vertical* a Raig Verd. El 2020 representa el PEN Català, amb Gemma Rodríguez, en la trobada convocada per l'organització internacional *Freemuse* en defensa de la llibertat d'expressió artística, celebrada abans de l'estiu, i dialoga amb Miquel Cabal sobre la situació del PEN de Bielorrússia en l'acte virtual *La lluita d'Aleksiévitx. El compromís i la paraula* al setembre. El febrer del 2021 signa el comunicat del PEN Català en defensa de la llibertat d'expressió i per l'alliberament de Pablo Hasél, i organitza la marató virtual que s'hi dedica el març. En assumir la presidència, la seva activitat s'incrementa considerablement (entrega el VII Premi PEN Català de Traducció amb Miquel Àngel Llauger, s'ocupa de les visites guiades a l'exposició *PEN Català, 100 anys protegint la llengua i la llibertat d'expressió* amb Helena Pol i Manuel Guerrero, etc.). La primavera del 2022, Huerga participa en la conferència-debat que modera Amparo Panadero sobre la llibertat d'expressió, organitzada per celebrar el Dia Mundial de la Llibertat de Premsa a la Fira del Llibre de València, amb l'hondureny Milton Robles. Al setembre, a més del protagonisme que adquireix en la festa del centenari del PEN Català com a nova presidenta, intervé en la presentació del llibre *Pas en fals al marge de la història*, de la siriana Nisrín Akhram Kouri (Premi de Poesia Roissy-en-Brie 2021), dins de la Setmana del Llibre en Català. El mateix mes, en el programa d'activitats per commemorar el centenari del PEN Català, i en concret en l'acte en què s'homenatja Montserrat Franquesa i s'entrega el VII Premi PEN Català de Traducció, Huerga detalla les noves línies d'actuació de l'associació, entre les quals ressaltava el projecte d'una nova web per a la revista *Visat*, i explica com seran les futures edicions del guardó. El 9 de novembre, Dia de la Literatura i la Llengua Ucraïnesa, intervé en *Forat negre: breu repàs de la literatura ucraïnesa i recital poètic* al Palau Robert, on parla sobre Victoria Lomasko i el premi Veu Lliure i explica el sentit de la Cadira Buida de l'acte, dedicada a Oleksandra Kuvshinova (periodista ucraïnesa assassinada juntament amb el càmera Pierre Zakrzewski mentre cobrien la guerra). Pocs dies després, al FLIC PRO, Huerga participa en la taula rodona *Qui escriurà el futur?*, moderada per Anna Guitart per tractar dels reptes de la literatura. Abans d'associar-se al PEN Català, el 2017, signa el *Manifest dels professionals del sector del llibre* davant el despropòsit que consideren que és el pla de lectura de l'ICUB Barcelona Ciutat Llibre.

3. FONTS D'INFORMACIÓ

3.1. Fonts primàries

3.1.1. Descripció

Fons Centre Català del PEN Club (1998) de la Biblioteca de Catalunya: Documentació arxivada en tretze capsos, cadascuna de les quals conté diverses carpetes. Els materials conservats, molt desiguals i incomplets, abasten els anys 1923-1998 i comprenen: programes i altres materials relatius als congressos de l'entitat, algunes publicacions periòdiques, actes de reunions, correspondència, articles de premsa i esqueles i llibres, àlbums i butlletins editats per l'entitat (en concret, els butlletins de la 2a època, que van del número 4, del juliol del 1993, al número 19, de l'abril del 2003).

Documents i dades accessibles a la seu del PEN català fins al juny del 2021: Material d'arxiu integrat per: carpeta *Comitè d'escriptors* (des del 1992, amb correspondència nacional i internacional, documentació relativa a subvencions, convenis i organització d'actes), dossier de premsa de la 1a edició de *Cartografies del disig*, actes de les assemblees de l'entitat entre el 2002 i el 2019, memòries en paper de l'entitat fins al 2007 (amb alguna excepció no conservada), butlletins en paper de l'entitat (del número 4, del juliol del 1993, al 28, del novembre del 2007), i nombre d'altres (desglossades en homes i dones) entre el 2018 i el 3 de juny del 2021 i nombre de socis totals amb data 3 de juny del 2021 (darrera data de consulta).

Lloc web del PEN Català: Espai de l'entitat a la xarxa, integrat, en el moment de la recerca, per les pestanyes desplegable «El PEN Català» (subdividit en Qui Som, Història, Transparència i Fons d'Art); «Programes» (estructurat en Escriptor Acol·lit, Traducció, Drets Lingüístics i Llibertat d'Expressió, sobre la tasca que es fa en cada cas, explicada amb tota la informació pertinent); «Actualitat» (amb Agenda i Notícies) i «Blog Veu Lliure», (que, a més de la presentació del 3 de maig del 2016 del blog, conté material divers d'entre el 2004 i el 2016). A la part superior també incorpora (a més de les dades

de contacte i les vies de subscripció a l'entitat i al seu *newsletter*, d'una banda, i de seguiment a les xarxes socials, de l'altra), un cercador general i tres espais més: Arxiu (amb documentació diversa, com les memòries de l'entitat, i un cercador intern), Publicacions (amb projectes europeus, llibres, àlbums i *plaquettes* editats pel PEN Català i els deu números de la tercera època de la revista *Catalan Writing*), Exposicions (amb breus descripcions de *Deletrix* i *Veus silenciades, veus rescatades*) i Revista Visat (que enllaça directament amb el web de la publicació digital). Consultat regularment i de manera general fins al desembre del 2022 per localitzar-hi informació sobre les escriptores i les seves activitats, d'una banda; i puntualment i de manera acotada durant la revisió final del 2025 per localitzar-hi informació sobre la represa del Comitè d'Escriptores, de l'altra.

Lloc web de Visat. La revista digital de literatura i traducció del PEN Català: Espai de la publicació digital a la xarxa, integrat, en el moment de la recerca, per les pestanyes «Traduccions de la literatura catalana. Autors catalans traduïts a altres llengües», «Literatura universal en català. Autors de la literatura universal traduïts al català», «L'espai dels traductors. Traductors literaris relacionats amb la llengua catalana» i «Diccionari de la traducció catalana. Vuit segles d'intercanvi literari». També conté tots els números de la revista *Visat*. Consultat fins al desembre del 2022 per localitzar-hi informació sobre l'activitat de les escriptores.

Canal de YouTube del PEN Català: Recull de vídeos del PEN Català endegat el 17 de novembre del 2010. Inclou enregistraments d'actes diversos, les càpsules «Escriptors confinats», diferents llistes de reproducció, emissions fetes en directe i el canal del projecte europeu *Engage!* (Engagenou_eu). Consultat fins al 30 de desembre del 2022 per localitzar-hi enregistraments d'escriptores i sobre escriptores.

Material de premsa localitzat durant l'elaboració de la tesi doctoral Dona i literatura en els anys trenta: la narrativa de les escriptores catalanes fins a la guerra civil (*Real, 2003*): Articles sobre el PEN Català recollits en el decurs dels buidatges de diaris i revistes d'entre el 1925 i el 1936 que sustenten aquesta tesi sobre la literatura d'autora en el

període de preguerra (vegeu-ne les pàgines XXXI-XXXIII per al detall dels buidatges del cas).

3.1.2. Referències

Abelló, Montserrat (1994). «Anna Murià té 90 anys». *Butlletí del Centre Català del PEN Club*, II època, 6 (juliol).

Abelló, Montserrat (1995). «Homenatge a Maria Antònia Salvà». *Butlletí del Centre Català del PEN Club*, II època, 8 (novembre).

Abellà, Maria (2002). «Tot és de totes/s i a Déu el que és de Déu». *Avui*, 2-IV, p. IX.

Albó, Núria (2002). «Resposta a Sam Abrams». *Avui*, 5-IV, p. 4. Signat Núria Albó i Corrons, la Garriga.

Arenas, Carme (2007). «Informe de secretaria». Dins: PEN Català. *Memòria 2006-2007*. Barcelona: PEN Català.

Avui (1979a). «El PEN Català denuncia el cas de Montserrat Roig». *Avui*, 6-VII, p. 9.

Avui (1979b). «PEN Català. Projectió internacional de la nostra literatura». *Avui*, 5-XII, p. 7.

Barbal, Maria (2014). «Premi de l'ANUE al PEN Català (23-01-2014)». *PEN Català*. URL: . Recuperat de: [21 abril 2021].

Bel, Joana (2008). «En record de Dolors Orriols». *PEN Català*. URL: <https://www.pencatala.cat>. Recuperat de: [24 desembre 2022].

Bussé, Xènia (1991). «Sant Jordi 92: congrés del PEN Club Internacional a Barcelona». *El Temps*, 387 (18 de novembre), p. 68.

Capmany, Maria Aurèlia (1981). «La ploma i l'espasa». *Avui*, 6-X, p. 32. Signat Maria Aurèlia Capmany, presidenta del Centre Català del PEN.

Centre Català del PEN Club (1998a). *Àlbum Montserrat Abelló*. Barcelona: Centre Català del PEN Club.

Centre Català del PEN Club (1998b). *Memòria 1997*. Barcelona: Centre Català del PEN Club.

- Centre Català del PEN Club (1999). *Memòria 1998-99*. Barcelona: Centre Català del PEN Club.
- Centre Català del PEN Club (2000a). *Memòria 1999-2000*. Barcelona: Centre Català del PEN Club.
- Centre Català del PEN Club (2000b). «Silenci amb veu de dona». *Butlletí del Centre Català del PEN Club*, 15 (desembre), p. 12-13.
- Centre Català del PEN Club [2002]. *Memòria 2001*. Barcelona: Centre Català del PEN Club.
- Centre Català del PEN Club (2003). *Memòria 2002-2003*. Barcelona: Centre Català del PEN Club.
- Dericum, Christa ([1992]). «Un viaje que nunca termina: Anotaciones durant el 57º Congreso del PEN-Internacional». *Revista Humboldt*, 106, p. 101.
- Diari de Lleida (1990a). «A Pedrolo l'amor no esdevé sinó que esclata». *Diari de Lleida*, 18-XII.
- Diari de Lleida (1990b). «Per què cal rellegir Pedrolo?». *Diari de Lleida*, 20-XII.
- Efe (1991). «Les dones escriptors demanen més representació al PEN Club». *Avui*, 1-XI, p. 32.
- Garcés, Tomàs (1928). «P.E.N. Club». *La Publicitat*, 3-VI. Signat T. G.
- Giró, Carme (1992). «El PEN Club estrena a Barcelona un comitè dedicat a les dones escriptors». *Avui*, 25-IV.
- González, Laia; Piñol, Rosa M.; Pons, Agustí (1980). «Les opinions dels intel·lectuals. El Nobel català, bella utopia». *Avui*, 11-I, p. 9.
- Ibarz, Mercè (1997). «Present i futur del Comitè d'Escriptors». *Butlletí del Centre Català del PEN*, 2a època, 12 (novembre).
- J. de L. (1990). «Capmany: "Pedrolo escribió y dijo siempre lo que quería"». *Segre*, 18-XII, p. 50.
- La Veu de Catalunya (1924). «El "Pen Club" de Catalunya». *La Veu de Catalunya* (ed. matí i ed. vespre), 8-IV, p. 5.

- López, Antoni (1990). «Escritores y críticos revisan en Lleida la obra de Pedrolo». *El Observador*, 18-XII.
- Marçal, Maria Mercè (1994). «Notícia del Comitè d'Escriptores». *Butlletí del Centre Català del PEN*, 2a època, 6 (juliol).
- Marçal, Maria Mercè (1997). «Cartografies del disig». *Butlletí del Centre Català del PEN*, 2a època, 11 (maig).
- Meléndez, Lluís (1935). «Entorn del XIII Congrés Internacional de PEN Clubs. Sophia Wadia, de l'Índia, els seus ideals i la influència de Gandhi a Orient». *La Humanitat*, 26-V.
- Meridià (1938). «El congrés dels “PEN Clubs” a Praga». *Meridià*, 27 (15-VII), p 3.
- Oller, Dolors (2007). «Editorial». *Catalan Writing*, 1 (hivern), p. 1. Recuperat de [7 juliol 2022].
- Otero, Mercè (2019). «Moments PEN: El Comitè d'Escriptores (12-07-2019)». *PEN Català*. Recuperat de [21 abril 2021].
- PEN Català (1990). «Enquesta del Pen Club. La funció filològica del IEC». *Avui*, 18-VIII.
- PEN Català (2004). *Memòria 2003-2004*. Barcelona: PEN Català.
- PEN Català (2005). *Memòria 2004-2005*. Barcelona: PEN Català.
- PEN Català (2006). *Memòria 2005-2006*. Barcelona: PEN Català.
- PEN Català (2007). *Memòria 2006-2007*. Barcelona: PEN Català.
- PEN Català (2009). *Memòria 2008-2009*. Barcelona: PEN Català.
- PEN Català (2010a). *Memòria 2009-2010*. Barcelona: PEN Català.
- PEN Català (2010b). *2010. Memòria d'activitats*. Barcelona: PEN Català. Recuperat de [24 maig 2021].
- PEN Català (2010c). «“De les illes del somni”. Homenatge a Rosa Leveroni». *PEN Català*. Recuperat de <https://www.pencatala.cat/noticia/homenatge-a-rosa-leveroni-2/> [21 abril 2021].
- PEN Català [2012]. *2011. Memòria d'activitats*. Recuperat de: [20 abril 2021].
- PEN Català [2013]. *2012. Memòria d'activitats*. Recuperat de: [20 abril 2021].

PEN Català [2014]. *2013. Memòria d'activitats*. Recuperat de: [20 abril 2021].

PEN Català (2014). «En record de Montserrat Abelló». Recuperat de: [24 desembre 2022].

PEN Català [2015]. *2014. Memòria d'activitats*. Recuperat de: [20 abril 2021].

PEN Català [2016]. *2015. Memòria d'activitats*. Recuperat de: [20 abril 2021].

PEN Català [2017]. *2016. Memòria d'activitats*. Recuperat de: [20 abril 2021].

PEN Català (2017). «Entrevista a les sòcies Assumpció Forcada i Tònia Passola». *PEN Català*. Recuperat de <https://www.pencatala.cat/noticia/entrevista-les-socies-assumpcio-forcada-tonia-passola/> [21 abril 2021].

PEN Català [2018]. *2017. Memòria d'activitats*. Recuperat de: [30 novembre 2022].

PEN Català (2018a). «Entrevista als socis Narcís Comadira i Helena Pol». Recuperat de: [24 desembre 2022].

PEN Català (2018b). «La llista per a una representació paritària als actes literaris (4-12-2018)». *PEN Català*. Recuperat de <https://www.pencatala.cat/noticia/la-llista-per-una-representacio-paritaria-als-actes-literaris/> [21 abril 2021].

PEN Català [2019]. *2018. Memòria d'activitats*. Recuperat de: [30 novembre 2022].

PEN Català [2020]. *2019. Memòria d'activitats*. Recuperat de: [30 novembre 2022].

PEN Català [2021]. *2020. Memòria d'activitats*. Recuperat de: [30 novembre 2022].

PEN Català [2022]. *2021. Memòria d'activitats*. Recuperat de: [30 novembre 2022].

PEN Català (2024a). «El Comitè d'Escriptores del PEN Català visita Ca la Dona. 12-2-2024». Recuperat de: [6 juliol 2025].

PEN Català (2024b). «El Comitè d'Escriptores es (re)estrena amb una Catarsi Feminista! 13-6-2024». Recuperat de: [6 juliol 2025].

PEN Català (2024c). «Dia de les Escriptores a la Biblioteca de Catalunya. 16-10-2024». Recuperat de: [22 juliol 2025].

PEN Català (2024d). «Publiquem l'àlbum *Maria Teresa Vernet. Novel·lista d'èxit abans de la guerra* en col·laboració amb Godall Edicions. 21-11-2024». Recuperat de: [22 juliol 2025].

- Pol, Helena (2019). «Entrevista a Ali Lmrabet, X Premi Veu Lliure – PEN Català. 25-11-2019». Recuperat de: [19 desembre 2022].
- Pol, Helena (2021). «Turquia, la major presó d'Europa. 13-10-2021». Recuperat de: [19 desembre 2022].
- Pol, Helena (2022a). «Centres PEN de tot el món condemnen l'execució de l'escriptor Kyaw Min Yu de Myanmar. 29-07-2022». Recuperat de: [19 desembre 2022].
- Pol, Helena (2022b). «El PEN Català, present en les jornades de llengua d'Òmnium Cultural. 16-05-2022». Recuperat de: [19 desembre 2022].
- Pol, Helena (2022c). «Trobada anual del Comitè de Dones Escriptors del PEN. 23-03-2022». Recuperat de: [19 desembre 2022].
- Pol, Helena (2022d). «Trobada anual del Comitè d'Escriptors a la Presó. 16-05-2022». Recuperat de: [19 desembre 2022].
- Pous, Teresa (2007). «Informe Comitè d'Escriptors». Dins: PEN Català. *Memòria 2006-2007*. Barcelona: PEN Català.
- Rahola, Pilar (1989). «L'homenatge del PEN». *Avui*, 23-I.
- Rahola, Pilar (1991). «Congrés del PEN». *Avui*, 5-XII.
- Rahola, Pilar (1992). «El senyoreig de la censura». *Serra d'Or*, 393 (setembre), p. 32.
- Segre (1990). «La mujer, la gran ausente en la obra de Pedrolo». *Segre*, 19-XII.
- Škrabec, Simona (2004). «Encontre internacional d'escriptors per la pau. Bled 2004. 27-06-2004». Recuperat de: [19 desembre 2022].
- Terron, Angel (1998). «Memòria de Maria Antònia Salvà». *Butlletí del Centre Català del PEN Club*, 13 (setembre), p. 1-2.
- Visat [s/d]. «Redacció de la revista VISAT». Recuperat de [6 maig 2021].

3.2. Fonts secundàries

3.2.1. Bibliografia

- Abelló, Montserrat (2013). «Maria Mercè Marçal: afinitats i contactes». Dins: *I en el foc nou d'una altra llengua. IV Jornades Marçalianes*. Barcelona: Edicions de la Fundació Maria-Mercè Marçal, p. 125-132. Recuperat de: [20 abril 2021].
- Ainaud, Josep M. (2010). *Carme Karr*. Barcelona: Infiesta. Signat Josep M. Ainaud de Lasarte.
- Alsina, Victòria et al. (2017). *Aquella gràcia. Jornada d'homenatge a Anna Maria de Saavedra*. Vilafranca del Penedès: Ajuntament de Vilafranca; Edicions i Propostes Culturals Andana.
- Arenas, Carme [2018]. «Maria Aurèlia Capmany o com traspasar el límit de la quotidianitat». *Àlbum Maria Aurèlia Capmany. L'aire d'un temps*. Barcelona: PEN Català.
- Artís-Gener, Avel·lí Tísner (1996). *Viure i veure / 4*. Barcelona: Pòrtic.
- Barenys, Natàlia (1998). «Pròleg». Dins: *Epistolari Rosa Leveroni - Josep Palau i Fabre 1940-1975*, p. 9-18. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Bou, Enric (ed.) (2000). *Nou diccionari 62 de la literatura catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- Broch, Àlex (1992). «Maria Aurèlia Capmany presidenta del Centre Català del PEN». Dins: Carmen Alcalde et al. *Maria Aurèlia Capmany i Farnés (1918-1991)*, p. 49-56. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- Bruch, Araceli (2019). «Pròleg». Dins: Araceli Bruch, Lluïsa Julià (ed.). *Cartografies del disig III* (p. 11-20). Barcelona: Biblioteca de Catalunya; Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- Bruch, Araceli; Julià, Lluïsa (ed.) (2019). *Cartografies del disig III*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya; Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- Bruch, Araceli; Tavera, Susanna (ed.) (2020). *Carme Karr contra la incultura femenina*. Vic: Eumo.
- Cabré, M. Àngels; Real, Neus (coord.) (2024). *Maria Teresa Vernet. Novel·lista d'èxit abans de la guerra*. Barcelona: PEN Català; Godall Edicions.
- Campillo, Maria (1994). *Escriptors catalans i compromís antifeixista*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- Campillo, Maria (1999). *La Institució de les Lletres Catalanes 1937-1939*. Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes.
- Campillo, Maria; Real, Neus (2007). *La Institució de les Lletres Catalanes. Dels anys trenta al tombant del segle XXI*. Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes.
- Camps Barber, Esperança (2024). «Carme Arenas defensa la seva innocència després de ser absolta i el PEN anuncia que recorrerà contra la sentència». *Vilaweb*, 2-X. Recuperat de [27 gener 2025].
- Casacuberta, Margarida (2019). *Victor Català, l'escriptora emmascarada*. Barcelona: L'Avenç.
- Castellanos, Jordi (1996b). «Mercat del llibre i cultura nacional (1882-1925)». *Els Marges*, 56, p. 5-38.
- Castellanos, Jordi (2002). «Literatura catalana i compromís social en els anys trenta». *Els Marges*, 69, p. 7-23.
- Castellanos, Jordi (2005). *Escriure amb el ritme de la sang. La represa de la novel·la catalana (1925-1929)*. Barcelona: Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC.
- Centre Català del PEN Club, Ajuntament de Barcelona (1992). *Maria Aurèlia Capmany. Homenatge*. Barcelona: Centre Català del PEN Club; Ajuntament de Barcelona.
- Cid, Josep S. (1992). *El Centre Català del PEN. 70 anys d'història*. [Barcelona]: Ajuntament de Barcelona, regidoria d'Edicions i Publicacions; Centre Català del PEN.
- Contijoch, Josefa (2016). *La passió segons Maria Mercè Marçal. Dietari d'una amistat*. Palma: Lleonard Muntaner.
- Contijoch, Josefa; Julià, Lluïsa (2020). El Comitè d'Esriptores – Centre Català del Pen. Dins: Lluïsa Julià (coord.). *Feminismes. Subjectes del nou mil·lenni*, p. 268-272. Barcelona: Fundació Revista de Catalunya.
- Cotoner, Lluïsa (2010). «Rosa Leveroni». *LletrA. La literatura catalana a Internet*. UOC – IRL. Recuperat de: [13 abril 2021].
- Doherty, Megan (2011). *PEN International and its Republic of Letters, 1921-1970*. Tesi doctoral. Graduate School of Arts and Sciences. Columbia University. Recuperat de [6 abril 2021].

- Duran, Carola (1996). «Els inicis d'una amistat perdurable. Primeres cartes de Pere Aldavert a Àngel Guimerà». *Llengua&Literatura*, 7, p. 331-344. Signat Carola Duran Tort.
- El Periòdic (2006). «Dones i literatura». *El Periòdic* (Andorra. Escaldes - Engordany), 20-III. Recuperat de [4 maig 2021].
- Faulí, Josep (2004). Record de la Maluquer. *Avui*, 31-V. Recuperat de [14 abril 2021].
- Gallard, Valèria (2017). «En el tema de la dona hem anat enrere». *El Punt Avui*, 9-IV.
- Garcia, Betsabé (2016). *Amb uns altres ulls. La biografia de Montserrat Roig*. Barcelona: Roca.
- Gavagnin, Gabriella (2020). «Barcelona on the International Map of Modernity. The Conferentia Club's Role in the Interwar Period». Dins: Diana Roig-Sanz, Jaume Subirana (ed.). *Cultural Organizations, Networks and Mediators in Contemporary Ibero-America*, p. 144. Londres: Routledge.
- Graña, Isabel (1995). *L'acció pancatalanista i la llengua: «Nostra Parla (1916-1924)»*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Signat Isabel Graña i Zapata.
- Graña, Isabel (2018). «Maria Aurèlia Capmany, la dona en construcció». Dins: Agustí Pons. *Maria Aurèlia Capmany (1918-1991). L'època d'una dona*, p. 7-20. Barcelona: Meteora; Ajuntament de Barcelona.
- Guillamon, Julià (2015). *L'enigma Arquimbau*. Barcelona: Comanegra.
- Ibarz, Mercè (2019). «Records del PEN Club». *Vilaweb*, 14-VI. Recuperat de [14 abril 2021].
- Julià, Lluïsa (2008). «Dones i escriptures: construcció del discurs i legitimació en la literatura catalana actual». *Literatures*, 6 (2a època), p. 9-27.
- Julià, Lluïsa (ed.) (1999). *Memòria de l'aigua. Onze escriptors i el seu món*. Barcelona: ECSA.
- Julià, Lluïsa (2017). *Maria-Mercè Marçal. Una vida*. Barcelona: Galàxia Gutenberg.
- Julià, Lluïsa (2019). «Marta Pessarrodona, Premi d'Honor de les Lletres Catalanes 2019». *Serra d'Or*, 713 (maig), p. 23-25.
- Marçal, Maria Mercè (ed.) (1998). *Cartografies del disseny. Quinze escriptors i el seu món*. Barcelona: Proa.

- Marçal, Maria-Mercè (1999). «Pròleg». Dins: *Memòria de l'aigua. Onze escriptores i el seu món*. A cura de Lluïsa Julià. Barcelona: ECSA.
- Marimon, Sílvia (2019). «El PEN i Arenas es donen una nova oportunitat abans d'anar a judici». *Ara*, 28-IX. Recuperat de: [12 maig 2021].
- Marrugat, Jordi (2007). «Marià Manent, poeta invisible en els debats polítics i literaris de l'Europa dels anys 30». Dins: Ramon Panyella (ed.). *La projecció social de l'escriptor en la literatura catalana contemporània*, p. 305-318. Lleida: Punctum & GELCC.
- Marrugat, Jordi; Xargay, Ester [2020]. *Conversa amb Dolors Oller*. Barcelona: Institució de les Lletres Catalanes. Recuperat de: <https://www.youtube.com/watch?v=22LII0gGPBw> [12 maig 2021].
- PEN International ([2017]). «Women Writers Committee: 25 Years of Service 1991-2016». Recuperat de: [20 abril 2021].
- Pons, Agustí (2018). *Maria Aurèlia Capmany (1918-1991). L'època d'una dona*. Barcelona: Meteora; Ajuntament de Barcelona.
- Pujol, Andreu (2020). Teresa Bartomeu i Granell. *Revista del Centre de Lectura de Reus*. Signat Andreu Pujol del Pozo. Recuperat de [8 abril 2021].
- Real, Neus (1998). *El Club Femení i d'Esports de Barcelona, plataforma d'acció cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Signat Neus Real Mercadal.
- Real, Neus (2003). *Dona i literatura en els anys trenta: la narrativa de les escriptores catalanes fins a la guerra civil*. Tesi doctoral. Departament de Filologia Catalana, Universitat Autònoma de Barcelona. Recuperat de: [2 juliol 2021].
- Real, Neus (2005). *Mercè Rodoreda: l'obra de preguerra*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Signat Neus Real Mercadal.
- Real, Neus (2006a). «Dones al I Congrés Internacional de la Llengua catalana? Notes a partir del setmanari *Or y Grana*». *Estudis Baleàrics*, 82-83, p. 335-345.
- Real, Neus (2006b). *Dona i literatura a la Catalunya de preguerra*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Signat Neus Real Mercadal.

- Real, Neus (2006c). *Les novel·listes dels anys trenta: obra narrativa i recepció crítica*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Signat Neus Real Mercadal.
- Real, Neus (2017). *Aurora Bertrana*. Girona: Ajuntament.
- Real, Neus (2022). Una altra història del PEN Català. *Serra d'Or*, 748, p. 20-24.
- Real, Neus (2023). Les dones al PEN Català entre 1922 i 1992. *Els Marges*, 131, p. 10-27.
- Safont, Joan (2018a). *PEN Català. Un exemple de diplomàcia cultural*. Barcelona: PEN Català. Signat Joan Safont Plumed.
- Safont, Joan (2018b). *PEN Català i la internacionalització de la cultura catalana*. Barcelona: FOCIR, Federació d'Organitzacions Catalanes Internacionalment Reconegudes. Signat Joan Safont Plumed.
- Safont, Joan (2020). «The International Relations of the Catalan PEN Until 1936: Guests, Congressors and Visitors». Dins: Diana Roig-Sanz, Jaume Subirana (ed.). *Cultural Organizations, Networks and Mediators in Contemporary Ibero-America*, p. 213-231. Londres: Routledge. Signat Joan Safont Plumed.
- Serra, Laura (2024). «Absolta Carme Arenas pel frau al PEN Català: “Hi ha hagut una persecució personal malaltissa i difamatòria”». *Ara*, 2-X. Recuperat de: [27 gener 2025].
- Subirana, Jaume (2011). «Organitzacions literàries i mediació: el cas del PEN Català». Dins: Gabriela Gavagnin, Víctor Martínez-Gil (ed.). *Entre literatures. Hegemonies i perifèries en les processos de mediació literària*, p. 59-79. Lleida: Punctum.
- Torner, Carles; Martens, Jan (ed.) (2021). *PEN Internacional. Una història il·lustrada*. Barcelona: PEN Català; Galaxia Gutenberg.
- Torres, Pilar de (2013). «La discreta presència de les dones a l'Ateneu». L'Arxiu de la Paraula. Conferència inaugural del curs 2013-2014. Ateneu Barcelonès, 30-IX. Recuperat de [23 març 2021].
- Writers and Free Expression (2021). «#100PENMembers N. 2: Jennifer Clement, President of PEN International». Recuperat de: [2 agost 2022].

3.2.2. Webgrafia

AELC: . Lloc web de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana. Se n'ha consultat l'apartat «Pàgines d'autors» per extreure'n informació amb vista a la història femenina del PEN Català i a les fitxes del catàleg d'escriptores que hi tenen una participació destacada entre el 1922 i el 2022.

ATENA: . Catàleg col·lectiu de les biblioteques públiques de Catalunya. S'hi han fet cerques per autores per extreure'n informació amb vista a la història femenina del PEN Català i a les fitxes del catàleg d'escriptores que hi tenen una participació destacada entre el 1922 i el 2022.

CCUC: . S'hi han fet cerques per autores per extreure'n informació amb vista a la història femenina del PEN Català i a les fitxes del catàleg d'escriptores que hi tenen una participació destacada entre el 1922 i el 2022.

Diccionari català-amazic / amazic-català: . Conté els apartats «Presentació» i «Crèdits», dels quals s'ha extret informació sobre l'obra.

Enciclopèdia.cat: . Portal de referències del Grup Enciclopèdia. S'hi han fet cerques per autores per extreure'n informació amb vista a la història femenina del PEN Català i a les fitxes del catàleg d'escriptores que hi tenen una participació destacada entre el 1922 i el 2022.

Traces: . Base de dades de llengua i literatura catalanes del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona. S'hi han fet cerques per extreure'n informació amb vista a la història femenina del PEN Català i a les fitxes del catàleg d'escriptores que hi tenen una participació destacada entre el 1922 i el 2022. S'hi troba, entre molts altres, el buidatge de la revista *Catalan Writing*.

Viquipèdia: . Projecte enciclopèdic en obert de Wikimedia. S’hi han fet cerques per extreure’n informació amb vista a la història femenina del PEN Català i a les fitxes del catàleg d’escriptors que hi tenen una participació destacada entre el 1922 i el 2022.

3.2.3. Altres

CCCB (2017). «Fitxa de Raffaella Salierno». Recuperat de: [23 desembre 2022].

GOOGLE: . Cercador general de la xarxa, en què s’han localitzat les imatges de les escriptores (amb procedència consignada al peu) i informació diversa vinculada a la història femenina del PEN Català.

4. LLISTA DE NOMS FEMENINS ESMENTATS

Abad, Raquel
Abelló i Soler, Montserrat
Abenia, Virgínia
Abeyà, Elisabet
Agost, Rosa M.
Aguado, Neus
Aguilar, Laia
Aguilar-Amat Castillo, Anna d'
Aguirre, Elvira
Agur, Miren
Ait-ahmed, Massinissa
Akhrām Kouri, Nisrín
Alamany, Míriam
Albert i Paradís, Caterina (Víctor Català)
Albert, Nora: vegeu Alvarado, Helena
Albertí, Núria
Albó i Corrons, Núria
Aldavert Sabater, Adriana
Al-Saadawi, Nawal
Al-Sheikh, Manal
Alsina, Victòria
Altarriba, Núria
Altés, Elvira
Altés, Maribel
Altimir, Mercè
Alvarado, Helena (Nora Albert)
Amatriain, Cristina
Amigó, Sílvia
Amirian, Nazarin
Amorós, Maria Lluïsa
Anday, Jesusa
Andorrà, Ester
Andrés, Lola

Andreu, Rosa Ana
Anglada i d'Abadal, Maria Àngels
Anglès Soronellas, Fina
Ankarola, Nora
Añó, Núria
Arànega, Mercè
Arasa i Carot, Cinta
Arboix, Margarita
Arbona, Antònia
Arderiu i Voltas, Clementina
Ardid, Rosa
Arenas i Noguera, Carme
Arenys, Teresa d'
Aritzeta i Abad, Margarida
Arnau, Carme
Arnau, Pilar
Arqué, Odile
Arquimbau i Cardil, Rosa Maria
Arranz, Anna
Arrazola, Rosa Maria
Arretxe, Izaskun
Arroyo, Liliana
Arza, Mar
Aubaó, Maria Teresa
Aure, Esther
Ayats, Montserrat
Aymerich, Pilar
Aymerich, Sílvia
Bacardí, Montserrat
Bacardit Cruells, Júlia
Badia d'Agustí, Concepció
Badosa, Cristina
Baena, Júlia
Baena, Laura
Ballbona, Anna

Ballester, Aurora
Ballester, Margarita
Ballesteros, Sofia
Balletbó, Anna
Ballús Molina, Carme
Baltasar, Eva
Barbal i Farré, Maria
Barceló, Marilen
Barderi i Palau, Montserrat
Barenys, Natàlia
Barrufet, Gemma
Bartomeu i Granell, Teresa
Bartomeu, Lúdia
Bartrina, Francesca
Basagaña, Laura
Baseria, Oblit
Bastardas, Maria-Reina
Batallé, Iolanda
Bats, Annie
Bauzà, Teresa
Bayà, Montserrat
Bel i Oleart, Joana
Belli, Gioconda
Beltran, Marta
Benet, Maluy
Bensedrine, Sihem
Béric, Milena
Bigorra, Lourdes
Bijnens, Helna
Birulés i Bertran, Fina
Bistriceanu, Magda
Bitton, Simon
Blasco, Elsa
Blasco, Pilar
Blázquez, Júlia

Boada, Irene
Bochaca, Clàudia
Bofill, Anna
Bofill, Mireia
Bohigas, Maria
Boltà, Núria
Bonet, Iolanda
Bonet, Laia
Bonet, Maria del Mar
Bonet, Txell
Boniquet, Ares
Bonnín, Catalina
Bordons, Glòria
Borja, Carmen
Borràs i González, Maria Lluïsa
Borràs, Laura
Bosch, Lolita
Bosom, Maria
Bragulat, Txell
Brioso, Maria
Broggi, Eugènia
Brovina, Flora
Bruch i Pla, Araceli
Buch, Marta
Bullosa, Carmen
Busquet Molist, Núria
Busquets, Blanca
Bussé, Xènia
Buxó, M. Jesús
Caball, Josefina
Caballé, Montserrat
Caballero, Valle
Cabanilles, Antònia
Cabot, Pilar
Cabré Castells, M. Àngels

Cabré i Castellví, Núria
Cabré i Castellví, Teresa
Cabrera, Irene
Cabús, Carme
Cadafalch, Rosa
Cadenes, Núria
Calafell, Mireia
Callol, Carme
Calvet, Dolors
Caminals, Roser
Campillo, Maria
Camps Gaset, Montserrat
Camps, Sandra
Camuffi, Marta
Candau, M. Jesús
Canela, Mercè
Canet, Isabel
Cano, Míriam
Caño, Roser
Cantalozeila, Assumpta
Cantó, Verònica
Canyelles, Antònia
Capalleras, Clara
Capdevila, Mercè
Capella, Esther
Capmany i Farnés, Maria Aurèlia
Carbó, Elisabet
Càrcamo, Núria
Cardona i Castro, Àngels
Cardona, Joana
Carner, M. Elena
Caro Romero, Eva
Carranza, Maite
Carré Pons, Antònia
Carrera, Mar

Casacuberta, Mita
Casals, Montserrat
Casals, Teresa
Casanova, Clàudia
Casas Selvas, Carmen
Casas, Georgina
Casas, Lola
Casassas, Anna
Castan, Patricia
Castaño, Ivet
Castells i Ferrer, Ada
Castells, Carme
Castells, Margarida
Castellví, Anna
Català Conca, Tona
Català, Víctor: vegeu Albert i Paradís, Caterina
Causadías, Maria
Cebreiro, Maria do
Cera, Gemma
Cerdà, Francesca
Cerdà, Imma
Chavarria, Aida
Choya, Maria
Ciminelli, Stefania Maria
Cisteró, Màrcia
Claramunt i Diego, Mercè
Claramunt, M. Àngels
Clement, Jennifer
Climent, Esther
Cloquells, Carme
Clos, Raquel
Codina, Rosa
Coll, Cecília
Coll, Glòria
Coll, Guiomar

Coll, Josefa
Coll, Maria Dolors
Collin, Françoise
Colom i Pich, Teresa
Colomer, Imma
Colomina, Carme
Comas, Maria
Comes, Sílvia
Company, Mercè
Contijoch i Pratdesaba, Josefa
Cornadó, Maria Pau
Cornet, Montserrat
Corretger, Montserrat
Cortada, M. Lluïsa
Cortey de Ribot, Maria Dolors
Costa, Mercè
Costa, Rita da
Creus, Berta
Cruells, Dolors
Cruz Varela, Maria Elena
Cucurella-Jorba, Meritxell
Cunyat, senyora
Daban Sunyer, Carmina
Dalmau, Alba
Dawson Scott, Catharine
Decesaris, Janet
Delgar, Montse
Delor, Rosa
Dhahab, Nefla
Díaz Vicedo, Noelia
Díaz, Anna
Díaz, Jenn
Dogwiler Viñes, Luana
Doladé, Núria
Domènech, Eulàlia

Domènech, Glòria
Domingo, Roser
Dreymüller, Cecilia
Duch, Alba
Duran, Bàrbara
Duran, Teresa
Duró, Paloma
Dyakonova, Xènia
Edo, Graciela
Eisner, Cornelia
Elser, Petra
Ensenyat, Xesca
Erdogan, Asli
Ernest, Pauline
Escorihuela, Laura
Escrivà, Cristina
Escrivà, Maria Josep
Escudé, Beth
Esteller, Rosa Maria
Esteve Giner, Yolanda
Esteve, Anna
Esteve, Montse
Estrada i Gelabert, Mireia
Estrada, Anna
Fabregat Armengol, Rosa
Fajardo, Carla
Fandos, Maite
Farell, Maria S.
Fargas, Mariela
Farré, Elisenda
Farrés, Glòria
Federico, Olga
Feltrinelli, Inge
Fernàndez Barroso, Laura
Fernández, Laia

Fernández, Maria
Fernández, Sílvia
Ferrer i Mallol, Maria Teresa
Ferrer Torrens, Aina
Ferrer, Montse
Figueras, Elisenda
Figueras, Marta
Fiol, Mònica
Fiumi, Maria Luisa
Fluixà, Alba
Fontana Ibáñez, Úrsula
Forcada, Assumpció
Formosa, Clara
Francès, Maria Àngels
Francisco, M. Carme
Franquesa, Montserrat
Frigola, Anna
Fullana, Maria
Fusté, Olga
Fuster, Felícia
Gabancho i Ghielmetti, Patricia
Gaillard, Valèria
Galán, Yasmina
Gallart, Montserrat
Gallofré, Josepa
Garay, Edith Maitza
Garcia Maluquer, Concepció
García, Conxa
García, Isabel
García, Laura
García, Rosa M.
García-Sagués, Montse
Gardella, Àngels
Garí, Clara
Garriga i Anguera, Pilar

Garrigós, Amàlia
Gassol, Olívia
Gatell, Montserrat
Gavagnin, Gabriella
Gelabert i Miró, M. Magdalena
Geli, Rosa
Genover, Anna
Genovés, Anna
Gilman, Charlotte
Giménez, Laia
Ginesta, Montse
Giovanni, Neria de
Giri, Itisha
Girón, Carolina
Gisbert, Susanna
Godayol, Pilar
Goga, Marisa
Gollyak, Oksana
Gomila, Maria
González Cubertorer, Assumpta
González Izas, Matilde Leonor
González, Anna
González, Iris
González, Isabel
González, Montserrat
Gordimer, Nadine
Gorga, Gemma
Graña i Zapata, Isabel
Granados, Esther
Gras, Rosa Victòria
Grases, Àngels
Gratacós, Maria
Grau, M. Carme
Grau, Montserrat
Grech-Ganadao, Maria

Gregori i Parra, Àngels
Gregori, Carme
Gual, Anna
Guardiola, Ingrid
Guardiola, Maribel
Guasch, Carme
Guasch, Maria
Guerrero, Fernanda
Guitart, Anna
Guitart, Mercè
Gurt, Carlota
Hacador, Solin
Hachmi, Najat El
Haro, Eulàlia de
Hermoso, Diana
Hernández, Carolina
Hernández, Dina
Hernández, Marta
Herr, Astrid
Herrera, Sònia
Homs Aumatell, Montse
Homs, Magalí
Huda, Astrid
Huerga i Ayza, Laura
Ibarz i Ibarz, Mercè
Iceta Llorens, Núria
Igartua i Mollfulleda, Rosa
Ingla, Montse
Iniеста, Maria
Iribarren. Teresa
Isern, Rosa
Jaime, Laura
Jameson, Storm
Janer, Maria de la Pau
Jardí, Berta

Jarrin, Paula
Jaume, Quima
Jerabkova, Simona
Jiménez, Gràcia
Josa, Marisa
Julià i Capdevila, Lluïsa
Julià, Glòria
Julià, Tessa
Junchaya, Rosa
Junyent, Carme
Juvé, Teresa
Kalász, Claudia
Karr i Alfonsetti, Carme
Kire, Easterine
Koltz, Anise
Kuriansky, Shulamith
Kuvshinova, Oleksandra
Langella, Yael S.
Lara, Natàlia
Lawick Brozio, Heike van
Lázaro, Esther
Leiva, Àngeles
Leveroni i Valls, Rosa
Lienas, Gemma
Líria, Ana
Llanos, Fabiola
Lleal, Coloma
Lledó i Cunill, Eulàlia
Lleó i Bertran, Mireia
Llisterri, Anna
Llobera, Laia
Llobet, Glòria
Llongueras, Angelina
Llopis, Francesca
Llopis, Maria

Llorach, Isabel
Llorca, Fina
Llorens, Eva
Lluch, Roser
Lo Cascio, Paula
Lomasko, Victoria
López Granell, Laura
Losantos, Marga
Luis, Maria de
Macià, Valèria
Macías, Valèria
Majoral, Lola
Mallol, Lluïsa
Maluquer, Anna
Maluquer, Concepció G.: vegeu Garcia Maluquer, Concepció
Manuel, Carme
Marçal i Serra, Maria Mercè
Marçal, Heura
Marcé Sabater, Tana
Marcos, Isabel
Marfany, Marta
Marín, Maite
Marques, Ana
Martí i Segarra, Elena
Martí, Carme
Martí, Isabel
Martí, Mònica
Martí, Txell
Martín, Lucía
Martínez Sallés, Matilde
Martínez Vernis, Núria
Martínez, Laia
Martínez, Sonia
Martorell, Marta
Mas, Carme

Mas, Hermínia
Más, Teresa
Masclans, Francesca
Mashavave, Rhoda
Massaguer, Montserrat
Massanet Mayol, Maria-Antònia
Massip Bonet, Cinta
Matas, Teresa
Matei, Jana
Mater, Nadire
Meix, Carme
Melgar, Shaudin
Melià, Noemí
Mesalles, Juliana
Mezquita, Begonya
Milian, Montserrat
Milla, Elena
Milne, Jo
Minobis, Montserrat
Miquel, Dolors
Mirabet, Núria
Moix, Ana M.
Moll, Aina
Moll, Sònia
Moll, Susanna
Moner, Anna
Monsó, Imma
Montero, Anna
Montero, Glòria
Montiel, Eva
Montserrat Adell, Rosa M.
Montserrat, Dolors
Montserrat, Maru de
Montserrat, Sandra
Moraleda, Imma

Moreno, Carolina
Moreno, Maria
Moreno, Vanessa
Moya Villanueva, Sònia
Mulé, Núria
Mulet, Cinta
Munt Ojanguren, Ainara
Muntané, Ester
Muntaner, Maria
Mur, Mireia
Murià i Romani, Anna
Nadal, Cèlia
Nadal, Marta
Nadal, Sara
Naranjo, Nayara
Navarro, Núria
Newman, Mary Ann
Nin, Marta
Noe, Mariona
Nogué, Àngels
Noguera, Lluïsa
Nolla, Sandra
Nottebaum, Heike
Núñez Salmerón, Isabel
Obiols, Isabel
Oleart, Maria
Olid, Bel
Oliver i Cabrer, Maria Antònia
Oliver, Magdalena
Ollé i Romeu, Maria Àngels
Oller i Rovira, Dolors
Oller, Glòria
Oproae Oproae, Corina
Oral, Zeynep
Oranich, Magda

Orriols, Dolors
Ortega, Isabel M.
Ortega, Joana
Osorio, Iris
Otero i Vidal, Mercè
Ould Braham, Kaissa
Ozaita, Maria Lluïsa
Pagès, Rosa
Paisley, Janet
Palau, Fina R.
Palau, Montserrat
Pallarés, Pilar
Palles, Sara
Pàmies, Teresa
Panadero, Amparo
Panadès, Pruden
Pantinat, Anna
Panyella i Valcells, Vinyet
Paramio, Maite
Pasamón, Pepa
Pascual, Teresa
Pasqual Escrivà, Gemma
Passola i Vidal, Tònia
Passola, Isona
Pastor, Rosanna
Pawlowsky, Nina
Pazos, M. Lluïsa
Peirano, Marta
Pelegrí, Iolanda
Peña, Vicky
Pennell, Hannah Mary
Pera, Marta
Perarnau, Eva
Perelló, Mireia
Pérez, Laura

Pérez, Marta
Pérez, Mercè
Pérez, Montserrat
Pérez, Yolanda
Peris, Pura
Perpinyà, Núria
Pessarrodona i Artigas, Marta
Peya, Clara
Piaggio, Laura
Picó, Liris
Picolo, Raquel
Picornell, Mercè
Pietrelli, Lucia
Piga, Espe
Pijoan, Alba
Pijoan, M. Isabel
Pijuan, Alba
Piquer, Eva
Planas Ferrer, Maria Rosa
Planells, Carme
Planells, Neus
Plans, Mont
Pol i Salvà, Helena
Politkovskaia, Anna
Pompeia Vilaplana i Boixons, Núria
Pons, Maite
Pons, Margalida
Pons, Maria Lluïsa
Porta, Carme
Porta, Mireia
Porta, Montse
Portell, Carmina
Porteros, Helena
Portet, Gemma
Portet, Renada-Laura

Pous i Mas, Maria Teresa
Pozo, Begoña
Pozo, Esther
Pozo, Montserrat
Pradas, Charo
Pradas, Núria
Puig, Ivone
Puigdevall, Maite
Pujol, Alba
Punsoda, Anna
Purtí, Neus
Puyo, Magda
Quitllet, Rosa
Rabassó, Georgina
Rafanell, Jordina
Rafart, Susanna
Ragel, Àfrica
Ragué Arias, Maria-José
Rahola i Martínez, Pilar
Ramilo Martínez, Carme
Ramírez, Àfrica
Ramis, Lluïcia
Ramoneda, Amàlia
Ramoneda, Marta
Raspall, Joana
Real, Neus
Rei-Granger, Carme
Renau, M. Dolors
Requena, Silvia
Reyes, Lara
Reynolds, Kathrine
Riba Viñas, Cèlia
Ribalta, Núria
Ribas, Assumpció
Ribé i Ferré, Maria Carme

Ribera, Lali
Riera i Guilera, Carme
Riera, Aina
Riera, Esther
Riera, Maria
Riera, Sara
Rion, Rosanna
Riu, Montse
Rius, Mercè
Rius, Rosa
Robles, Isabel
Robles, M. Jesús
Roca i Perich, Maria Mercè
Roca, Elisenda
Roda, Maria Mercè
Rodés i Carbonell, Montserrat
Rodés, Andrea
Rodoreda i Gurguí, Mercè
Rodrigo, Antonina
Rodrigo, Isabel
Rodríguez Azón, Marta
Rodríguez Bosom, Maria
Rodríguez i Villanueva, Gemma
Rodríguez, Sílvia
Roig i Fransitorra, Montserrat
Roig, Esther
Roig, Glòria
Roig, Rosa
Romero, Sílvia
Romia, Carme
Ros, Roser
Rosauero, Mireia
Rosell, Eva
Roser i Puig, Montserrat
Rosich, Anna

Rosich, Maria
Rossell, Marina
Rotger, Maria
Rovira i Comas, Teresa
Rovira Ros, Maria Carme
Rovira, Maria
Roy, Arundhati
Rubiella, Pilar
Rubio Fandos, Ana
Rubirola, Marta
Ruiz Chacón, Gisela
Ruiz Lapuente, Pilar
Ruiz, Esther
Ruiz, Gemma
Saavedra i Macià, Anna Maria de
Sabaté, Alba
Sabaté, Glòria
Sabater i Soliva, Maria Rosa
Sableva, Eva
Sáez, M. Carme
Sala Farré, Miracle
Sala Sansa, Carme
Salaam, Kawther
Salas, Ada
Salas, Neus
Salceda, Pura
Sales Amill, Gemma
Sales, Maria
Salierno, Raffaella
Sallarès, Mireia
Salmerón, Ángela
Salord, Josefina
Salord, Maite
Saludes, Anna Maria
Salvà, Maria Antònia

Samper, Montse
Sampietro, Mercè
Sánchez-Cutillas, Carmelina
Sánchez-Mústich, Cèlia
Sanchís, Teresa
Sansa, Carme
Sant-Celoni, Encarnació
Santanera, Raquel
Sanz Pinyol, Teresa
Sanz, Glòria
Sardà, Gemma
Sardà, Zeneida
Sariola, Eulàlia
Sas, Carlota
Sau, Victòria
Scott, Marjorie
Secall i de Fermentino, M. Victòria
Segarra, Marta
Segura Soriano, Isabel
Segura, Montserrat
Sempere, Maria
Sendra, Gemma
Serra de Gayeta, Joana
Serra i Puig, Blanca
Serra i Puig, Eva
Serra, Esther
Serra, Màriam
Serrano i Valenzuela, Sara
Sevilla, Maria
Sheerin, Cathal
Simó, Isabel-Clara
Simon, Carme
Sintes, M. Magdalena
Škrabec, Simona
Solà, Georgina

Solà, Irene
Solé, Eulàlia
Solé, Imma
Solé, Montse
Sole-Mauri, Francina
Soler Horta, Anna
Sopena, Mireia
Sorribes, Rosa Mari
Steinhäus, Ulrike
Strarovoitova, Olga
Suárez, Cristina
Subirana, Anna
Subirana, Montse
Subirats, Marina
Subirós, Carlota
Sucunza, Isabel
Suzuki, Shigeko
Sweeney, Cathy
Swenson, Karen
Tadeo, Bàrbara
Talegón, M. Paz
Tallada, Esther
Tarragó, Sílvia
Tasa, Vicenta
Tavera, Susana
Tebar, Pilar
Ter, Marta
Terradellas, Judit
Tiberto, Franca
Tirado Gual, Neus
Toda, Agnès
Toledo Toledo, Lourdes
Toran, Rosa
Tornero i Osmond, Isabel
Tornero, Susana

Torras, Montse
Torrents Ferrer, Carlota
Torres Bauzà, Maria
Torres, Agnès
Torres, Aina
Tortajada, Anna
Tulbure, Coriona
Tur, Fanny
Turró, Tudi
Ubach, Mercè
Udina, Dolors
Uribe, Elisabeth
Vall, Clara
Vallès Arenas, Clara
Vallés Gil, Azalea-Emy
Vallès, Tina
Vallribera, M. Rosa
Valls, Nina
Valls, Núria
Valriu, Caterina
Ventura Garcia, Alicia
Vernet i Real, Maria Teresa
Via i Pros, Ramona
Vicens i Picornell, Antònia
Vidal Fernández, Helena
Vidal Morera, Josefina
Vidal, Berta
Vidal, Blanca Llum
Vidal, Josefina
Vidal, Josepa
Vidal, Laura
Vidal-Conte, Mireia
Vidal-Huguet, Carme
Vila i Raventós, Mercè
Vila, Alèxia

Viladot, M. Àngels
Vilallonga, Mariàngela
Vilalta, Maite
Vilarasau, Emma
Vilarasau, Isolda
Vilarnau, Montserrat
Villalonga, Anna M.
Villanueva, Ester
Villanueva, M. Luisa
Villanueva, Muriel
Vinardell, Teresa
Viñas, Encarna
Vinent, Àngela
Vintró, Susanna
Viza, Montserrat
Vogelzang, Robin
Wanderler-Deck, Elisabeth
Xargay, Ester
Xirinacs, Olga
Yandell, Sarah
Yosif, Nada
Yzuel, Maria Josefa
Zabala, Júlia
Zarza, Isabel
Zgustová, Monika

5. ÍNDEX DE QUADRES

Quadre 1. Proporció de sòcies dins del PEN Català (anys 2000 i 2003-2011)	52
Quadre 2. Proporció i nòmina d'assistents i excusades a les assemblees (anys 2001-2010 i 2012-2017)	54
Quadre 3. Les escriptores a la Junta Directiva del PEN Català (1922-2022)	64
Quadre 4. Dones vinculades a la revista digital <i>Visat</i> entre el 2006 i el 2021	69